

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Факультет політичних наук

Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

Дипломна робота магістра

**ІРАНСЬКА ЯДЕРНА ПРОГРАМА:
ГЛОБАЛЬНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**

Виконала:

Студентка 691м групи
спеціальності 291 «Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Покотило Юлія Олександрівна

Керівник:

доктор історичних наук, професор
кафедри міжнародних відносин та
зовнішньої політики

Тригуб Олександр Петрович

Рецензент:

к. іст. н., доцент

Богданова Тетяна Євгенівна

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	I-XI
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Іранська ядерна програма в міжнародно-політологічних дослідженнях	9
1.2. Джерельна база дослідження	16
1.3. Характеристика методів та методології дослідження.....	22
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ ІРАНУ В КОНТЕКСТІ	
ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	35
2.1. Ядерна програма Ірану в другій половині ХХ ст.: детермінуючі чинники та визначальні тенденції	35
2.2. Реалізація іранської ядерної програми в ХХІ ст.	42
2.3. Інституційний вимір можливостей та обмежень ядерної програми Ірану.....	48
РОЗДІЛ 3. ІРАНСЬКИЙ ЯДЕРНИЙ ЧИННИК В СИСТЕМІ	
РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	56
3.1 Іранська ядерна програма як дестабілізуючий чинник на регіональному рівні.....	56
3.2 Військова складова ядерної програми Ірану у фокусі зовнішньої політики регіональних акторів.....	64
3.3. «Прагматична» позиція країн Близькосхідного регіону щодо ядерної програми Ірану	77
РОЗДІЛ 4. ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ	
ЯК ДЕСТАБІЛІЗАТОРА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	85
4.1 Дихотомічна зовнішньополітична стратегія позарегіональних центрів сили щодо перспектив реалізації ядерної програми Ірану	85
4.2. Іранська ядерна стратегія в умовах російсько-української війни.....	88

4.3. Сценарії стабілізації кризових явищ та процесів спричинених розвитком ядерної програми Ірану.....	98
ВИСНОВКИ	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	115

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ISNA – Іранське студентське інформаційне агентство, засноване
СВПД – Спільний всеосяжний план дій
ЄС – Європейський Союз
НАТО – Північно-атлантичний альянс
США – Сполучені Штати Америки
ЗЗЯЗ – Зона, вільна від ядерної зброї
ІРІ – Ісламської Республіки Іран
ОЗХЗ – Організацію із заборони хімічної зброї
МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії
ООН – Організація Об’єднаних Націй
МЗС – Міністерство закордонних справ
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
СРСР – Союз Радянський Соціалістичних Республік
ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї
ОАЕІ – Організації з атомної енергії Ірану
ОАЕ – Об’єднані Арабські Емірати
РСАДПЗ – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки
рф – російська федерація

ВСТУП

Актуальність даної теми. Світовий устрій переживає новий етап змін. Зростає кількість конфліктів: війна росії проти України дестабілізує Європу, Іран продовжує впливати на Близький Схід, Хамас атакує Ізраїль, а Китай висуває загрози щодо Тайваню. Усе це створює загальну нестабільність у міжнародних відносинах. На тлі цих подій знову з'являється шантаж ядерною зброєю. Тому тема ядерної політики, безпеки й нерозповсюдження стає надзвичайно актуальною для аналізу та розуміння сучасного світу.

Іранська ядерна програма вже протягом кількох десятиліть залишається одним із найгарячіших питань у сфері міжнародної безпеки та нерозповсюдження зброї масового ураження. Після виходу США із СВПД у 2018 році, питання про потенційну можливість створення Іраном ядерної зброї знову стало актуальним. Окрім того, військово-технічне співробітництво між Іраном і росією, яке зміцнилось під час війни в Україні, піднімає питання про глобальні наслідки можливої ядерної ескалації.

Однією з головних проблем, з якими сьогодні стикається світ, є забезпечення безпеки від країн з ядерними технологіями та ядерним потенціалом були підзвітні міжнародній спільноті. Небажання деяких країн виконувати свої зобов'язання у сфері ядерної безпеки та різноманітні події у світі підкреслюють важливість відповідального підходу до цього питання. Це стосується як держав, які володіють ядерною зброєю, так і держав, які можуть прагнути отримати зброю масового знищення. Разом з цим, цей процес ілюструє важливість теоретико-методологічного аналізу для розуміння політичних стратегій та інструментів впливу.

Таким чином, дослідження іранської ядерної програми в контексті як регіональної стабільності, так і глобального режиму нерозповсюдження ядерної зброї є надзвичайно важливим, для розуміння сучасних міжнародних

процесів і розробки ефективних політичних рішень та потребує детального дослідження.

Об'єктом дослідження є іранська ядерна програма, **предмет** – глобальний та регіональний аспект іранської ядерної програми.

Територіальні рамки дослідження обмежуються територіями Ірану.

Хронологічні рамки дослідження обмежуються 1950-х – 2025 рр. Нижня межа дослідження пояснюється отриманням розвитку мирної атомної енергетики та контролю за ядерною зброєю. Верхня межа – сьогодення.

Мета дослідження полягає у вивченні та дослідженні чинників формування і розвитку іранської ядерної програми.

Виходячи з мети, автор виділяє такі **завдання**:

- розглянути Іранську ядерну програму в теоретичних міжнародно-політологічних дослідження;
- визначити джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати методи та методології дослідження;
- проаналізувати Ядерну програму Ірану в другій половині ХХ ст.: детермінуючі чинники та визначальні тенденції;
- розглянути реалізацію Іранської ядерної програми в ХХІ ст;
- визначити інституційний вимір можливостей та обмежень ядерної програми Ірану;
- розглянути Іранську ядерну програму як дестабілізуючий чинник на регіональному рівні;
- дослідити військову складову ядерної програми Ірану у фокусі зовнішньої політики регіональних акторів;
- визначити «прагматичну» позицію країн Близькосхідного регіону щодо ядерної програми Ірану;
- навести дихотомічну зовнішньополітичну стратегію позарегіональних центрів сили щодо перспектив реалізації ядерної програми Ірану;

- визначити Іранську ядерну стратегію в умовах російсько-української війни;
- розглянути сценарії стабілізації кризових явищ та процесів спричинених розвитком ядерної програми Ірану.

Наукова новизна отриманих у процесі дослідження результатів полягає в тому, що у магістерській роботі:

- вперше здійснено системне та комплексне дослідження формування та розвитку Іранської Ядерної Програми;
- поглиблено розгляд нормативно-правової бази, особливості міжнародних договорів, щодо Іранської Ядерної Програми;
- здійснено аналіз можливих сценаріїв, щодо розвитку Іранської Ядерної Програми.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу курсової роботи складає сукупність наукових підходів та методів до вивчення міжнародних відносин. При цьому слід відзначити, що істотну роль у вивченні методологічної бази відіграє принцип історизму, системності та об'єктивізму. Зокрема, принцип історизму дозволив розглянути особливості та місце Ірану у світі, щодо принципу системності, то він полягає в аналізі співпраці країн на міжнародному рівні як взаємопов'язаних процесах у міжнародних відносинах.

Практичне значення роботи полягає в тому, що роботу написано в наукових та навчальних цілях. Матеріали дослідження можуть бути корисними для студентів, які пишуть освітньо-кваліфікаційні або магістерські роботи, для авторів навчальних посібників і підручників, а також для викладачів загальних і спеціальних курсів, таких як «Історія міжнародних відносин», «Історія дипломатії» і інші.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерського дослідження були апробовані на Всеукраїнській науковій онлайн конференції «Сучасні виклики в умовах трансформації системи міжнародних відносин», у

місті Київ, 17 квітня 2025 р. Результати опубліковані у тезах «Ядерна програма Ірану в контексті регіонального протистояння з Ізраїлем і Саудівською Аравією» та у збірнику тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 7-8 грудня 2023 року на тему «Іранська ядерна програма як один із викликів міжнародної безпеки».

Публікації. За результатами магістерського дослідження було підготовлено та надруковано наукову статтю на тему «Іран і ядерна угода: геополітичні сценарії майбутнього», травень 2025.

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг магістерського дослідження становить 129 сторінок. Дослідження складається з чотирьох розділів, з дванадцяти підрозділів, висновків та списку використаних джерел і літератури (133 найменування українською та англійською мовами)

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Іранська ядерна програма в міжнародно-політологічних дослідженнях

Для проведення детального дослідження, було здійснено детальний аналіз різноманітних літературних джерел. Доречним є розподілити використані літературні джерела за країнознавчим підходом, зокрема на праці вітчизняних науковців, а також роботи закордонних авторів у сфері дослідження Іранської ядерної програми.

Сучасна система міжнародної безпеки переживає новий етап трансформацій, що супроводжується зростанням глобальної конфліктності. Військова агресія російської федерації проти України, ескалація напруги на Корейському півострові в Індо-Тихоокеанському регіоні, деструктивна діяльність Ірану, напади Хамас на Ізраїль, а також зростаюча загроза з боку Китаю щодо Тайваню є чинниками, які значно посилюють дестабілізацію у сфері міжнародних відносин та стати причиною використання ядерної зброї. Саме тому дане питання стало предметом дослідження для багатьох українських вчених.

Серед *українських дослідників* можна виділити тих, хто досліджує питання ядерної загрози для України зокрема та світу в цілому. Отже, серед українських науковців можна виокремити М.А. Алієва¹, який аналізував ядерні програми Ірану та Ізраїлю в контексті близькосхідного протистояння. Автор досліджує історичні аспекти розвитку ядерних програм, їхній вплив на регіональну безпеку та політичну динаміку, а також розглядає можливі

¹ Алієв М.М. Ядерні програми Ірану та Ізраїлю в контексті близькосхідного протистояння // *Вісник КМУ*. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk10/03.pdf>

сценарії подальшого розвитку ситуації. С.В. Андрущенко² аналізував вплив іранського та афганського питання на геополітичні проблеми Близького та Середнього Сходу. Питання ядерної загрози та безпеки також розглядалося. В.Голуб³ безпосередньо вивчав ядерні програми Ірану їх переваги та недоліки, а також роль у міжнародних відносинах. В.О. Дубінський⁴ аналізував зовнішню політику Ірану в контексті сучасних геополітичних викликів, а також брав до уваги питання ядерного забезпечення. Я. Завада досить змістовно провела дослідження даної теми, а саме розглядала формування ядерної програми Ірану у 50-х роках⁵. Науковиця аналізує історичні етапи розвитку іранської ядерної програми. У її роботі розглянуто ключові події, що вплинули на становлення цієї програми, починаючи з 1950-х років, коли Іран отримав підтримку в рамках міжнародних ініціатив з розвитку мирного атома. Окрему увагу приділено періоду президентства Махмуда Ахмадінежада, який ознаменувався ескалацією міжнародної напруги навколо ядерної програми Ірану. Крім цього, у своїй статті «Угода «P5+1» та її вплив на безпеку в Перській затоці»⁶ автор розглядала міжнародну ядерну угоду, укладену між Іраном та групою держав P5+1. Було досліджено вплив цієї угоди на безпекову ситуацію в регіоні Перської затоки, враховуючи інтереси сусідніх країн. Також науковиця розглядала Ядерну програму Ірану у розрізі теорії неореалізму⁷. Крім цього, у роботі були

² Андрущенко С. В. Вплив іранського й афганського питань на геополітику Близького й Середнього Сходу // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. № 93. Ч. 2. С. 18–27.

³ Голуб В. Ядерна програма Ірану // *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*: зб. матеріалів Другої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Острогоз, 20 травня 2011 р.). 2011. № 1. С. 32.

⁴ Дубінський В.О. Основні напрями зовнішньої політики Ірану в контексті сучасних геополітичних викликів: підходи та перспективи // *Старожитності Лукомор'я*. 2023. №4 (19). С. 76 – 86.

⁵ Завадна Я. Формування ядерної програми Ірану з 1950-х років до президентства М. Ахмадінежада // *Вісник Львівського університету*. 2018. №17. С. 155 – 161.

⁶ Завада Я. Угода «P5+1» та її вплив на безпеку в Перській затоці // *Безпекові виклики у геополітиці XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24 листоп., 2017 р.). Львів, 2017. С. 29–33.

⁷ Zavada Y. Iran's nuclear program in the context of neorealism theory. *Політичні науки*. 2019. №5. С. 25 – 30.

використані результати дисертації Я. Завади⁸, в якій вона досліджувала Іранську ядерну програму в контексті світової та регіональної безпеки.

Також було досліджено роботу І. Троціко⁹, який розглядав особливості договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 року. А саме його роль для забезпечення ядерної безпеки. Р.А. Дудка¹⁰ та В. Кіяниця¹¹ розглядали місце Ісламської республіки Іран в сучасній системі міжнародних відносин та арабський Близький Схід у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран.

К. Мануїлова¹² у своєму дослідженні висвітлювала питання застосування ядерної зброї як запоруки міжнародного миру та безпеки. Автор аналізує концепцію ядерного стримування. У статті висвітлюються аргументи прихильників та критиків використання ядерної зброї як інструменту забезпечення миру, а також ризики, пов'язані з її поширенням та можливими конфліктами. Особлива увага приділяється питанню балансу сил, ядерного шантажу та перспективам ядерного роззброєння в умовах сучасних міжнародних викликів.

О.М. Соколовська¹³ розглядала сучасний стан глобальної ядерної безпеки та основних викликів, з якими стикається міжнародне співтовариство. Було акцентовано увагу на ключових аспектах політики нерозповсюдження ядерної зброї, ролі міжнародних договорів і організацій у зміцненні безпеки, а також на проблемах, пов'язаних із ядерним тероризмом.

⁸ Завада Я. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії: 052 – політологія. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. 248 с.

⁹ Троціко І. Особливості договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 року // *Підприємництво, господарство і право*. 2018. URL: <http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2018/7/37>

¹⁰ Дудка Р. А. Ісламська республіка Іран в сучасній системі міжнародних відносин // *Література та культура Полісся. Серія «Історичні науки»*. 2020. №99. С. 144-152.

¹¹ Кіяниця В. Арабський Близький Схід у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2021. №2 (54). С. 15-20.

¹² Мануїлова К. Застосування ядерної зброї як запорука міжнародного миру та безпеки // *Конгрес міжнародного та європейського права*. Одеса : Фенікс, 2019. С. 90–92.

¹³ Соколовська О.М. Глобальна ядерна безпека: актуальні наголоси політики // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. №1 (57). С. 128 – 133.

У статті висвітлюються політичні підходи до вирішення питань ядерної безпеки, включаючи дипломатичні ініціативи, посилення контролю над ядерними матеріалами та заходи зниження ризиків у геополітичних конфліктах. С.В. Толстов розглядав ядерне стримування у військово-політичній стратегії США, що має безпосередній вплив на формування міжнародних факторів впливу на ядерну політику Ірану¹⁴.

О.Я. Чебан аналізував більш сучасні протиріччя у даному питанні, а саме причини підписання Женевської ядерної угоди з Іраном у листопаді 2013 р.¹⁵ Автор аналізує внутрішні та зовнішні чинники, які вплинули на готовність Ірану до переговорів, включаючи економічний тиск через міжнародні санкції, політичну ізоляцію та потребу у нормалізації відносин із Заходом. Крім цього, у статті також розглядаються стратегічні інтереси країн-учасниць угоди, їхні мотивації та прагнення забезпечити контроль над розвитком іранської ядерної програми, зберігаючи баланс між безпекою і співпрацею. Також у іншому своєму дослідженні автор аналізував протиріччя США та ЄС щодо іранської ядерної програми під час перебування на посаді президента США Дональда Трампа¹⁶. Аналіз розбіжностей між Сполученими Штатами та країнами Європейського Союзу у підходах до іранської ядерної угоди (СВПД). Автор досліджує рішення адміністрації Дональда Трампа про вихід США з угоди у 2018 році, причини цього кроку, а також реакцію європейських партнерів, які прагнули зберегти угоду.

¹⁴ Толстов С. В. Ядерне стримування у військово-політичній стратегії США // *НАУ*. URL: <https://elibrary.iivinas.gov.ua/4749/1/Yaderne%20strymuвання%20u%20viiskovopolitychnii.pdf>

¹⁵ Чебан О. Я. Причини підписання Женевської ядерної угоди з Іраном у листопаді 2013 р.: теоретичний аспект *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. Том 19, № 2 (21). С. 104 – 113.

¹⁶ Чебан О.Я. Протиріччя США та ЄС щодо іранської ядерної програми у період президентства Дональда Трампа: наслідки для євроатлантичної єдності // *Політичне життя*. 2021. №1. С. 140 – 151.

С. Адамович, О. Грицан, І. Пташник¹⁷ досліджували специфіку виконання міжнародного та національного законодавства, щодо ядерної зброї.

Також до цієї групи можна віднести результати досліджень науковців, які вони висвітлили у дисертаціях. В.О. Гергієва¹⁸ досліджувала політику ядерного нерозповсюдження США, у розрізі ситуації з Іраном та Північної Кореї. У дисертації розглядаються особливості підходів США до ядерного нерозповсюдження у двох різних контекстах, а саме із застосуванням санкцій та дипломатичних зусиль у випадку Ірану, а також із більш жорсткими військовими та політичними методами в контексті Північної Кореї. А також М.В. Скрипник¹⁹, яка аналізувала ядерну політику США у XXI ст.. Автор досліджує, як глобальні виклики, зокрема тероризм, ядерне розповсюдження, а також геополітичні зміни після припинення Холодної війни, вплинули на програму ядерного стримування та безпеки США, зокрема й загрози зі сторони Ірану. Також розглядаються перспективи для майбутнього розвитку ядерної політики США.

Закордонні дослідники, а саме *європейські науковці та науковців із США* також значну увагу приділяли вивченню даного питання. Як правило науковці виокремлювали саме ядерну безпеку або загрозу для тієї чи іншої країни у розрізі іранського питання. Так, наприклад було проаналізовано працю Ф. Ал-Мусліні²⁰, який розглядав ядерну угоду з Іраном та війну в Ємені., а саме можливість для державного управління ЄС. Автор досліджує взаємозв'язок між ядерною угодою з Іраном (СВПД) і тогочасним

¹⁷ Адамович С., Грицан О., Пташник І. Особливості реалізації міжнародного та національного законодавства про ядерну зброю. Івано-Франківськ, 2017. 294 с.

¹⁸ Гергієва В. О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї: дисс... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 212 с.

¹⁹ Скрипник М.В. Ядерна політика США у XXI столітті: дис. доктора філософії. 052 – Політологія. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2024. 241 с.

²⁰ Al-Muslimi F. The Iran Nuclear Deal and Yemen's War: An Opportunity for EU Statecraft. Sana'a Center For Strategic Studies. 2018. URL: <http://sanaacenter.org/publications/analysis/6665>

конфліктом у Ємені. Автор стверджує, що СВПД представляє унікальну можливість для ЄС використати свій дипломатичний вплив для сприяння регіональній стабільності. У даній статті підкреслюється взаємозв'язок між регіональними конфліктами та важливістю комплексного підходу до близькосхідної дипломатії, позиціонуючи ЄС як ключового гравця, здатного збалансувати конкуруючі інтереси та сприяти вирішенню конфліктів. А. Коен²¹ аналізував ядерне питання для країн Близького Сходу.

М.С. Бел та Н.Н. Міллер²² розглядали загальні питання, щодо впливу ядерної зброї на світові конфлікти. Автори розглядають таку думку, що ядерна зброя за своєю суттю стримує конфлікт. Науковці заперечують припущення про те, що володіння ядерною зброєю завжди призводить до зменшення військових протистоянь і глобальних конфліктів, що є центральною концепцією теорії ядерного стримування. У статті досліджуються різні погляди на роль ядерної зброї як у стримуванні війни, так і в можливому розпалюванні нестабільності.

А.Р. Кухта²³ аналізувала причини рішення Сенату США не ратифікувати Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань. У статті досліджуються політичні, безпекові та стратегічні міркування, які вплинули на голосування в Сенаті, включаючи занепокоєння. Кухта аналізує більш глобальні наслідки відмови від ратифікації договору.

К. Вальц присвятив свої праці аналізу даного питання та врегулювання ситуації з Іраном²⁴. У своєму дослідженні Витоки війни в неореалістичній теорії, він розглянув структурні сили, а не окремі рішення чи внутрішні чинники, що сприяють початку війни в міжнародній системі. Крім цього,

²¹ Cohen A. The nuclear equation in a New Middle East // *Nonproliferation Review*. 1995. № 2 (2). P. 12–30.

²² Bell, M. S. Miller, N. N. Questioning the Effect of Nuclear Weapons on Conflict // *Journal of Conflict Resolution*. 2015. № 59(1), P.74–92.

²³ Kuchta A. R. A Closer Look: The U.S. Senate's Failure to Ratify the Comprehensive Test Ban Treaty // *Penn State International Law Review*. 2001. Vol. 19, №. 2. P. 333 – 360. URL: <http://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol19/iss2/5>

²⁴ Waltz, K. The Origins of War in the Neorealist Theory // *The Journal of the Interdisciplinary History*, 1988. № 18 (4), P. 615–628.

також було розглянуто іншу роботу даного автора, в якій він досліджував важливість для Ірану ²⁵ отримання бомби, адже у такому разі ядерний баланс означатиме стабільність.

Е. Мотагі²⁶ досліджував іранські підходи до зони, вільної від ядерної зброї, на Близькому Сході. У його дослідженні висвітлено позицію та політику Ірану щодо створення зони, вільної від ядерної зброї (ЗЗЯЗ) на Близькому Сході. Розглядаються дипломатичні зусилля Ірану щодо просування цієї ініціативи на міжнародних форумах, підкреслюючи його віру в те, що ЗСЗС сприятиме регіональній стабільності, зменшить ризики розповсюдження ядерної зброї та створить більш безпечне середовище для всіх держав Близького Сходу. С.О. Верхем²⁷ описував теорію ядерного стимулювання, як загрозу ядерного терору. Автор розглядав концепцію стримування, яка передбачає, що наявність ядерної зброї запобігає нападу ворогів через страх руйнівної відплати. Верхем аналізує історичний розвиток ядерного стримування під час холодної війни, підкреслюючи його роль у формуванні глобальної політики безпеки та балансу сил між ядерними державами. Проте, Верхем критикує використання ядерної загрози як засобу забезпечення миру, стверджуючи, що це може, насправді, сприяти глобальній небезпеці та увічненню страху.

Крім цього, було розглянуто працю А. Кохена²⁸, який аналізував вплив Ірану на Ізраїль. Кохен досліджує, як Ізраїль таємно розвивав ядерний потенціал, аналізуючи політичні, військові та дипломатичні фактори, які вплинули на це рішення. Кохен простежує витоки ядерних амбіцій Ізраїлю,

²⁵ Waltz, K. Why Iran should Get the Bomb. Nuclear Balancing Would Mean Stability // *Foreign Affairs*. 2012. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2012-06-15/why-iran-should-get-bomb>: 93

²⁶ Motaghi E. Iranian Approaches to Nuclear Weapon-Free Zone in the Middle East. 2013. 6 September // *PIR Center: web site*. URL: <http://pircenter.org/en/articles/1564-iranian-approaches-to-nuclear-weapon%20freezone-in-the-middle-east>

²⁷ Wareham S. O. Nuclear deterrence theory – a threat to inflict terror // *Flinders law journal*. 2013. P. 257 – 273.

²⁸ Cohen A. *Israel and the Bomb*. N.Y.: Columbia University Press, 1998. 470 p.

починаючи з перших років держави та впливу ключових фігур. Д. Джойнер²⁹ також досліджував ядерну програму Ірану та міжнародне право. Автор зосереджується на переході від початкової конфронтації з міжнародним співтовариством до переговорів і остаточного підписання Спільного всеосяжного плану дій у 2015 році. У роботі також обговорюються дипломатичні зусилля, кульмінацією яких стала ядерна угода 2015 року, підкреслюється роль міжнародного права в сприянні переговорам.

Отже, було здійснено ґрунтовний аналіз наукових підходів до вивчення цієї проблематики в межах як вітчизняної, так і зарубіжної політичної науки. Актуальні дослідження, що торкаються ядерної програми Ірану та її впливу на світову політичну арену, охоплюють численні аспекти, серед яких питання безпеки на національному та глобальному рівнях, економічної стабільності, а також міждержавної взаємодії. І українські, і закордонні науковці акцентують увагу на різних гранях цієї теми, що сприяє більш комплексному усвідомленню динаміки подій та формуванню практичних рішень для зменшення ризиків і нормалізації ситуації.

1.2. Джерельна база дослідження

Під час дослідження було використано низку джерел, що сприяють підвищенню об'єктивності аналізу впливу глобального контролю за ядерною програмою та міжнародні відносини.

Джерельну базу роботи доцільно класифікувати за такими групами: перша – міжнародні договори. До цієї групи входять документи, які відображають ключові засади, щодо врегулювання відносин, що дії ядерної програми. У першу чергу варто відзначити Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. Ця міжнародна угода, створена щоб запобігти поширенню ядерної зброї, а також сприяти ядерному роззброєнню та забезпечувати мирне використання ядерної енергії. Договір набув чинності 5 березня 1970

²⁹ Joyner D. Iran's nuclear program and international law: from confrontation to accord. New York: Oxford University Press, 2016. 280 p.

року й зараз є одним із ключових інструментів глобальної безпеки. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї узгодили 191 держава, у тому числі п'ять офіційно визнаних ядерних держав.

Наступною можна зазначити ядерну програму ІРІ – Ядерна програма Ісламської Республіки Іран. Дана програма є досить суперечливою через її потенційний вплив на регіональну та глобальну безпеку. Проте, Іран офіційно заявляє, що його ядерна програма має виключно мирний характер, зокрема розвиток ядерної енергетики та медичних досліджень тощо. Програма бере свій початок із 1950-х років. Вона була започаткована за підтримки США.

Крім цього, також під час дослідження бралася до уваги Конвенції про заборону розроблення, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення³⁰. Конвенція була підписана 13 січня 1993 року, а набрала чинності 29 квітня 1997 року. Станом на 2024 рік її учасники налічують 193 країни. Конвенція має важливе значення у боротьбі з поширенням хімічної зброї.

Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань також був використаний під час дослідження. Дана міжнародна угода забороняє всі види ядерних випробувань у будь-якому середовищі: на землі, у воді, в атмосфері чи під землею. Договір був прийнятий у 1996 році як доповнення до Договору про заборону ядерних випробувань. Головна мета даного договору – запобігти розробці нових типів ядерної зброї, обмежити її поширення та зміцнити глобальну безпеку.

Наступною групою є дані міжнародних організацій. Було розглянуто Організацію із заборони хімічної зброї. Зважаючи на те, що у сучасному світі можливі випадки одночасного використання хімічних і ядерних матеріалів у терористичних цілях, тому використання даних ОЗХЗ є

³⁰ Конвенції про заборону розроблення, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (КЗХО) // Верховна Рада України. Законодавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182

важливим. Також організацією, яка безпосередньо займається моніторингом, щодо використання ядерної зброї є Міжнародне агентство з атомної енергії. МАГАТЕ є незалежною міжурядовою організацією, що була створена у 1957 році для сприяння мирному використанню ядерної енергії та запобігання її застосуванню у військових цілях.

Ще однією групою джерел є документи міжнародних організацій. Сюди віднесено Резолюцію 1737 (2006 р.)³¹, яка є документом Ради Безпеки ООН, що був прийнятий 23 грудня 2006 року. Відповідно даного документу було запроваджено санкції проти Ірану через його відмову припинити діяльність зі збагачення урану. Саме ця резолюція резолюція стала першим кроком у серії міжнародних заходів проти Ірану, спрямованих на обмеження його ядерної програми. Вона підкреслює занепокоєння світової спільноти щодо потенційного розвитку Іраном ядерної зброї.

Також було взято до уваги резолюцію 1747 (2007 р.)³², яка була прийнята Радою Безпеки ООН 24 березня 2007 року. Дана резолюція є продовженням санкцій проти Ірану через його ядерну програму. Завдяки цій резолюції вводились нові санкції проти Ірану, включаючи заборону на постачання Ірану зброї та військових технологій, що могли б бути використані для розвитку ядерної або ракетної програми.

У роботі також використовувались дані Резолюції 2231 (2015)³³, яка була прийнятою 20 липня 2015 року та стала частиною реалізації Спільного всеосяжного плану дій (СВПД) щодо ядерної програми Ірану. Дана Резолюція 2231 є важливим документом, щодо попередження розповсюдження ядерної зброї, оскільки вона забезпечує механізм для контролю за виконанням Спільного всеосяжного плану дій і встановлює умови для поступового послаблення санкцій Ірану в обмін на виконання

³¹ Resolution 1737 (2006). United Nations: official document. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n06/681/42/pdf/n0668142.pdf>

³² Resolution 1747. Adopted by the Security Council at its 5647th meeting on 24 March 2007 // UN Security Council. URL: [https://undocs.org/S/RES/1747\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1747(2007))

³³ Resolution 2231 (2015). United Nations: official document. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/225/27/pdf/n1522527.pdf>

зобов'язань щодо ядерної безпеки та прозорості. Відповідно у роботі було розглянуто й Спільний всеосяжний план дій. Документ був укладений 14 липня 2015 року між Іраном і групою країн (США, Великобританія, Франція, Росія, Китай та Німеччина) за посередництва Європейського Союзу. Головна мета полягала у обмеженні використання ядерної програми Ірану в обмін на зняття міжнародних економічних санкцій. Відповідно до запропонованих умов Іран погодився скоротити кількість своїх центрифуг для збагачення урану та обмежити рівень збагачення урану до 3,67%.

Зважаючи на попередній аналіз організацій, було також розглянуто статут Міжнародного агентства з атомної енергії. Відповідно до даного статуту, який визначає основні принципи та завдання організації, МАГАТЕ має сприяти використанню атомної енергії в мирних цілях для розвитку енергетики, тощо, а також забезпечити безпеку та ефективність таких технологій.

Наступною групою можна назвати – виступи діячів. Сюди можна віднести виступ Р. М Помпео³⁴ – державний секретар США, який підкреслює підхід уряду США до Ірану після виходу США з ядерної угоди 2015 року. У цій промові представлено нову стратегію для роботи з Іраном, наголошуючи на максимальному тиску на іранський режим через санкції, дипломатичну ізоляцію та підтримку Іранські опозиційні групи. Він стверджує, що мета нової стратегії полягає в тому, щоб приборкати ядерні амбіції Ірану, зупинити його розробку балістичних ракет і припинити його дестабілізуючу діяльність на Близькому Сході, таку як підтримка проксі-груп у таких країнах, як Сирія, Ємен і Ліван.

³⁴ Pompeo M. R., Secretary of State. After the Deal: A New Iran Strategy. Speech. Washington, DC // *The Heritage Foundation*. U.S. Department of State. 2018. 21 May. <https://www.state.gov/after-the-deal-a-newiran-strategy/>

Також до цієї групи можна віднести виступ К. Брюслейн³⁵, а саме розглядали програми швидкого удару США та їх обмеження

П'ятою групою стали публікації ЗМІ. К.Л. Афрасіабі³⁶ висвітлював бачення іранського варіанту перебігу подій, який США в більшій мірі ігнорувала. Х.Алмасмарі³⁷ розглядав небезпеку зі сторони Ємену для можливої ядерної загрози. Дж. Бровен³⁸ описував події 1967 р., а саме сутички, які у подальшому загострили ситуацію. А. Дізбоні³⁹ порівнював приклад Ірану на близькосхідному регіоні із гегемоністськими прагненнями. М. Ейзенштат⁴⁰ аналізував вплив та значення релігії для політичних процесів та як наслідок ядерної загрози зі сторони Ірану. Дж. Боргер, Д. Сміт⁴¹ дослідили політику Д.Трампа по відношенню до Ірану, а саме нові санкції та заборони. Д. Росс також описував роль США у врегулюванні питання щодо Ірану.

З.Коен, Х.Алхшалі, К.Хаддер, А.Деван⁴² розглядали особливості та наслідки ситуації, а саме удар американського безпілотної за наказом Трампа вбиває верховного іранського командувача в Багдаді. Події були пов'язані з ударом безпілотної США у січні 2020 р. У статті обговорюються

³⁵ Brustlein C. Conventionalizing Deterrence? U.S. Prompt Strike Programs and Their Limits // *Proliferation Papers Paris: Institut Français des Relations Internationales*, 2015. № 52. URL: <http://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/fs20bisbrustlein.pdf>

³⁶ Afrasiabi K. L. An Iran option the US prefers to ignore // *Asia Times Online*. 2006. March 17. URL: http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/HC17Ak02.html

³⁷ Almasmari H. Yemen's Houthi Militants Extend Push Southward // *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/yemen-protests-against-militants-leave-one-dead-17-injured-1427193838>

³⁸ Brown J. 1967 war: Six days that changed the Middle East. 2017 // *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/worldmiddle-east-39960461>

³⁹ Dizboni A. Hegemonic Aspirations and Middle East Discord: The Case of Iran // *Atlas Institute for International Affairs*, Dec. 17, 2018. URL: <https://www.internationalaffairshouse.org/hegemonic-aspirationsand-middle-east-discord-the-case-of-iran/>

⁴⁰ Eisenstadt M. Iran's Military Intervention in Syria: Long-Term Implications // *The Washington Institute*. 2015. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-military-intervention-in-syria-long-term-implications>

⁴¹ Borger J., Smith D. Trump administration imposes new sanctions on Iran // *The Guardian*. 2017. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/feb/03/trump-administration-iran-sanctions>

⁴² Cohen A. The nuclear equation in a New Middle East // *Nonproliferation Review*. 1995. № 2 (2). P. 12–30.

наслідки цього удару, який був наказаний президентом США Дональдом Трампом, і його вплив на відносини США та Ірану. Цей крок підсилив напруженість між США та Іраном із побоюваннями подальшої військової помсти та дестабілізації в регіоні.

К. Фенеган⁴³ для видання із США пояснив ситуацію щодо причин та наслідків виходу США з ядерної угоди з Іраном. Це рішення було озвучено президентом Д. Трампом. Н. Касра⁴⁴ висвітлила дослідження про лідера Іранської Республіки. М. Люксіков⁴⁵ розглядав можливості Ірану збагачення урану до 90%, а також наслідки цього для міжнародної спільноти.

Разом з тим, були публікації без авторства. Сюди можна віднести статтю українського видання Уніан, під назвою «Голова МЗС Ірану заявив, що рішення щодо ядерної програми знайдено»⁴⁶, в якій розглядалися рішення Ірану, щодо ядерної програми, їх позитивні та негативні наслідки.

Крім цього, були розглянуті реакції Ірану на заборону та резолюцію МАГАТЕ та припущення, щодо дій Ірану, а саме причини та можливі наслідки, щодо його ракетної програми 2019 року. У статті «Іранська ядерна угода: від кризи до нових перспектив»⁴⁷ було описано прогнози щодо розвитку подій щодо загрози.

Таким чином, було розглянуто різні джерела, яких цілком достатньо для повного та об'єктивного дослідження ядерної програми Ірану, її особливостей функціонування, загроз та рішень. Варто зазначити, що саме

⁴³ Finnegan C. Trump announces US withdrawing from Iran nuclear deal // ABC News: : web.site. URL: <https://abcnews.go.com/International/iraqirefugees-arrested-foiled-german-terror-plot-authorities/story?id=60722656>

⁴⁴ Kasra N. Ahmadinejad: The Secret History Of Iran's Radical Leader. California: University of California Press, 2008. P.245.

⁴⁵ Люксіков М. Іран заявив про можливість збагачення урану до 90% // МІЛ: веб сайт. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/iran-zayavyv-pro-mozhlyvist-zbagachennya-uranu-do-90/>

⁴⁶ Голова МЗС Ірану заявив, що рішення щодо ядерної програми знайдено // Уніан: веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/world/1063088-golova-mzs-iranu-zayaviv-scho-rishennya-schodo-yadernoji-programi-znaydeno.html>

⁴⁷ Іранська ядерна угода: від кризи до нових перспектив // Adastra: веб-сайт. URL: <https://adastra.org.ua/blog/iranska-yaderna-ugoda-vid-krizi-do-novih-perspektiv>

джерельна база дозволила прослідкувати та проаналізувати останні зміни на міжнародній арені.

1.3. Характеристика методів та методології дослідження

У процесі підготовки дослідження автор ознайомився з ключовими концептуальними підходами та науковими поняттями міжнародної політичної науки, які лягли в основу теоретичного аналізу досліджуваної теми.

Ядерна загроза є однією з найбільших загроз для глобальної безпеки та стабільності міжнародних відносин. Це явище суттєво впливає на відносини між державами, внутрішню стабільність країн та міжнародну співпрацю. Для комплексного аналізу цієї проблеми необхідно визначити основні поняття, категорії та умови, що дозволяють оцінити масштаби та особливості врегулювання питання ядерної безпеки в рамках міжнародних відносин. Важливо відзначити, що основними науковими категоріями, до яких звертався автор, стали «зовнішня політика держави», «міжнародні відносини», «іранська ядерна програма», «тероризм» та інші.

Концептуальна основа проведеного дослідження полягає у концепції «жорсткої сили» та «м'якої сили» як у міжнародних відносинах, так і крізь призму інструментів реалізації зовнішньополітичного курсу держав, який буде розглянуто у подальшому на прикладі країн Іран, Ізраїль, Ємен, Сполучених Штатів Америки, України тощо⁴⁸.

Термін «зовнішня політика» має різні інтерпретації в наукових джерелах, проте переважна більшість учених погоджується, що він характеризує дії держави у процесі взаємодії з іншими країнами.

Доречно розглянути різні концепції понять більш детально. Так, наприклад власне ядерна програма Ірану – відповідно до бачення Іранської держави, це є сукупність дій, технологій, інфраструктури та політичних

⁴⁸ Nye J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs, 2004. P.54.

рішень, спрямованих на розвиток ядерної енергетики, яка викликає міжнародну стурбованість через потенційні військові аспекти.

Важливим є поняття «нерозповсюдження ядерної зброї». Відповідно до нього, це є політика та міжнародні зобов'язання, спрямовані на запобігання розповсюдженню ядерної зброї серед держав, які її не мають. Іран є стороною цього договору, що обумовлює міжнародний контроль його ядерної програми.

Крім цього, варто відзначити поняття «спільний всеосяжний план дій» – угода між Іраном і шістьма світовими державами (P5+1), що спрямована на обмеження ядерної програми Ірану в обмін на зняття економічних санкцій.

Важливим є регіональна безпека, як система політичних, військових і дипломатичних заходів, спрямованих на запобігання конфліктам у регіоні Близького Сходу, яка серйозно залежить від іранської ядерної програми.

Поняття «ядерного стримування» застосовувалась до Ірану. Дана концепція, за якої володіння ядерними технологіями або зброєю створює загрозу, яка запобігає можливим військовим діям інших держав, має контролюватись та стримуватись.

У загальному розумінні ядерне стримування – це політична стратегія, яка базується на цілеспрямованому та свідомому підході до запобігання ворожим діям супротивників шляхом створення страху перед можливим застосуванням ядерної зброї⁴⁹. Як важливий елемент оборонної політики, ядерне стримування розглядає наявність ядерної зброї як ключову детермінанту у військовій сфері. Важливим елементом ядерного стримування є нагнітання страху. Загалом, стримування передбачає вселення у супротивника страху перед наслідками його чи її власних дій, що призводить до свідомого рішення не застосовувати силу. Таким чином, ядерне стримування спирається на психологічні механізми, які призводять до прорахованого ризику та обережності в агресивних діях.

⁴⁹ Кіяниця В. Арабський Близький Схід у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2021. №2 (54). С. 15-20.

Аналізуючи цю концепцію стримування, її прихильники стверджують, що сам факт володіння країною ядерною зброєю змушує інші країни утримуватися від нападу на цю країну, оскільки дає їм зрозуміти, що це призведе до значних втрат, непропорційних можливим вигодам, які може принести напад. В результаті країна отримує гарантії безпеки і може захистити себе від агресії. Таким чином, якщо країна озброєна ядерною зброєю, її противники усвідомлюють, що будь-який напад на неї може спричинити ядерну реакцію, яка призведе до масових руйнувань і людських жертв. Страх перед наслідками ядерного конфлікту може змусити супротивника утримуватися від провокаційних або агресивних дій, сприяючи міжнародній стабільності.

Унаслідок стримуючих заходів по відношенню до Ірану варто відзначити санкції. Так, були використанні економічні, політичні та фінансові обмеження, накладені міжнародною спільнотою для тиску на Іран з метою зупинення його ядерної програми⁵⁰.

Варто відзначити, що у питанні врегулювання потенційної ядерної небезпеки та ядерної програми Ірану, застосовуються як інструменти «м'якої сили», так і «жорсткої сили», залежно від конкретних обставин. До заходів, що відповідають концепції «м'якої сили», належать розробка нормативно-правової бази, впровадження механізмів контролю, врегулювання проблемних ситуацій шляхом переговорів та інші дипломатичні інструменти. Натомість, до методів «жорсткої сили» можна віднести заходи з роззброєння в зонах конфліктів, запровадження санкцій чи інших примусових заходів покарання, спрямованих на припинення незаконної діяльності. Доречно більш детально розглянути дану концепцію.

Дана концепція була розроблена Джозефом Наєм, який зробив розподіл на «м'яку силу» та «жорстку силу». Першу можна визначити, як здатність впливати на інші країни чи суб'єкти через привабливість власної культури,

⁵⁰ Ладиченко Д.В. Теорія міжнародних відносин. Київ. 2019. С. 57.

цінностей, політики або інституцій без застосування примусу чи насильства. Серед ключових інструментів такого впливу можна виокремити:

- культурний вплив, а саме мова, мистецтво, література та освіта. Сюди можна віднести культурні програми, обміни студентами, тощо;
- соціально-економічна співпраця, така як надання гуманітарної допомоги, сприяння розвитку, інвестиції в соціальні програми;
- дипломатична співпраця, що проявляється в участі у переговорах, медіації конфліктів тощо.

Саме дія «м'якої сили» є найбільш ефективною у довгостроковій перспективі, тому результати від впровадження є досить повільними. Завдяки цій концепції знижується рівень ескалації конфліктів, а ефективність залежить від доступності ресурсів та іміджу того, хто намагається врегулювати конфлікт.

Також доречно більш детально розглянути концепцію «жорсткої сили». У загальному розумінні, це здатність впливати на поведінку інших через застосування військових, економічних або політичних примусових заходів. Серед прикладів інструментів можна виокремити такі:

- військова сила, що проявляється у проведенні військових операцій, демонстрація сили, підтримка союзників озброєнням;
- економічний тиск – введення санкцій, обмеження доступу до міжнародних ринків, створення фінансових бар'єрів.
- політичний примус – тиск через міжнародні організації, вимоги щодо виконання умов угод⁵¹.

Відповідно до даної концепції, результати мають бути досить швидкими, за рахунок швидкого усунення власне загрози. Крім цього «жорстка сила» застосовується у більш безнадійних випадках, коли «м'яка сила» не дає бажаних результатів. Проте, безумовно все ж існує ризик

⁵¹ Коппель О. А. Теоретичні моделі дослідження глобальних політичних процесів. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Міжнародні відносини*. 2005. № 31/32. С. 5.

ескалації конфліктів. Відбуваються великі фінансові та людські втрати, які є завжди є виправданими. Окрім цього, такі дії можуть викликати антипатію або опір з боку інших держав.

Обидві концепції мають свої переваги й недоліки, тому ефективність їхнього використання залежить від контексту та ситуації. Важливо навести приклади дії кожної із них, у розрізі проблеми іранської ядерної програми.

Розглядаючи концепцію «м'якої сили», можна стверджувати, що у даному питанні досить активно застосовують дипломатичні, культурні та соціально-економічні інструменти для зниження напруженості, просування певних інтересів і отримання підтримки на міжнародній арені. Так можна розглянути декілька прикладів. Угода «P5+1» (Спільний всеосяжний план дій, 2015 р.). Іран активно демонстрував готовність до співпраці під час переговорів з шістьма провідними країнами (США, Великобританією, Францією, Німеччиною, Росією, Китаєм) з метою зменшити міжнародний тиск і послаблення запроваджених санкцій. Як наслідок даних зусиль все ж таки було укладено угоду. Під час даних переговорів відбулося підвищення репутації Ірану як партнера, здатного до переговорів та створення або підтримка іміджу країни, яка прагне стабільності.

Разом з цим, Іран намагається позиціонувати свою ядерну програму як досягнення в технологічному розвитку, демонструючи самодостатність і науковий прогрес, за рахунок проведення презентацій ядерної програми як символу національної гордості⁵²

Використання програм із популяризації наукових досягнень. Іран використовував інформаційні кампанії на міжнародних майданчиках, щоб підкреслити мирний характер своєї ядерної діяльності, спрямованої на забезпечення енергетичних потреб. Саме з цією метою було отримано

⁵² Ядерна дипломатія: ризики повертаються. 2020 // Bintel: веб-сайт URL: <https://bintel.org.ua/analytics/voennivoprosy/armii-voorugenie/yaderna-diplomatiya-riziki-povertayutsya/>

підтримку з боку країн, які не підтримують ядерну монополію великих держав.

Важливим фактором впливу є релігія. Саме за рахунок релігійної та культурної дипломатії Іран спромігся досягти певних результатів. Наприклад, Іран використовував свій статус ісламської держави для створення союзів та підтримки на Близькому Сході. Особливо важливу роль відіграють фінансування ісламських шкіл, релігійних центрів і культурних заходів у країнах з шиїтським населенням (Ірак, Ліван, Сирія).

Крім цього, можна зазначити, що Іран використовує ядерну програму як дипломатичний важіль. Іранська ядерна програма це певною мірою засіб для вимоги поваги до свого суверенітету та незалежності у прийнятті рішень. Іран демонстрував готовність піти на поступки у ядерній сфері в обмін на економічні вигоди, такі як зняття торговельних обмежень.

Таким чином, «м'яка сила» Ірану в контексті його ядерної програми зосереджується на дипломатії, економічній співпраці, релігійно-культурному впливі та створенні позитивного іміджу країни. Ці заходи є важливими для Ірану та дозволяють частково компенсувати наслідки жорстких санкцій і підтримувати зв'язки з міжнародними партнерами, мінімізуючи ризики ескалації.

Зважаючи на напругу, яку створює Іранська ядерна програма на міжнародній арені, в рамках її врегулювання також застосовуються інструменти «жорсткої сили» для досягнення стратегічних цілей, посилення впливу та захисту національних інтересів.

Незважаючи на економічні санкції, обмеження все ж Ірану вдалося провадити розвиток військової інфраструктури ядерного характеру. Іран постійно вдосконалював свої ядерні об'єкти, навіть у періоди міжнародного тиску. Він проводить збагачення урану до рівнів, що перевищують обмеження, встановлені Спільним всеосяжним планом дій (СВПД), що стало

певного роду викликом міжнародному контролю. За рахунок чого відбувається посилення військових загроз регіональним суперникам⁵³.

Крім цього, Іран збільшує тиск за рахунок розробок і випробування балістичних ракет, здатних нести ядерний заряд, що є однією з найсуперечливіших складових іранської програми. Наприклад, «Хоррамшахр-4» був представлений 25 травня 2023 року. Повідомляється, що новий варіант має дальність дії 2000 км з боеголовкою вагою 1500 кг, що викликало занепокоєння у США, Ізраїлю та арабських країн. Таким чином, Іран демонструє здатність надати відповідь у разі атак, а також робить тиск на регіональні держави.

Іран неодноразово використовував загрозу розширення своєї ядерної програми як засіб для тиску на міжнародне співтовариство.

Іран використовує жорстку силу у вигляді ракетних випробувань, розвитку військових технологій, шантажу та підтримки проксі-груп для зміцнення свого впливу як регіональної держави. Ці дії викликають занепокоєння міжнародної спільноти, але водночас надають Ірану важелі для захисту своїх інтересів та протидії міжнародному тиску.

Окрім того, як відповідь на дії Ірану, інші держави також використовують засоби «жорсткої сили». Наприклад, такі країни як США, ЄС накладають санкції, які обмежують економічні можливості Ірану. Так, США⁵⁴ ввели жорсткі економічні санкції після виходу з Спільного всеосяжного плану дій у 2018 році. Їх обмеження включали заборону на експорт іранської нафти, обмеження доступу до міжнародної фінансової системи, санкції проти компаній та осіб, пов'язаних із ядерною програмою, тощо. Ізраїль систематично використовує військові методи для стримування іранської програми. За рахунок чого відбувається ослаблення експертного

⁵³ Соколовська О.М. Глобальна ядерна безпека: актуальні наголоси політики. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. №1 (57). С. 129.

⁵⁴ Чебан О.Я. Протиріччя США та ЄС щодо іранської ядерної програми у період президентства Дональда Трампа: наслідки для євроатлантичної єдності. *Політичне життя*. 2021. №1. С. 145.

потенціалу і уповільнення науково-дослідницькі роботи. Також сюди можна віднести й те, що держави проводять операції для блокування доступу Ірану до морських торгових шляхів. Як приклад місії у Ормузькій протоці, під час якої США та їх союзники збільшили кількість військових кораблів у Ормузькій протоці для моніторингу іранських перевезень, чим самим ускладнили можливості транспортувати товари, пов'язані з ядерною програмою.

Отже, було встановлено, що держави також використовують інструменти «жорсткої сили» для стримування іранської ядерної програми. Такі заходи спрямовані на обмеження здатності Ірану реалізувати амбіції, пов'язані з ядерною зброєю, та забезпечення стабільності в регіоні.

Також варто відзначити, що у процесі написання роботи, автор керувався класичним методологічним підходом, характерним для досліджень у сфері міжнародних відносин. Зважаючи на те, що даний підхід охоплює сукупність принципів та засобів, які дозволяють аналізувати основні явища, процеси та тенденції, що відбуваються в даній сфері. У загальному розумінні методологія – це сукупність теоретичних основ і методичних положень, що визначають напрямок дослідження. У цьому контексті використана методологія служить аналітичним інструментом, який дозволяє ідентифікувати та описати проблему на основі ретельно відібраних елементів аналізу. Такий підхід дозволяє поглиблено зрозуміти поняття і зробити відповідні висновки, які підтримують теоретичні та практичні розробки у сфері міжнародних відносин.

Варто підкреслити, що вагомий внесок у формування методологічної основи дослідження забезпечили такі принципи, як історизм, системність, об'єктивність і точність термінології. У процесі аналізу автор спирався на комплексний, системний, інституційний та аксіологічний підходи, що дозволило глибше осмислити предмет дослідження⁵⁵

⁵⁵ Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги-XXI, 2019. С.174.

Таким чином, принцип історизму дозволяє розглянути особливості розвитку відносин між країнами у історичній ретроспективі, зважаючи на ядерну програму. Принцип системності став запорукою аналізу діяльності країн як на національному так і міжнародному рівні як взаємопов'язаних процесах у міжнародних відносинах.

Принцип об'єктивності, що враховує обмеження впливу особистої думки автора та його ставлення до досліджуваних проблем, динамічні зміни в політиці обмеження та протидії незаконного виконання ядерної програми та міжнародних відносинах на аналіз проблем з мінімальним впливом суб'єктивності, дав змогу більш збалансовано та об'єктивно дивитися на досліджувані проблеми, таким чином багата база даних джерел, у тому числі інформаційні документи та записи, відіграє важливу роль у даному дослідженні.

Термінологічний підхід передбачає вивчення специфічних термінів і понять, що вони охоплюють. У рамках даного дослідження було розроблено теоретичні визначення таких ключових категорій, як «зовнішня політика», «ядерна програма», «регіон», «м'яка сила», «жорстка сила» тощо. Це дозволило глибше проаналізувати основні методи та рівні реалізації міжнародних стратегій ядерної програми, а також уточнити механізми їх ефективного застосування на практиці.

Принцип системності дозволяє розглядати кожне явище чи об'єкт дослідження як окрему систему, що має власну структуру і функціонує в конкретному середовищі. У контексті міжнародних відносин цей принцип дає змогу сприймати сучасну міжнародну систему як інтегрований процес, що охоплює різні етапи історичного розвитку та динаміку змін, без розподілу зовнішньополітичних дій окремих держав на ізольовані відносини між ними⁵⁶.

⁵⁶ Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин. *Український історичний журнал*. 2006. 5. С. 186.

Інтегративний підхід дозволив дослідити взаємодію між державами та міжнародними організаціями в контексті ядерної програми Ірану. Завдяки цьому підходу стало можливим аналізувати процеси формування зовнішньополітичної стратегії та ухвалення рішень. Крім того, інституційний підхід дозволяє вивчати механізми співпраці між країнами, що є важливим для розуміння ефективності міжнародних ініціатив у цій сфері.

Для здійснення цього дослідження було використано широкий спектр методів і методологічних підходів, що дозволяє здійснити глибокий та всебічний аналіз проблеми застосування ядерної програми. Автор застосував загальнонаукові методи, серед яких: аналіз і синтез, дедукція та індукція, теоретичне узагальнення, аналіз документальних джерел і літератури, статистичний і порівняльний аналіз, описово-хронологічний метод, геополітичний аналіз, компаративний метод, ретроспективний аналіз, контент-аналіз, а також методи узагальнення, групування та кейс-метод. Ці підходи забезпечують комплексність дослідження та дозволяють глибше зрозуміти різні аспекти досліджуваної теми.

Метод синтезу та аналізу є взаємопов'язаними та формують основу для об'єднання окремих компонентів об'єкта дослідження в єдину комплексну структуру. Завдяки цьому підходу вдалося детально розглянути стратегії подальшого розвитку в контексті боротьби з протидії ядерній небезпеці.

Метод аналізу документів і літературних джерел полягав у використанні широкого спектра наукових публікацій, звітів міжнародних організацій, а також державних документів та законодавчих актів. Це дало змогу зібрати важливу інформацію про сучасний стан проблеми, існуючі методи боротьби та ефективні стратегії в цій сфері.

В рамках порівняльного аналізу порівнювалися правові норми та стратегії врегулювання ядерного питання. Це дозволило виявити найбільш ефективні практики та розробити рекомендації для покращення ситуації⁵⁷.

⁵⁷ Бауман З. Глобалізація: наслідки для людини і суспільства / пер. з англ.: І. В. Андрущенко. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. С. 57.

Індуктивний та дедуктивний методи тісно пов'язані між собою, і за допомогою логічних операцій можна досліджувати предмет від часткового до загального і навпаки, тобто від загального до окремого знання. Такий підхід допомагає в подальшому систематизувати зібрані дані. Ці методи були використані для аналізу окремих аспектів досліджуваних подій.

Для досягнення поставленої мети та виконання встановлених завдань використовувались такі методи: теоретичного узагальнення, який дозволяє розглянути проблему в її часовій послідовності та динаміці, узагальнення, що надає можливість простежити діяльність, звернувши увагу на вирішальні та важливі події. Методи теоретичного узагальнення дають змогу аналізувати проблеми в їх історичному контексті та динаміці, а отже, фіксувати важливі події та процеси в контексті їх розвитку. Такі узагальнення дозволяють визначити ключові моменти, які вирішальним чином вплинули на формування ситуації.

З іншого боку, описово-хронологічний методи дають змогу побачити схожість між національними подіями в окремих країнах і глобальними процесами на міжнародній арені. Описово-хронологічний метод допомагає провести паралелі у часовому вимірі між ситуаціями всередині країн та подій на міжнародній арені.

Аналіз документів та літератури також використовувався для детального аналізу на основі конвенцій та звітів міжнародних організацій. Використання широкого спектру методів дослідження разом із використанням відповідним чином керованих джерел інформації та систематизованої літератури дозволило комплексно підійти до поставлених цілей дослідження⁵⁸.

За допомогою методу геополітичного аналізу проаналізовано значення Ірану як важливого гравця в міжнародній системі. Цей метод дозволив

⁵⁸ Требін М. П. Теорія міжнародних відносин: підручник; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2022. С.112.

виявити ключові зв'язки та процеси, які формують позицію Ірану в контексті глобальних викликів.

Порівняльний метод, заснований на порівнянні та аналізі різних явищ або процесів, дозволяв виявити як схожість, так і відмінність між ними. У цьому дослідженні за допомогою порівняльного аналізу виявлено різні підходи до проблеми ядерної програми в зовнішній політиці різних країн і регіональних блоків. Він використовувався для аналізу різних регіонів світу.

У сучасних реаліях, коли доступ до різноманітних матеріалів стає простішим, особливого значення набуває метод контент-аналізу. Це дозволяє досліджувати різні форми комунікації, такі як документи, відеоматеріали, аудіозаписи та зображення. Використання цього методу дозволило автору виокремити та проаналізувати медіа-матеріали та публікації, які торкаються проблеми ядерної програми в різних часових та географічних контекстах. Завдяки цьому вдалося зібрати широку базу даних, що дозволить більш повно зрозуміти це явище.

Ретроспективний метод, який використовується не лише в історичних дослідженнях, а й у багатьох інших галузях, використовується для аналізу минулих умов і виявлення факторів і причин, які вплинули на сучасні явища. За допомогою цього методу автор простежив історичні передумови та розвиток ядерної програми Ірану, повернувшись до ключових подій. Було обрано хронологічні обмеження 1950-х – 2024 рр. Нижня межа дослідження пояснюється отриманням розвитку мирної атомної енергетики та контролю за ядерною зброєю.

Метод узагальнення передбачає визначення спільних характеристик і властивостей досліджуваного явища, які є характерними для різних його аспектів. Він забезпечує перехід від окремих фактів до ширших знань і концептуальних висновків. Завдяки використанню цього методу вдалося проаналізувати загальний стан виконання ядерної програми Ірану, зважаючи на різні регіони світу, а також оцінити вплив безпекових, економічних і політичних чинників на динаміку розвитку подій.

Метод групування полягає у впорядкуванні об'єктів або інформації через їх розподіл на категорії для подальшого поглибленого аналізу⁵⁹.

Кейсовий метод передбачає аналіз конкретних випадків щодо ядерної програми Ірану. Це дозволило краще зрозуміти механізми роботи програми або ставлення тих чи інших країн до цього.

Системний підхід дозволив розглянути проблему недотримання Іраном ядерної програми. Це дозволило отримати більш цілісну картину і сформулювати комплексну стратегію боротьби з цим явищем.

Опрацьована та систематизована джерельна база, разом із ретельно підбраною літературою та використанням різноманітних дослідницьких методів, створює всі необхідні умови для ефективного вирішення завдань, визначених у рамках цього дослідження.

Таким чином, узагальнивши, можна стверджувати, що понятійно-категоріальний апарат та концептуальна основа дослідження в повній мірі дають змогу ефективно охарактеризувати та оцінити результативність ядерної програми Ірану. Варто підкреслити, що ключову роль у цьому аналізі відіграють концепції «м'якої сили» та «жорсткої сили». Крім цього, автором було описано та проаналізовано принципи, підходи та методи наукового пізнання та міжнародно-політичної науки, які дозволили здійснити дослідження ядерної програми Ірану.

⁵⁹ Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги-XXI, 2019. С.174.

РОЗДІЛ 2

ЕВОЛЮЦІЯ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ ІРАНУ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1. Ядерна програма Ірану в другій половині XX ст.: детермінуючі чинники та визначальні тенденції

Угода між Іраном та США про співпрацю у мирному використанні атомної енергії, в межах програми «Атом для миру», була укладена 5 березня 1957 року. Ця програма була вперше представлена Сполученими Штатами на Генеральній Асамблеї ООН у грудні 1953 року. Вона передбачала надання американської допомоги у розвитку мирної атомної енергетики, включаючи постачання ядерних установок, обладнання та підготовку фахівців. У відповідь за цю допомогу, США отримали право моніторингу та інспектування іноземних ядерних об'єктів для перевірки їхнього використання виключно в мирних цілях.⁶⁰

У липні 1957 року МАГАТЕ було створено як автономна організація в рамках ООН, а Іран приєднався до неї у 1958 році. У 1963 році Іран підписав Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космосі та під водою, що був укладений між СРСР, Сполученим Королівством і США в Москві 5 серпня 1963 року. Як учасник цього Договору, Іран зобов'язався не проводити жодних випробувань ядерної зброї на території під його юрисдикцією або контролем.

Також, Іран взяв за обов'язок надалі брати участь або організовувати, заохочувати будь-яку участь в проведенні ядерних вибухів.

Розвиток ядерної програми Ісламської Республіки Іран є результатом кількох факторів, які разом сприяли цьому процесу. Серед них варто

⁶⁰ Cohen A. The nuclear equation in a New Middle East // *Nonproliferation Review*. 1995. № 2 (2). P. 15.

виділити геополітичне розташування Ірану та потенційні загрози з боку його сусідів, історичні події, такі як Ісламська революція 1979 року та ірано-іракська війна 1980-1988 років, що значно посилили потребу в здатності до самозахисту, а також прогрес у розвитку ядерних технологій безпосередньо в Ірані. Не менш важливою є політика США в регіоні Близького та Середнього Сходу, яка також вплинула на цю ситуацію. У цьому розділі будуть досліджені особливості внутрішнього контексту ядерної програми Ірану та її міжнародний вимір, що підтверджує тісний зв'язок між цими різними факторами.

Оцінювання політики Ісламської Республіки Іран (ІРІ) потребує вивчення через призму історичних та релігійних контекстів, які мають унікальний характер для кожної країни. Іран, як країна шийтського ісламу, має особливе значення, враховуючи особливі несприятливі історичні обставини, за яких сформувалася шийтська інтерпретація ісламу. Після поділу ісламу на дві головні течії, шийти стали меншістю порівняно з сунітами, що призвело до довготривалого переслідування. Це викликало певну недовіру, яка посилювалася подальшими історичними подіями, а також специфічним комплексом факторів, що стосуються лідера, що є характерним для Ірану.

Іран висловлював критику міжнародної системи, наголошуючи на її несправедливості та осуджуючи подвійні стандарти, які застосовуються ООН та іншими міжнародними організаціями. Іран вважають носієм революційного ісламу, що схвалює радикальні ісламські рухи на всьому Близькому Сході. В той же час іранські лідери вірять, що доля «умми» (ісламської спільноти) залежить від здатності Ірану стати світовою державою, яка зможе захищати та просувати інтереси цієї спільноти⁶¹.

Інтерес Сполучених Штатів та Європейського Союзу до Ірану зумовлений його стратегічним розташуванням у зоні Перської затоки, а

⁶¹ Чебан О. Я. Причини підписання Женевської ядерної угоди з Іраном у листопаді 2013 р.: теоретичний аспект. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. Том 19, Випуск 2 (21). С. 115.

також тим, що країна займає друге місце у світі за запасами нафти та природного газу після Саудівської Аравії та Росії відповідно. Особливо це актуально в контексті того, що запаси урану в країні вважаються помірними, хоча у 2015 році Іран заявив про виявлення високих запасів урану та намір незабаром розпочати його видобуток ⁶².

У Тегерані відчутні амбіції стосовно лідерства в регіоні, що часто вважаються військовою стратегією, оскільки міжнародні змагання за перевагу в регіоні активні. Головна конкуренція за першість розгортається між Іраном і Саудівською Аравією, яка є важливим союзником США. У таких обставинах іранські лідери вважають, що розвиток ядерної зброї може бути ключем до здобуття та закріплення статусу головної регіональної сили. Далі буде проаналізовано підходи Ірану до ядерної програми, а також позицію міжнародної спільноти з цього приводу.

Саудівська Аравія виступає однією з найсильніших держав регіону за різними критеріями, включаючи економічні, військові та релігійні показники. Знаходження найважливіших мусульманських святинь на її території надає Ер-Ріяду підстави для претензій на лідерство у ісламському світі. Військова співпраця зі Сполученими Штатами може відігравати певну роль у забезпеченні військової підтримки у випадку прямого військового конфлікту в регіоні.

До 1979 року Іран розглядали як одного з найважливіших союзників США у регіоні, і тому сприяння розвитку мирної ядерної програми в Тегерані розглядали як одне з ключових завдань американської зовнішньої політики. Цивільна ядерна програма Ірану почалася у 1957 році під час правління шаха Мохаммеда Рези Шаха Пехлеві і отримала підтримку з боку США в рамках ініціативи «Атом для миру».

У листопаді 1967 року Сполучені Штати уклали двосторонню угоду з Іраном, в рамках якої надали йому дослідницький ядерний реактор. Цей

⁶² Iran rejects suggestion its missile programme is negotiable. BBC News. 2019. 16 July // BBC: web.site. URL:<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49011836>

реактор був встановлений в ядерному центрі Тегеранського університету. Того ж року США доставили до Ірану приблизно 5 кілограмів збагаченого урану та 112 грамів плутонію для наукових досліджень⁶³. На той час вміст збагаченого урану в реакторі становив 93%, що свідчить про високий рівень довіри Ірану з боку США. Тільки пізніше цей рівень було знижено до 20%. Однак Іран уже тоді почав досліджувати можливості доступу до повного ядерного паливного циклу, що не влаштувало США, оскільки це суперечило умовам Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, який Іран підписав у 1968 році та ратифікував у 1970 р.⁶⁴.

Регіональні умови сприяли Ірану, що призвело до подальшої співпраці між його державою та США. В рамках цієї співпраці США відправили до Ірану ще один дослідницький реактор з потужністю 5 МВт⁶⁵.

Значною етапною подією у розвитку ядерної програми Ірану було заснування Організації атомної енергії Ірану у 1974 році. Однак, на відміну від багатьох інших країн, Іран не лише створив власну інфраструктуру для ядерних досліджень, але й активно розвивав міжнародні зв'язки в цій сфері. У тому ж 1974 році Тегеран встановив контакти з кількома іншими країнами, укладаючи угоди на закупівлю чотирьох атомних реакторів «двох від Франції та двох від ФРН»⁶⁶; з 1978 р. «розпочалася взаємодія з Аргентиною»⁶⁷; у 1975 р. «за участі ФРН стартувало будівництво двох потужних енергоблоків у Бушері» тощо. На момент революції один

⁶³ Kremlin bans sale of S-300 missile systems to Iran // BBC News: web.site. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-11388680>

⁶⁴ Major Powers: On Snapback Sanctions // *The Iran Primer*. 2020. 21 September. URL: <https://iranprimer.usip.org/index.php/blog/2020/sep/21/majorpowers-snapback-sanctions>

⁶⁵ Kuchta A. R. A Closer Look: The U.S. Senate's Failure to Ratify the Comprehensive Test Ban Treaty // *Penn State International Law Review*. 2001. Vol. 19, №. 2. P. 333 – 360. URL: <http://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol19/iss2/5>

⁶⁶ Students slam Khatami reform failure // *Aljazeera*. 2004. 6 December. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2004/12/06/students-slam-khatami-reformfailure/>

⁶⁷ Michael R. Pompeo, Secretary of State. After the Deal: A New Iran Strategy. Speech. Washington, DC, The Heritage Foundation. U.S. Department of State. 2018. 21 May. <https://www.state.gov/after-the-deal-a-newiran-strategy/>

енергоблок було збудовано на 80%, а другий – на 65-70%. Після революції будівництво призупинилося, адже Німеччина приєдналася до санкцій США.

Після Ісламської революції 1979 року відбулися значні зміни в стосунках між Тегераном та Вашингтоном. Ці зміни стали наслідком антиамериканських гасел, за якими вона відбувалася, захоплення заручників у посольстві США та встановлення домінування релігійного впливу в політиці Ірану. Як відповідь, США розірвали дипломатичні відносини, і ця ситуація триває й досі.

М. Ейзенштадт зауважує, що ісламська революція бере свій початок набагато раніше за всі події, коли в 1963 році Шах розпочав «Білу революцію» та серію реформ, спрямованих на модернізацію та глибоке наближення до Заходу. Хоча ці зміни призвели до швидкого економічного зростання, вони також призвели до збільшення соціальної напруги, оскільки західні цінності відповідали протиріччям з традиціями та релігією іранського суспільства⁶⁸.

Після революції в Ірані зміни у політичному курсі країни та активне просування мети розповсюдження ісламської революції стали серйозним джерелом турбот для інших країн регіону, особливо для тих, де шиїтський іслам має значний вплив. Особливо гостро на це реагував С. Хусейн, який був сунітом, а в Іраку більшість населення віддавала перевагу шиїтському напрямку ісламу. Для нього це становило пряму загрозу його правлінню⁶⁹.

Після завершення ірансько-іракської війни 1980-1988 років, хоча політика нового уряду трохи змінилася, головним пріоритетом стало відродження шиїзму та свобода всіх мучеників-шиїтів у світі. Ця доктрина, а також міжнародна ізоляція, у яку потрапив Іран після війни з Іраком, суттєво вплинули на подальший розвиток Ісламської Республіки та формування її

⁶⁸ Dian M. Trump's Mixed Signals toward North Korea and US-led Alliances in East Asia // *The International Spectator*. 2018. Vol. 53, №. 4. P. 112.

⁶⁹ Saikal A. Is Trump trigger-happy towards Iran? // *The Australian Strategic Policy Institute Blog The Strategist*. 2020. 30 November. URL: <https://www.aspistrategist.org.au/is-trump-trigger-happy-towards-iran/>

стратегії забезпечення безпеки. Для Ірану цей конфлікт став важливим випробуванням, що примусило переосмислити цінності. Заборона на зброю суттєво обмежило можливості країни в збереженні та розвитку її військового потенціалу. Факт, що міжнародної реакції на використання Іраком хімічної зброї проти Ірану не відбулося, підсилив відчуття ізоляції країни та необхідності у самозахисті. Це призвело до зростання недовіри до міжнародних угод та організацій. Одним із яскравих прикладів цієї недовіри є порушення Алжирської угоди, яка була підписана 6 березня 1975 року в Алжирі між Іраном та Іраком.

Угода між Іраном та Іраком мала на меті вирішити територіальні суперечки, визначити державний кордон і зупинити взаємні ворожі дії. Проте Ірак у 1980 році самовільно порушив цю домовленість, що фактично стало прелюдією до початку ірано-іракської війни⁷⁰. Ще один приклад подвійних стандартів – це ситуація, коли Ірак використав хімічну зброю, але залишився безкарним, тоді як Іран отримав засудження за свої дії у війні. У 1989 році у своїй Директиві з національної безпеки США чітко окреслили свої інтереси в Перській затоці, віддаючи перевагу таким партнерам, як Саудівська Аравія та Ірак⁷¹.

У 1997 р. Іран приєднується до Конвенції про заборону розроблення, виробництва⁷², накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (КЗХО)⁷³. Ще задовго до погодження участі Іран в односторонньому порядку знищив свою зброю, тому сторони⁷⁴ Організації із заборони хімічної зброї

⁷⁰ Cohen Z., Alkhshali H., Khadder K., Dewan A. US drone strike ordered by Trump kills top Iranian commander in Baghdad 2020. 4 January. // *CNN News*. web.site. URL: <https://edition.cnn.com/2020/01/02/middleeast/baghdad-airport-rockets/index.html>

⁷¹ Motaghi E. Iranian Approaches to Nuclear Weapon-Free Zone in the Middle East. 2013. 6 September // *PIR Center*: web site. URL: <http://pircenter.org/en/articles/1564-iranian-approaches-to-nuclear-weapon%20freezone-in-the-middle-east>

⁷² Конвенції про заборону розроблення, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (КЗХО) // Верховна Рада України. Законодавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182

⁷³ Cohen A. *Israel and the Bomb*. N.Y.: Columbia University Press, 1998. P. 354.

⁷⁴ Організація із заборони хімічної зброї // OPCW: official document. URL: <https://www.opcw.org>

(ОЗХО) тримають інформацію про хімічну зброю Ірану в секреті. Рішення про відмову від хімічної зброї було ухвалено головним чином через припинення іракської програми з хімічної зброї після Перської затоки у 1991 році. Іран виніс два основні висновки: по-перше, хімічна зброя не є надійним засобом стримування; по-друге, арсенал супротивника був знищений, тому Ірак не міг би використати хімічну зброю проти Ірану. Навіть після вступу Ірану до Хімічної збройної конвенції ознаки США підозрювали, що Іран може залишати можливість виробництва хімічної зброї⁷⁵.

У 1990-х роках міжнародне співтовариство почало дивитися на Іран з підозрою, що він намагається розробити ядерну зброю. З'явилися припущення, що Іран може отримувати допомогу та технології від країн, таких як Росія, Пакистан та Північна Корея. У 1994 році адміністрація президента Білла Клінтона впровадила стратегію подвійного стримування для обох основних конкурентів США на Близькому Сході – Іраку та Ірану. Одночасно Б. Клінтон висловлював готовність до діалогу та покращення відносин за умови, що іранський режим лібералізується і відмовиться від розроблення ядерної зброї, враховуючи прагнення Ірану до визнання його ролі як регіональної держави. Однак сторонам не вдалося досягти згоди через розбіжності і навіть контрверсії у зовнішній політиці регіону, що призвело до збільшення санкцій проти Ірану.

Отже, було проведено дослідження та аналіз ядерної програми Ірану в другій половині XX ст. Розглянуто угоду між Іраном та США про співпрацю у мирному використанні атомної енергії, яка передбачала надання американської допомоги у розвитку мирної атомної енергетики. Розглянуто різні приклади союзників серед сусідніх держав. Надалі доречно проаналізувати зміну програми у XXI ст.

⁷⁵ Eisenstadt M., Khalaji M. Nuclear Fatwa: Religion and Politics in Iran's Proliferation Strategy // *Washington Institute for Near East Policy. Policy Focus* №115. September 2011. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus115.pdf>

2.2. Реалізація іранської ядерної програми в XXI ст.

На початку XXI століття, іранська стратегія у відношенні до ядерних та ракетних програм стала ключовим елементом у політичній порі. На противагу до динаміки, що притаманна Північній Кореї, де підтримка СРСР сприяла формуванню програми з отримання ядерної зброї, у випадку Ірану саме Сполучені Штати сприяли розвитку мирних ядерних програм. В. Гергієва вказує на те, що підтримка США була визначена регіональним контекстом та інтересами США у регіоні. У той же час Вашингтон уважно стежив, щоб Іран дотримувався Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, особливо оглядаючи період кінця 1960-х років, коли країна активно намагалася отримати доступ до повного ядерного циклу⁷⁶.

Починаючи з початку XXI століття, іранська ядерна програма стала серйозною загрозою для міжнародної безпеки на новому рівні. Процес розвитку ядерної програми Ірану та реакція міжнародної спільноти на політику цієї країни можна умовно розділити на п'ять етапів (рис. 2.1).

У червні 2005 року в Ірані пройшли президентські вибори, і перемогу на них здобув тодішній мер Тегерана Махмуд Ахмадінежад. Німецька газета *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* писала, що західні аналітики тоді зробили висновок: іранці прагнуть більше свободи. Але при цьому, як зазначає видання, вони часто не враховували, що для багатьох громадян Ірану набагато важливішими за політичні права залишаються елементарні речі – їжа та робота. Маса, які перебували у бідності, сприймали М. Ахмадінежада як «тегеранського Робіна Гуда»: він жив просто і відверто виступав проти показушного розкішництва, що робило його популярним серед них.

Більшість західних політичних лідерів покладали надії на перемогу Алі Акбара Хашемі Рафсанджані, відомого своєю поміркованістю та

⁷⁶ Гергієва В. О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. с. 131-132

прагматичним підходом у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран. Водночас для широкого кола іранського населення обрання Махмуда Ахмадінежада на пост президента стало втіленням сподівань на відданість ісламським принципам та захист суверенітету країни, зокрема через можливе використання силових методів, включно з ядерними.

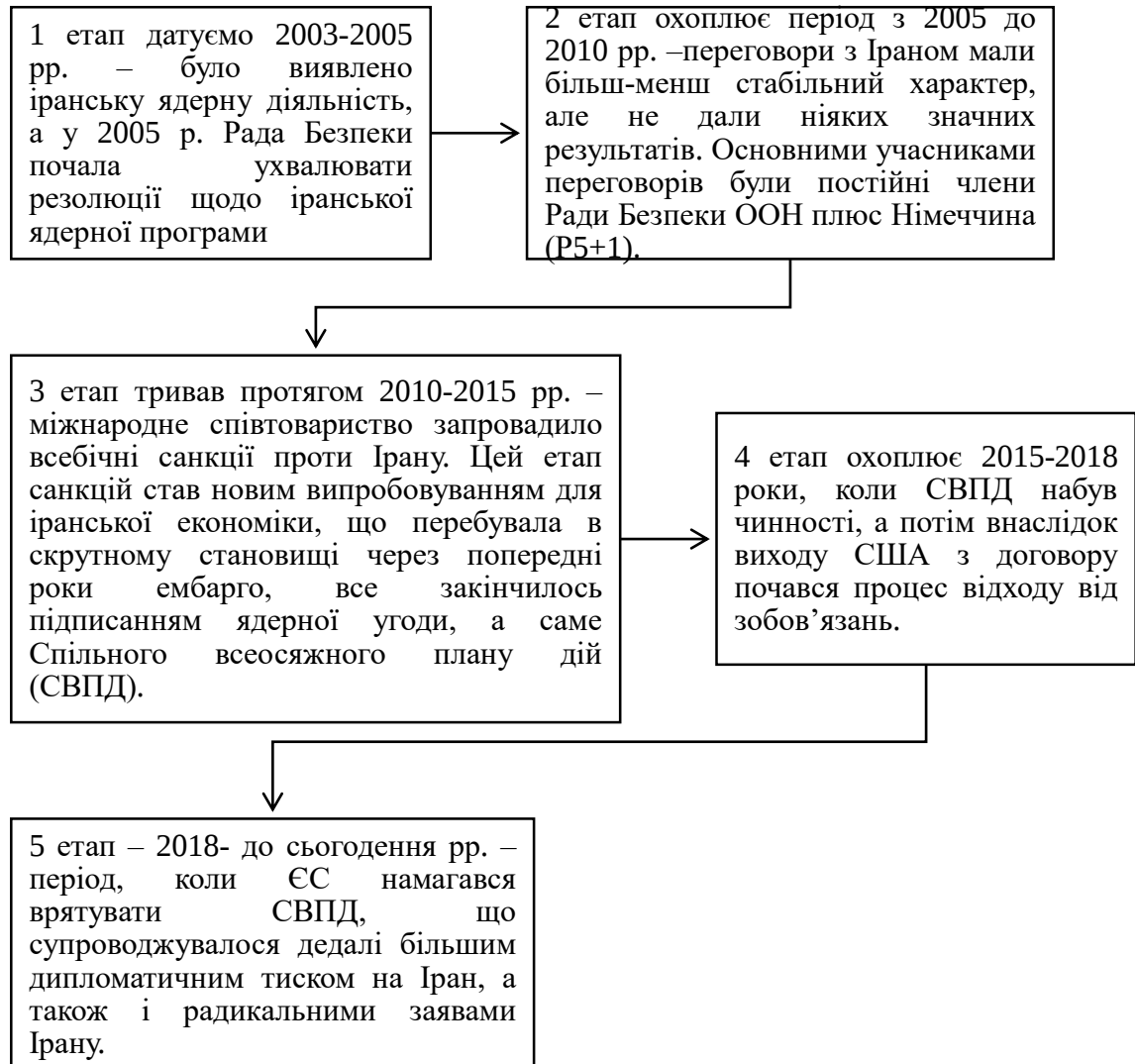

Рис. 2.1 Етапи реалізації іранської ядерної програми

Його прихід до влади був зумовлений кількома важливими чинниками: військова присутність США в регіоні (в Іраку й Афганістані), посилення антиамериканських настроїв, а також агресивна риторика Вашингтона щодо необхідності зміни іранського політичного режиму й припинення ядерних

розробок. Перемога Ахмадінежада суттєво зміцнила позиції Ірану в переговорах із країнами ЄС і США щодо його ядерної програми⁷⁷.

Під час першого періоду президентства в Ірані спостерігається рішучий крок у зміні стратегії стосовно ядерної програми. Нова адміністрація відмовляється від попередніх заходів у цьому напрямку. Важливо відзначити, що, хоча президент ІРІ має значні повноваження, він не має остаточного впливу на загальний курс державної політики, не є головнокомандувачем Збройних сил, не має права оголошувати війну, мир чи мобілізацію. Ці права належать духовному лідеру країни, аятолі Сеєду Алі Хосейні Хаменеї, який обіймає цю посаду з 1989 року. Фактично, не існує документального підтвердження щодо видання релігійного мусульманського декрету, який би забороняв придбання, розробку та використання ядерної зброї, як забороненої ісламом. Таким чином, на початку 2000-х років в середині країни виник консенсус стосовно ядерної програми ІРІ, хоча документально це не було підтверджено.

У серпні 2005 року напруга у відносинах між Іраном і так званою «євротрійкою» – Великою Британією, Німеччиною та Францією – а також США, вийшла на новий виток у зв'язку з розбіжностями щодо подальшого розвитку іранської ядерної програми. Глави зовнішньополітичних відомств трьох європейських країн виступили з різким протестом, наголосивши, що у випадку поновлення Іраном робіт із переробки урану, діалог щодо ядерного питання буде зірвано. Своєю чергою, МАГАТЕ заявило, що дії Ісламської Республіки суперечать зобов'язанням, взятим у рамках Паризьких домовленостей 2004 року. Проте Іран ігнорував ці попередження і продовжував будувати ядерний центр у місті Ісфаган. В цей час МАГАТЕ розглядало питання передачі дос'є щодо ядерної програми Ірану на розгляд Ради Безпеки ООН. У вересні 2005 року Рада директорів МАГАТЕ прийняла резолюцію про Іран, в якій визнавалося, що статус Ірану залишається

⁷⁷ Kasra N. Ahmadinejad: The Secret History Of Iran's Radical Leader. California: University of California Press, 2008. P.61.

незрозумілим, враховуючи невирішені питання після двох з половиною років інтенсивних перевірок⁷⁸.

Агентство висловило сумніви стосовно мотивів ядерної програми Ірану. Згідно з прийнятою резолюцією, ІРІ було зобов'язано припинити всі дії в рамках програми зі збагачення урану, забезпечити доступ фахівців МАГАТЕ до всіх ядерних об'єктів та підписати додаткову угоду з Агентством для розширення повноважень експертів. Резолюція отримала підтримку 22 голосами «за», одним голосом «проти» (Венесуела) і 12 голосами «утрималися»⁷⁹.

Досьє Іранської Республіки Іран щодо її ядерної програми не було негайно відправлено на розгляд Ради Безпеки ООН. Це дало Ірану час і можливість для виконання раніше укладених політичних угод, водночас підкреслюючи, що певні невирішені питання між Іраном і МАГАТЕ мають бути вирішені виключно Радою Безпеки ООН. Російська Федерація була проти передачі досьє Ірану на розгляд членів Ради Безпеки ООН, сподіваючись, що це дозволить не лише політично співпрацювати з Іраном, але й отримати можливість мати союзника в цьому регіоні. Це підтверджується, зокрема, обговоренням питання щодо збагачення урану на спільному підприємстві в Російській Федерації. КНР не підтримала передачу досьє Ірану до Ради Безпеки ООН. За словами китайського дипломата В. Гуанья, це могло би загострити позиції деяких сторін: «Ми прагнемо до вирішення конфлікту, проте передача цього питання може ускладнити ситуацію». Також інші члени ООН, такі як Сирія, Венесуела, Куба, Алжир, які раніше утримувалися під час голосування в МАГАТЕ, також виступили проти передачі іранського ядерного досьє. Індонезія відмовилася підтримати

⁷⁸ Толстов С. В. Ядерне стримування у військово-політичній стратегії США // *НАУ*. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4749/1/Yaderne%20strymuvannia%20u%20viiskovopolitychnii.pdf>

⁷⁹ Iran: Government Reacts To IAEA Nuclear Resolution // Radio Free Europe. Radio Liberty. 2005. September 26: web.site. URL: <https://www.rferl.org/a/1061670.html>

антиіранську резолюцію, повідомивши про це міністр закордонних справ цієї країни.

У лютому 2006 року Х. Віраюда фактично підтримав позицію Китаю, яка стверджувала, що передача іранського ядерного досьє до Ради Безпеки ООН може негативно позначитися на співпраці Ірану з МАГАТЕ: «Такий крок буде контрпродуктивним для зусиль з мирного вирішення кризи... Іран може припинити співпрацю і односторонньо відновити процес збагачення урану».

У січні 2006 року Іран згодився на обговорення з інспекторами МАГАТЕ «Проекту Зеленка», який стосувався виробництва тетрафториду урану (UF₄), необхідного для збагачення урану. Проте відмовився обговорювати інші аспекти своєї ядерної програми. Крім того, Іранський Ядерний Інститут (IRI) повідомив представникам Агентства про те, що поновлює ядерні дослідження. На 30 січня 2006 року інспектори МАГАТЕ не зафіксували фактів встановлення або складання нових центрифуг для збагачення урану, але було зауважено, що на деяких об'єктах у Нетензі продовжувалися роботи з удосконалення обладнання газових підсистем. МАГАТЕ також слідкувало за ходом будівельних робіт на майданчику реактора IR-40 у місті Ерак (Солтанабад) за допомогою супутникової розвідки. Проте після завершення цієї інспекції виявилось, що не всі необхідні відповіді щодо ядерних дій Ірану були знайдені, і, навпаки, виникло ще більше питань щодо мирного характеру її ядерної програми. Особливо важливою стала заява Махмуда Ахмадінежада під час його поїздки до провінції Бушер 1 лютого 2006 року, коли він відзначив, що народ Ірану буде продовжувати розвивати мирне використання атома і стане рішуче захищати свої законні права у ядерній сфері⁸⁰.

У початку 2007 року в Сполучених Штатах відзначилася значна активізація обговорення можливості вирішення конфлікту з Іраном шляхом

⁸⁰ Скрипник М.В. Ядерна політика США у XXI столітті: дис. доктора філософії. 052 – Політологія / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одес, 2024. С. 84.

військової дії. На цей раз потребу втручання США в Іран обґрунтовували не лише необхідністю припинення його ядерної та ракетної програм, але й підтримкою ним міжнародного тероризму. Юридично це було підкріплено ухваленням другої Резолюції 1747 (2007 р.) стосовно Ірану, яка була розглянута Радою Безпеки ООН на 5647-му засіданні 24 березня 2007 року⁸¹.

У 2007 році Махмуд Ахмадінежад відвідав кілька країн Латинської та Південної Америки - Нікарагуа, Венесуелу, Еквадор та Болівію, які традиційно володіли протистоянням до регіонального впливу Сполучених Штатів. Ця інтенсивна дипломатична активність президента Махмуда Ахмадінежада, а також іранського дипломатичного корпусу та спецслужб в Латинській Америці, за словами російських експертів, мала на меті створення підґрунтя для підривної діяльності проти Сполучених Штатів. У 2010 році Іран вживав максимальних дипломатичних зусиль для уникнення запровадження нових санкцій проти своєї країни.

Міністр закордонних справ ІРІ, М. Моттакі, здійснював офіційні візити до країн-членів Ради Безпеки ООН, в той час як М. Ахмадінежад, президент Ірану, наголошував на тому, що інтимідація Тегерану та втручання у внутрішні справи країни, яке він завжди розглядав як імперське втручання, не принесе результатів. Згідно з аналітичними дослідженнями, на фоні цих подій, загострення відносин між США та Іраном вважається обґрунтованим.

Вимоги Вашингтона щодо недопущення здобуття ядерної зброї Тегераном періодично узгоджуються з військово-політичною лінією США, яка відображає неоконсервативний підхід до зміни політичного режиму в Ірані та прагнення до американського контролю над енергетичними ресурсами країни⁸².

У 2000-ті роки Іранська Республіка Іран (ІРІ) проклала амбітну траєкторію: 25-річну програму модернізації своєї армії, засновану на

⁸¹ 11. Resolution 1747. Adopted by the Security Council at its 5647th meeting on 24 March 2007 // UN Security Council: official document. URL: [https://undocs.org/S/RES/1747\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1747(2007)).

⁸² Андрущенко С. В. Вплив іранського й афганського питань на геополітику Близького й Середнього Сходу // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. № 93. Ч. 2. С. 20.

використанні російських технологій. Цей курс перетворив Іран у великого і надійного замовника російського озброєння. Проте, коли Російська Федерація почала затримувати постачання з технічних причин, відносини між двома країнами загострилися. Крім того, після того, як Російська Федерація підтримала пакет санкцій проти ІРІ в Раді Безпеки ООН, військово-технічна співпраця між ними фактично стала замороженою. У той же час, завдяки сприянню та співпраці компанії «Росатом» з РФ, Ірану вдалося побудувати свій перший реактор на Бушерській атомній електростанції. Як повідомляє агентство Reuters із посиланням на іранське інформаційне агентство ISNA, 12 вересня 2011 року ядерний реактор у Бушері був офіційно введений в експлуатацію та підключений до загальної енергомережі Ірану. На початковому етапі станція виробляла приблизно 60 мегават електроенергії, однак уже під час запуску її потужність сягнула близько 400 мегават. У перспективі передбачено, що енергетичні можливості АЕС «Бушер» досягнуть повної потужності в 1000 мегават⁸³.

Таким чином, розглянуто специфіку реалізації ядерної програми XXI ст. Слід зазначити, що США уважно стежили за дотриманням Іраном Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Проте, Іран намагався змінити стратегію ядерної програми.

2.3. Інституційний вимір можливостей та обмежень ядерної програми Ірану

Зважаючи на це розвиток ядерної програми Ісламської Республіки Іран можна розглядати з двох головних точок зору. По-перше, це намагання Ірану здійснювати свої інтереси, навіть якщо це суперечить міжнародним стандартам, через бажання розвивати військову складову ядерної програми, ураховуючи свою власну «дилему безпеки» і демонструючи

⁸³ Скрипник М.В. Ядерна політика США у XXI столітті: дис. доктора філософії. 052 – Політологія / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2024. 241 с.

нонконформістську поведінку щодо системи. По-друге, це дотримання Іраном міжнародних зобов'язань стосовно своєї ядерної програми, використання переваг мирного спрямування ядерної енергетики та гармонізація національних інтересів з метою міжнародного співтовариства.

Незважаючи на обрані підходи, важливим аспектом є наявність в міжнародному співтоваристві інституційних механізмів для реалізації ядерних програм, що розробляються зацікавленими міжнародними акторами. У світлі цього, аналізуючи здатність міжнародного співтовариства до впливу на окремого учасника через інституційні механізми та обмеження, підкріплені відповідними засобами примусу, також важливо враховувати наявність різних перспектив.

Розгляд можливостей та обмежень для Ядерної Програми Ісламської Республіки Іран (ІРІ) доречно почати з вивчення одного з перших міжнародних актів у сфері ядерної енергії – Статуту Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ)⁸⁴, який був ухвалений 26 жовтня 1956 року. МАГАТЕ прагне сприяти швидкому та широкому використанню атомної енергії для забезпечення миру, здоров'я та добробуту у всьому світі. За можливості воно здійснює заходи для того, щоб його допомогу не використовували для досягнення будь-яких військових цілей. Фактично, в ході виконання своїх функцій, Агентство не накладає жодних політичних, економічних, воєнних або інших умов на надання допомоги своїм членам, які б не відповідали положенням його Статуту.

1 липня 1968 року було прийнято Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)⁸⁵, який був підписаний у Москві, Вашингтоні та Лондоні. Цей Договір встановлює зобов'язання для всіх держав-учасниць, як тих, що мають ядерну зброю, так і тих, що не мають її. Згідно з нормами

⁸⁴ Статуту Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), який був ухвалений 26 жовтня 1956 року // Верховна Рада України. Законодавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164

⁸⁵ Договір про нерозповсюдження ядерної зброї // United Nations: official document. URL: <https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/npt/>

ДНЯЗ, кожна держава-учасниця, яка володіє ядерною зброєю, зобов'язується утримуватися від передачі цієї зброї або будь-яких ядерних вибухових пристроїв іншим державам, а також від передачі контролю над ними. Крім того, ядерні держави не можуть навіть прямо або опосередковано спонукати будь-яку державу, яка не має ядерної зброї, до виробництва або придбання такої зброї, а також до отримання контролю над нею.

Кожна з країн, яка підписала ДНЯЗ і не має власної ядерної зброї, зобов'язується не тільки не отримувати або контролювати ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, але і не виробляти, не придбавати або не намагатися отримати їх будь-яким способом.

Для Ірану стаття 4 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) має велике значення, і на неї постійно посиляється. Ця стаття гарантує невід'ємне право усіх учасників Договору на розвиток досліджень, виробництво та використання ядерної енергії в мирних цілях без будь-якої форми дискримінації. Крім того, відповідно до статей I та II ДНЯЗ, всі учасники зобов'язані сприяти максимально можливному обміну устаткуванням, матеріалами та науковою інформацією щодо використання ядерної енергії в мирних цілях. Вони можуть здійснювати це самостійно або спільно з іншими державами та міжнародними організаціями. Крім того, учасники зобов'язані сприяти розвитку використання ядерної енергії в мирних цілях, зокрема на територіях країн, що не мають ядерної зброї, з урахуванням їхніх потреб та економічної ситуації.⁸⁶

У сучасному контексті Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), дослідники відзначають, що для Заходу, який вкладає велике значення у вирішенні ядерних проблем, ситуацію ускладнює той факт, що Іран не був звинувачений у відкритому порушенні будь-яких зобов'язань, передбачених ним як державою-учасницею ДНЯЗ. У свою чергу, Тегеран

⁸⁶ Гергієва В. О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї: дисс... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. С..105.

постійно посиляється на статтю 4 ДНЯЗ, яка гарантує державам, що відмовилися від ядерної зброї, право на використання атомної енергії в мирних цілях. Це підкреслює їхні наміри розвивати ядерну енергетику та виробництво медичних препаратів і т.д.

Від 2006 року, Рада Безпеки ООН прийняла серію резолюцій, у яких закликала Іран негайно вжити заходів, передбачених Радою керівників МАГАТЕ, для зміцнення довіри міжнародного співтовариства до виключно мирних цілей його ядерної програми.

Резолюція 1747 (2007 р.)⁸⁷, прийнята Радою Безпеки на її 5647-му засіданні 24 березня 2007 року, знову підтвердила необхідність того, щоб Іран негайно вжив заходів, передбачених Радою керівників МАГАТЕ. У резолюції повторено заклик Ради Безпеки ООН до всіх держав-членів бути надзвичайно обережними, дозволяючи в'їзд на свою територію або транзит через неї особам, пов'язаним з чутливою до розповсюдження ядерною програмою Ірану, а також з розробкою технології доставки ядерної зброї. Рада також зобов'язала Іран утримуватися від експорту, продажу або передачі будь-якої зброї чи пов'язаних з нею матеріалів, незалежно від форми чи каналу розповсюдження. Резолюція РБ ООН також закликала всі країни бути особливо обережними стосовно прямого або непрямого постачання Ірану різних видів озброєння: бойових танків, броньованих машин, артилерійських систем великого калібру, військової авіації, військових кораблів, ракет та ракетних систем. Організація застерегла країни від надання технічної, фінансової та іншої допомоги Ірану, а також від надання послуг, пов'язаних з озброєнням, для уникнення створення потенційно небезпечного акумулювання військової техніки в країні.

⁸⁷ Resolution 1747. Adopted by the Security Council at its 5647th meeting on 24 March 2007 // UN Security Council: official document. URL: [https://undocs.org/S/RES/1747\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1747(2007))

Останнім істотним міжнародним документом, що значно вплинув на ядерну програму Ірану, є (СВПД)⁸⁸. Цей план є результатом принаймні дворічних переговорів, спрямованих на обмеження ядерної програми Ірану, послаблення санкцій проти нього та розвитку концепції мирної ядерної співпраці. Угода визначила конкретні дозволені та обмежені ядерні проекти Ірану, включаючи засоби збагачення бойового урану у Натанзі та Фордо, а також реактор з важкою водою у місті Арак.

Протягом восьми років після ратифікації угоди, Іран буде продовжувати науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи у сфері збагачення урану без накопичення його запасів. Протягом десяти років не буде розвиватися інші технології та методи поділу радіоактивних ізотопів, зокрема, лазерний метод, перш за все для збагачення урану. Після десяти років дії угоди Іран почне етапно виводити з експлуатації центрифуги типу ІР-1, які будуть замінені на пристрої нових типів відповідно до умов Спільного всеосяжного плану дій.

Друга частина Спільного всеосяжного плану дій завдає перешкоди Ірану у можливості створення ядерної зброї шляхом накопичення збройного плутонію, який може бути виділений з опроміненого ядерного палива під час роботи реактора. Хоча наразі в Ірані такої технології сепарації немає, будівництво реактора типу ІР-40 зі сповільнювальною ядерною реакцією на важкій воді в Араку передбачало можливість накопичення певного обсягу збройного плутонію в відпрацьованих паливних збірках. Якщо б у Ірані з'явився комплекс для виділення цього ізотопу з відпрацьованих паливних збірок, його можна було б використати для створення ядерних зарядів. Особливо важливо враховувати, що цей тип реактора, незважаючи на

⁸⁸ Спільний всеосяжний план дій // EU: official document. URL: http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2015/150714_01_en.htm

іранські заяви і оприлюднені плани, був неефективним для виробництва медичних ізотопів радіоактивних елементів⁸⁹.

У рамках угоди Іран згодився на низку заходів, включаючи: розширений та всебічний моніторинг концентрату уранової руди, виробленого на всіх іранських підприємствах, на протязі 25 років; проведення спостережень за збереженням головних агрегатів центрифуг протягом 20 років; використання передових технологій Міжнародного агентства з атомної енергії для постійного моніторингу рівня збагачення збройного урану в режимі реального часу та застосування електронних печаток; забезпечення доступу до визначених об'єктів протягом 15 років в рамках механізму оперативного реагування на можливі сигнали занепокоєння МАГАТЕ.

У травні 2018 року президент Дональд Трамп оголосив про вихід Сполучених Штатів з Спільного всеосяжного плану дій (СВПД), посиляючись на докази продовження Іраном розробки ядерної зброї, що, за його словами, порушує угоду. Він вважав, що США не можуть запобігти можливому набуттю Іраном ядерної зброї в межах чинної структури угоди, яка, на його думку, має системні недоліки. У зв'язку з цим США відновили санкції проти Ірану⁹⁰.

У Ірані прийнято закони, які прямо або опосередковано стосуються питань ядерної програми країни, включаючи такі, що регулюють нафтовий сектор, боротьбу з фінансуванням тероризму та іноземні інвестиції в країну. Аналітик Н. Джаббарі підкреслює, що Іран має чітко визначені правові рамки для боротьби з тероризмом, зокрема закони, спрямовані на протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, які ґрунтуються на

⁸⁹ Скрипник М.В. Ядерна політика США у XXI столітті: дис. доктора філософії. 052 – Політологія / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2024. С.97.

⁹⁰ Finnegan C. Trump announces US withdrawing from Iran nuclear deal // ABC News: : web.site. URL: <https://abcnews.go.com/International/iraqirefugees-arrested-foiled-german-terror-plot-authorities/story?id=60722656>

міжнародних документах, включаючи Конвенцію про боротьбу з тероризмом.

Таким чином, інституційний вимір у контексті можливостей та обмежень ядерної програми Ірану відноситься до структурних, правових та політичних аспектів, які впливають на розвиток і виконання ядерної програми країни. Щодо правових аспектів, то Іран має зобов'язання відповідно до міжнародних договорів, таких як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), а також внутрішні закони і положення, що регулюють його ядерну програму. Ці правові аспекти встановлюють обов'язки та обмеження, які Іран повинен дотримуватися. Наступним є політичний аспект – структури влади в Ірані, включаючи Верховного лідера, Президента та інші важливі інституції, впливають на ухвалення рішень щодо ядерної політики країни. Політичні фактори, такі як ставлення до міжнародних відносин, безпеки та економіки, також грають важливу роль у формуванні та реалізації ядерних стратегій. Інституційний включає в себе агентства, відповідальні за реалізацію ядерних програм, такі як Іранський Ядерний Інститут (IRI), а також органи нагляду і контролю, які моніторять та оцінюють діяльність у цій сфері.

Вплив міжнародного співтовариства, зокрема дії міжнародних організацій та рішення держав-учасниць, також впливають на регулювання ядерної програми Ірану. Санкції та міжнародні угоди можуть обмежувати доступ до технологій та ресурсів, необхідних для розвитку програми.

Таким чином, було розглянуто інституційний аспект потенціалу та обмежень ядерної програми Ірану. Слід підкреслити, що, попри тиск з боку міжнародної спільноти, Іран виявляв зацікавленість у розвитку військової складової своєї ядерної діяльності. Водночас не можна не відзначити його прагнення дотримуватись взятих на себе міжнародних зобов'язань, що стосуються ядерної сфери. Іран також активно використовував можливості мирного використання ядерної енергії, прагнучи поєднати національні

інтереси з потребою у конструктивному діалозі та співпраці з іншими державами.

РОЗДІЛ 3

ІРАНСЬКИЙ ЯДЕРНИЙ ЧИННИК В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Іранська ядерна програма як дестабілізуючий чинник на регіональному рівні

З 2003 року МАГАТЕ висловлювало постійну стурбованість щодо ядерних амбіцій Ірану. Агентство докладало постійних зусиль для розкриття повного масштабу, часових рамок та прихованих намірів, що стоять за ядерними розробками Ісламської Республіки. У відповідь на ці занепокоєння Резолюція 1696 Ради Безпеки ООН, прийнята у 2006 році, офіційно зобов'язала Іран надати МАГАТЕ необмежений доступ до всієї діяльності, пов'язаної з будівництвом реакторів та виробництвом важкої води.

Влітку 2006 року МАГАТЕ отримало доступ до місця, де Іран будував свій реактор, і змогло незалежно підтвердити достовірність раніше розкритих деталей проекту. Інспекція підтвердила, що розвиток реактора відповідає поданим кресленням. Важливо, що з 2006 по 2013 рік усі звіти про інспекції, видані Агентством, одностайно вказували на відсутність доказів участі Ірану в переробці відпрацьованого ядерного палива. Тим не менш, Іран продовжував створювати важку воду протягом цього періоду. Лише у серпні 2011 року інспекторам було дозволено безпосередньо оглянути сховища важкої води¹.

Водночас, інспекції МАГАТЕ дозволили агентству виявити, що між 1980-ми та початком 2000-х років Іран проводив таємні ядерні дослідження в установах, пов'язаних з його Міністерством оборони. Зіткнувшись зі зростаючою міжнародною увагою у 2003 році, Тегеран вирішив розсекретити

¹ As Russia Runs Low on Drones, Iran Plans to Step In, U.S. Officials Say // NY Times: web.site URL: <https://www.nytimes.com/2022/07/17/us/politics/drones-ukraine-russia-iran.html>

документи, пов'язані з його мережами закупівель та постачальниками ядерного палива. Це розкриття інформації надало МАГАТЕ критично важливе розуміння можливостей Ірану, включаючи деталі щодо технології збагачення центрифугами, процесів перетворення уранових сполук та виготовлення збагаченого урану в напівсферичні металеві компоненти.

Здатність Ісламської Республіки Іран збагачувати уран до 20% значно посилила занепокоєння МАГАТЕ щодо потенціалу створення ядерної зброї. Оцінивши накопичені розвідувальні дані, Агентство визначило, що Іран має технічні та логістичні можливості для просування програми, спрямованої на розробку функціональної ядерної боєголовки.

Спроби МАГАТЕ прояснити критичні аспекти ядерної діяльності Ірану постійно зустрічали обмежену співпрацю з боку Тегерана. Прогрес у цьому питанні залишався без змін до 24 листопада 2013 року, коли відбувся прорив завдяки підписанню (СВПД) у Женеві, узгодженого Іраном та групою Е3+3 – Німеччиною, Великою Британією, Францією, Китаєм, Росією та Сполученими Штатами.

Основною метою документа було впровадження поступових та взаємно погоджених кроків, спрямованих на гарантування суто мирного спрямування ядерної програми Ірану. У рамках досягнутих домовленостей, Тегеран взяв на себе зобов'язання передавати МАГАТЕ необхідні дані та забезпечувати контрольований доступ до своїх ядерних об'єктів.

Більш результативне співробітництво між Іраном і МАГАТЕ розпочалося в липні 2015 року після укладення домовленостей між Іраном і країнами контрольної групи. У серпні того ж року Генеральний директор МАГАТЕ та глава Організації з атомної енергії Ірану (ОАЕІ) підписали «Дорожню карту для прояснення минулих і сучасних питань щодо ядерної програми Ірану»².

² Іран і МАГАТЕ підписали «дорожню карту» // LB. UA : веб-сайт URL: https://lb.ua/world/2015/07/14/310869_iran_magate_podpisali_dorozhnuyu.html

Після того як МАГАТЕ переконалося, що Іран виконує свої добровільні зобов'язання щодо ядерної програми, 16 січня 2016 року почали втілювати в життя Спільний всеосяжний план дій. Зовні Іран дотримувався умов цієї угоди: він дозволив агентству встановити обладнання для онлайн-моніторингу збагачення урану. Формально всі вимоги щодо збагачення та використання урану Іран виконував у межах встановлених норм.

Іран припинив виробництво та випробування паливних таблеток та паливних елементів (тепловидних стрижнів) з природного урану для реактора. Усі раніше вироблені паливні таблетки з природного урану зберігаються у сховищах, де вони контролюються Міжнародним агентством з атомної енергії. У 2016 році, коли виробництво важкої води в Ірані перевищило ліміт Спільного комплексного плану дій (130 тонн), країна вирішила експортувати надлишок, відправивши 11 тонн важкої води з Ірану до кінця року³.

Як підкреслюється у звітах Генерального директора МАГАТЕ, перевірка та моніторинг ядерної діяльності Ірану, з моменту початку виконання Спільного всеохоплюючого плану дій (СВПД) до липня 2019 року, проводилися у повній відповідності до Резолюції 2231 Ради Безпеки ООН. Під час цього етапу ядерної програми Ірану було скасовано кілька односторонніх санкцій, запроваджених Сполученими Штатами, а також усі обмежувальні заходи з боку Європейського Союзу⁴.

Ядерна програма Ірану викликала зацікавленість як серед всіх країн світу, так і країн на Близькому Сході. Тегеран розглядає свої ядерні амбіції та розвиток технології балістичних ракет як важливі інструменти для забезпечення національної безпеки та досягнення своїх військових і зовнішньополітичних цілей, особливо в умовах регіональної нестабільності

³ Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in Light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015). GOV/INF/2015/18, October 18, 2015. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov-inf2015-18.pdf>

⁴ Андрейко В.О. Іранська ядерна програма в системі геополітичних інтересів // *Геополітичні пріоритети України*. 2024. №2 (33). С. 147 – 158.

та впливу основних західних держав. У цьому відношенні вивчення двосторонніх відносин Ірану з сусідніми країнами дає цінне розуміння того, як його ядерна програма формує ширший ландшафт безпеки на Близькому Сході.

Загалом, як еліти, так і широка громадськість у деяких країнах регіону мають вкрай негативне ставлення до Ірану, головним чином через зовнішньополітичні амбіції Тегерана. РСАДПЗ, до складу якої входять шість країн – Саудівська Аравія, ОАЕ, Бахрейн, Катар, Кувейт та Оман – була створена для об'єднання їхніх підходів до забезпечення ключових інтересів. Однак, незважаючи на співпрацю, РСАДПЗ намагається розробити цілісну політичну стратегію, особливо коли йдеться про вирішення критичних регіональних питань, включаючи розвиток відносин з Іраном.

РСАДПЗ є єдиним багатостороннім форумом з безпеки в даному регіоні, однак вона має ряд суттєвих недоліків⁵. По-перше, організація виключає ключових регіональних та глобальних гравців, таких як Іран, Ірак, Китай, ЄС, Індія, Японія, Росія та Сполучені Штати – країни, які мають значні інтереси в безпеці регіону. По-друге, РСАДПЗ довела свою неефективність як форум для врегулювання регіональних криз, вирішення конфліктів або впровадження заходів, спрямованих на зміцнення миру та стабільності. Більше того, в її рамках немає механізмів, які дозволяють країнам Перської затоки обговорювати спільні загрози і потреби в сфері безпеки⁶. Це становить значну проблему, оскільки країни-члени РСАДПЗ стикаються з низкою зовнішніх викликів, що вимагають посилення їхньої співпраці між державами.

Хоча ядерна угода почалася з оптимізму, вона продовжує викликати дискусії як у Тегерані, так і у Вашингтоні, а також у різних країнах Близького

⁵ Vakil S. *Iran and the GCC Hedging, Pragmatism and Opportunism* // London: Chatham House; Royal Institute of International Affairs, 2018. P.5.

⁶ Amineh M. P. *The Greater Middle East in global politics: social science perspectives on the changing geography of the world politics*. Leiden, The Netherlands: Brill, 2007. p. 72

Сходу. Лідери в регіоні зараз оцінюють стратегії захисту своєї безпеки на наступні роки, борючись із невизначеністю, спричиненою угодою.

Лідери Близького Сходу стверджують, що ядерна угода фактично не перешкоджає Ірану отримати ядерну зброю. Вони зазначають, що ключові обмеження на виробництво збагаченого урану та плутонію в Ірані врешті-решт закінчатися через 10-15 років, що дозволить Ірану розширити свій ядерний потенціал. Прихильники угоди стверджують, що вона закриває Ірану шлях до розробки ядерної зброї, але критики не впевнені, що положень угоди достатньо, щоб зупинити Іран. Найбільшу опозицію викликають регіональні суперники Тегерана, такі як Саудівська Аравія, ОАЕ та Ізраїль. Також виникають занепокоєння щодо вдосконалених центрифуг і систем доставки ракет, які можуть дестабілізувати безпеку в регіоні. У результаті, якщо СВПД не буде відновлено, інші країни Близького Сходу можуть розглядати розповсюдження ядерної зброї як єдиний життєздатний варіант для забезпечення свого майбутнього.

Крім того, ключові регіональні конкуренти Ірану вважають, що ядерна угода не зупинить Іран від продовження дестабілізуючих дій у регіоні. Декілька сусідів Ірану звинувачують його у втручанні у їхні внутрішні справи, підтримуючи проксі-групи, як-от Хезболла та рух Хуси, щоб просувати його політичну та ідеологічну програму. Тегеран також звинувачують у його прямій участі в громадянських війнах у Сирії та Ємені, що ще більше дестабілізує регіон і послаблює суперницькі уряди. Інше занепокоєння полягає в тому, що СВПД може призвести до того, що Іран отримає мільярди доларів від раніше заморожених активів і відновить свою економічну діяльність. В очах цих країн цей економічний підйом дозволить Ірану розширити свій регіональний вплив і владу, потенційно підриваючи безпеку та інтереси сусідніх країн⁷.

⁷ Barnet B. Military nuclear programme of Iran: its history, suspension, and prospects for the future // Pism URL:

З одного боку, ядерне питання часто використовувалося регіональними супротивниками Ірану як інструмент для обмеження його впливу. Наразі Ізраїль найбільше хвилює Хезболлу та Іран, тоді як Саудівська Аравія зосереджена на підтримці Єменом та Іраном повстанців-хуситів. З іншого боку, створення системи регіональної безпеки відіграє вирішальну роль у зміцненні довгострокового миру в цьому регіоні, і СВПД розглядається як позитивний крок до послаблення занепокоєння щодо ядерних амбіцій Ірану. Хоча Іран і його регіональні суперники можуть мати різні позиції з питань, окрім ядерної проблеми, в інтересах усіх сторін залишається вирішувати ці питання шляхом переговорів і співпраці в рамках структурованої структури.

Також угода означає зміну динаміки регіональної безпеки, яка вважається несприятливою для традиційних союзників США, включаючи сунітські арабські країни та Ізраїль. Ці країни стурбовані тим, що відновлення СВПД може призвести до того, що США визнають роль Ірану в регіоні, потенційно прийнявши більш збалансований підхід до своїх давніх союзників. Крім того, СВПД та посилення взаємодії з Іраном можуть стати значним поворотним моментом, спонукаючи США скоротити свою військову присутність у регіоні, що може сприйматися як загроза безпеці їхніх союзників.

Відбувся помітний зсув у регіональних перспективах щодо СВПД, підкреслюючи визнання того, що, незважаючи на недоліки в 2015 році, наслідки його розвалу викликають ще більше занепокоєння. Арабські країни Перської затоки та Ізраїль можуть мати численні розбіжності з Іраном, які виходять за межі нерозповсюдження, але покладатися виключно на стратегії примусу та підходи нульової суми не вирішило цих проблем, а ядерна загроза лише посилилася. Все більше ізраїльських експертів з національної безпеки вважають вихід США з СВПД стратегічним прорахунком. І Ер-Ріяд, і Абу-Дабі підтримують відновлення угоди як основи для більш широкої

політичної та економічної взаємодії⁸. Хоча ці зміни в позиції можуть не відразу призвести до відновлення угоди, вони підкреслюють, що буде втрачено, якщо вона провалиться. СВПД має потенціал перешкодити іншим країнам Близького Сходу розробляти ядерну зброю та сприяти довгостроковій регіональній стабільності та миру. Однак створення комплексної системи регіональної безпеки вимагатиме років зусиль, і успіх далеко не гарантований.

Поточні переговори у Відні, спрямовані на поживавлення ядерної угоди з Іраном, разом із змінами в адміністраціях США та Ірану відкрили двері для потенційного посилення співпраці між Іраном і Заходом у ядерних питаннях і ширших питаннях регіональної безпеки. Зростає визнання того, що хоча СВПД може допомогти послабити напруженість у короткостроковій перспективі, звернувшись до ядерної програми Ірану, необхідна ширша система регіональної безпеки. Ці ширші рамки будуть зосереджені не лише на нерозповсюдженні ядерної зброї, але й на вирішення інших нагальних викликів безпеці, таких як триваючі конфлікти в Сирії та Ємені, суперництво між Іраном і Саудівською Аравією, а також проблеми, пов'язані з екологічною та енергетичною безпекою. Створення такого апарату безпеки має вирішальне значення для досягнення довгострокової стабільності та миру в регіоні. Однак, враховуючи нинішній контекст, включно з триваючими війнами, досягнення цієї всеосяжної структури здається малоімовірним у найближчому майбутньому. Тим не менш, глобальні держави, такі як Сполучені Штати, Росія та Європейський Союз, разом з ООН повинні відігравати ключову роль у допомозі регіональним союзникам у досягненні цієї мети⁹.

⁸ Johnson K., Groll E. Bolton is Gone, but Tensions with Iran Remain High // *Article in Foreign Policy Magazine* 2019. Sept. 12. URL: <https://foreignpolicy.com/2019/09/12/bolton-is-gone-but-tensions-with-iran-remain-highrouhani-jcpoa-oil-sanctions-trump/>

⁹ Bijan A. Iran's Nuclear Program and its Impact on the Middle East Regional Security Order. URL: <https://www.wmd-free.me/meto-student-journal/metosj01/msj01-16/>

Угода щодо ядерної програми з Іраном, укладена в 2015 році, стала одним із найбільших досягнень у зовнішній політиці президента Барака Обами. Проте після приходу Дональда Трампа до влади він оцінив цю угоду як невдачу та розпочав процес її скасування, зокрема спрямовуючи політику на знищення СВПД. Після виборів нового президента США 8 травня 2018 року Дональд Трамп оголосив про вихід Сполучених Штатів зі Спільного всеосяжного плану дій та відновлення економічних санкцій проти Ірану. Це рішення Трамп обґрунтував постійним наміром Ірану розробити ядерну зброю¹⁰.

Нова адміністрація наголосила, що Узгоджений план дій не блокує доступ Ірану до урану, що дозволяє йому розробляти ядерну зброю в майбутньому. Вона також зазначила неадекватність механізмів моніторингу ядерної діяльності. Крім того, військові звіти вказували на те, що Іран розробляє балістичні ракети. В результаті санкції США, які були зняті у 2016 році, були знову запроваджені у листопаді 2018 року. Вони включали обмеження на енергетичний сектор, судноплавство та суднобудування, а також відключення Центрального банку Ірану від міжнародної системи SWIFT.

Санкції США проти Ірану стосуються понад 700 іранських компаній та близько 70 фінансових установ, включаючи національну танкерну судноплавну компанію. Нові обмеження, запроваджені в листопаді 2018 року, заборонили торгівлю іранською сировою нафтою. В результаті, у липні 2019 року британський флот захопив супертанкер *Adrian Darya 1* (раніше *Grace 1*) під панамським прапором. Судно підозрювали у перевезенні 2

¹⁰ Завада Я. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії: 052 – політологія. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. С. 154.

мільйонів барелів іранської сирої нафти на нафтопереробний завод Banuys у Сирії¹¹.

Санкції, запроваджені США та ЄС, були переважно економічними та фінансовими, спрямованими на критичні сектори іранської економіки. Вони обмежували експорт товарів нафтогазової промисловості Ірану та імпорту цінних товарів, таких як дорогоцінні метали та вугілля, а також матеріалів, які потенційно могли б сприяти розвитку ядерної програми Ірану, таких як графіт. Крім того, ці санкції забороняли виділення фінансових ресурсів іранським фінансовим установам, енергетичним корпораціям та морським транспортним компаніям.

Політика Дональда Трампа щодо Ірану не знайшла підтримки в Європейському Союзі, що знову поставило під сумнів євроатлантичну єдність. Попри імпульсивність і непередбачуваність цієї стратегії, вона мала певну логіку. На рішення США вийти з ядерної угоди з Іраном значно вплинули американські союзники на Близькому Сході, серед яких Ізраїль, Саудівська Аравія, ОАЕ та інші арабські монархії Перської затоки, які активно тиснули на Вашингтон¹².

Таким чином, було розглянуто Іранську ядерну програму як дестабілізуючий чинник. Визначено відношення різних країн в регіоні, щодо ядерної програми. Також визначено роль даної програми на міжнародному рівні.

3.2 Військова складова ядерної програми Ірану у фокусі зовнішньої політики регіональних акторів

Кінець 1990-х та початок 2000-х років ознаменувався кардинальною зміною в ядерних амбіціях Ірану, переходом від мирної ядерної діяльності до

¹¹ Trump Warns Iran Not To Restart Nuclear Program // RFERL: web.site. URL: <https://www.rferl.org/a/iran-russia-european-powers-vow-uphold-nuclear-deal-without-us-trump-vowstough-sanctions/29216532.html>

¹² Joint Statement on the Re-Imposition of US Sanctions Due to its Withdrawal from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) // Bruxelles: web.site. URL: <https://eeas.europa.eu/delegations>

розробки зброї масового знищення. Ця трансформація розпочалася з початку проекту «Amad», який зосереджувався на отриманні та виробництві матеріалів, що розщеплюються, для зброї, випробуванні ключових компонентів та розробці окремої ядерної бомби. У квітні 2018 року прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньягу повідомив, що ізраїльські розвідувальні агенти успішно проникли на іранський об'єкт¹³. Згідно з його заявою, Моссад виявив документи, що доводять існування проекту «Amad», що підтверджує гіпотези МАГАТЕ та більшості західних країн, хоча Іран послідовно стверджує, що його ядерна програма призначена виключно для мирних цілей. Тим не менш, документи, зібрані ізраїльськими розвідниками під час рейду, були 15-річною давниною, а це означає, що вони надавали лише історичне уявлення про масштаби проекту, а не відображали його поточний стан. Виходячи з ізраїльських відкриттів, Іран мав плани створити п'ять ядерних боєголовок та провести випробування в різних місцях, що свідчить про те, що Іран, можливо, просунувся далі у своїй програмі ядерної зброї, ніж вважалося раніше¹⁴. Однак проблема з цією оприлюдненою інформацією полягає в тому, що її важко перевірити. Ізраїль та Іран мають складну історію, і Ізраїль використав цю інформацію, щоб переконати інші країни відмовитися від Спільного комплексного плану дій.

Офіційне підтвердження існування проекту «Amad» відбулося у 2018 році, але були й інші ознаки, які вказували на можливість і наміри Ірану розробити ядерну зброю. Наприклад, для того, щоб розпочати створення ядерної бомби, необхідно побудувати відповідну інфраструктуру. Спочатку уран має бути видобутий, адже це перший крок у так званому початковому етапі ядерного паливного циклу.

¹³ Ворпик, Дж. Papers stolen in a daring Israeli raid on Tehran archive reveal the extent of Iran's past weapons research // *The Washington Post*. Отримано 4 травня 2023 р., URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/papers-stolen-in-a-daring-israeli-raid-on-tehran-archive-reveal-the-extent-of-irans-past-weapons-research/2018/07/15/0f7911c8-877c-11e8-8553-a3ce89036c78_story.html

¹⁴ Малус, К. From “Atoms for Peace” to “JCPOA”: History of Iranian Nuclear Development // *Columbia University in the City of New York*, 2023, from <https://k1project.columbia.edu/content/atoms-peace-jcboa-history-iranian-nuclear-development>.

Проектна потужність заводу в Ардакані з виробництва yellowcake відповідає потужностям пов'язаного з ним рудника в Саганді і складає 50 тонн урану на рік¹⁵. Існує думка, що технологія видобутку в Саганді була надана Китаєм. Іран підтвердив, що китайські експерти брали участь у проведенні детальних розвідувальних робіт на руднику¹⁶. Спеціалісти Китайського науково-дослідного інституту геології урану в Пекіні здійснили обмін досвідом з іранськими ядерними науковцями, надавши їм необхідні знання для обслуговування відповідної інфраструктури.

Укладання угоди у 2015 році не послабило напруження у регіоні. Занепокоєння цією ситуацією країн Близького Сходу базувалося на тому, що угода не повністю усунула ризик розробки Іраном ядерної зброї. Хоча Іран значно скоротив свою ядерну програму¹⁷. Експерти зазначили, що навіть після підписання СВПД Іран зберіг технічну спроможність виробляти ядерну зброю приблизно протягом одного року¹⁸. Незважаючи на скорочення кількості центрифуг та припинення виробництва найсучасніших моделей, Іран все ще зберігає теоретичну здатність накопичити достатньо високозбагаченого урану (ВЗУ) для виробництва ядерної зброї протягом року – відносно короткого періоду. Цей сценарій викликає особливу тривогу у Ізраїлю, країни, яку Іран постійно погрожує «стерти з карти»¹⁹.

¹⁵ Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran // Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) : web.site. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-83.pdf>

¹⁶ A history of Iran's nuclear program. Iran Watch. (2016, серпень 9) // Iranwatch: web.site URL: <https://www.iranwatch.org/ourpublications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program>

¹⁷ Чебан О.Я. Протиріччя США та ЄС щодо іранської ядерної програми у період президентства Дональда Трампа: наслідки для євроатлантичної єдності // *Політичне життя*. 2021. №1. С. 140 – 151.

¹⁸ Graham-Harrison E. Iran steps up nuclear plans as tensions rise on anniversary of Suleimani's killing // *The Guardian*. 3 January 2021. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/03/iran-nuclear-plans-tensionsanniversary-gassem-suleimani-killing>

¹⁹ MacAskill E., McGreal C. Israel should be wiped off map, says Iran's president. *The Guardian*. 27 October 2005 // *The guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/27/israel.iran>

Ядерна угода 2015 р. суттєво та тимчасово послабила напругу навколо Ірану, але вона ніколи не гарантувала його стратегічний компроміс із США. Її великий текст зосереджувався виключно на обмеження ядерного потенціалу Ірану. Фундаментальною метою адміністрації Обама було виключити швидке збагачення урану понад 20% і сценарій збирання першої ядерної босголовки з урановим сердечником швидше ніж за 9-12 місяців (тобто подовження або уповільнення часу прориву)²⁰. Це дало США час підготувати власну та міжнародну відповідь на такий можливий сценарій. Незважаючи на неодноразові спроби адміністрації Джо Байдена та дипломатії ЄС, Заходу не вдалося переконати Іран продовжити угоду.

Іран дотримується жорсткої позиції щодо санкцій і будь-яких нових додатків до СВПД, хоча щоразу під час переговорів він наголошує на оборотності збагачення урану до рівня 20%. Негнучкість Ірану по відношенню до США та ЄС також можна пояснити переорієнтацією його торгівлі на Азію та самозабезпеченістю Хаменеї та президента Ібрагіма.

Всеохоплююча перевірка ядерного потенціалу Ірану залишається недосяжною через призупинення виконання зобов'язань як за СВПД, так і за Додатковим протоколом до ДНЯЗ. Це призупинення призвело до все більш обмеженого доступу інспекторів МАГАТЕ до критичних місць збагачення, хоча вони все ще зберігають доступ до діючих реакторів. Тим часом зростаючий список дій – або їх відсутність – з боку Ірану викликає занепокоєння МАГАТЕ.

Зняття міжнародних санкцій посилило позиції Ірану, підвищивши його авторитет і вплив лише на регіональному рівні. Важливо наголосити, що підписання ядерної угоди призвело до значного посилення економічної могутності Ірану, що дозволило країні надавати суттєву фінансову підтримку своїм союзникам для зміцнення їхніх позицій на Близькому Сході. Щоб

²⁰ For a summary of the problems surrounding the JCPOA and Donald Trump's first presidency, // International Crisis Group: web.site. URL: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/181-iran-nuclear-deal-two-status-report>

зрозуміти, чому такі країни, як Сирія, Ірак, Ліван та інші регіональні союзники, підтримують Ісламську Республіку Іран, вкрай важливо дослідити ширшу політичну динаміку на Близькому Сході, зосередившись на двосторонніх відносинах Тегерана з цими країнами.

Зв'язок між Іраном та Сирією стоїть окремо від взаємодії Тегерана з іншими арабськими країнами регіону, представляючи собою одне з найтриваліших та найвпливовіших стратегічних партнерств на сучасному Близькому Сході²¹. Цей союз поступово посилювався та набував структурної міцності впродовж останніх 37 років. В умовах спільних загроз з боку Ізраїлю та США, як Дамаск, так і Тегеран розглядають себе як частину регіональної «осі спротиву», що виконує роль оборонного альянсу на Близькому Сході²².

Іран і Сирія мають спільні стратегічні інтереси в Лівані, зокрема у підтримці шіїтського руху Хізбалла та його збройного підрозділу, що сприяє зміцненню політичних позицій як Тегерана, так і Дамаска. Шіїтський військовий плацдарм у протистоянні з Ізраїлем виступає ключовим фактором втручання Ірану, а захист Хізбалли слугує головною підставою для постійної військової присутності Ісламської Республіки в Сирії²³.

Для Ірану вплив у Сирії є ключовою частиною його регіональної стратегії, що дозволяє йому досягати довгострокових геополітичних цілей. Участь іранських сил у громадянській війні в Сирії викликала занепокоєння в Ізраїлі, який побоюється, що Тегеран використовує Дамаск як точку тиску на ізраїльському кордоні, тим самим посилюючи загрозу з боку "Хезболли". Ізраїль звинувачує Іран не лише у створенні військових баз у Сирії, але й у

²¹ Gelbart J. The Iran-Syria Axis: A Critical Investigation // *Stanford Journal of International Relations*. 2010. Vol. XII. № 1. P. 36.

²² Phillips C. The Battle For Syria: International Rivalry In The New Middle East. Connecticut, New Haven: Yale University Press, 2016. 320 p.

²³ Eisenstadt M. Iran's Military Intervention in Syria: Long-Term Implications // *The Washington Institute*. 2015. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-military-intervention-in-syria-long-termimplications>

створенні ракетних заводів, які могли б постачати зброю та боєприпаси "Хезболлі".

Підписання Іраном СВПД у 2015 році дозволило Тегерану збільшити фінансову та політичну підтримку сирійському уряду. Саме з цієї причини президент Башар Асад швидко привітав Верховного лідера Ірану аятолу Алі Хаменеї з «історичним досягненням»²⁴. Фінансова підтримка Ірану сирійському уряду дозволила йому закуповувати нафту та імпортувати інші критично важливі товари. Однак слід зазначити, що ця підтримка алавітів Башара Асада, шиїтської Хізбалли, іракського уряду та деяких курдських, палестинських та інших фракцій є надзвичайно витратною для Ірану і має негативний вплив на його економіку та внутрішньополітичну ситуацію²⁵.

Внаслідок війни в Сирії, яка має ключове стратегічне значення для Тегерана, Іран вирішив підтримати президента Башара Асада, що вплинуло на зміну балансу сил у регіоні. Як наслідок, такі країни, як Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн та інші арабські держави розглядають Іран не як союзника, а як фактор дестабілізації ситуації в регіоні, що регулярно призводить до напруженості у їхніх взаємних відносинах.

Глибокі історичні зв'язки між шиїтським населенням Ірану та Лівану сприяли міцним двостороннім зв'язкам, особливо після Ісламської революції 1979 року.

Після укладення ядерної угоди між Іраном та шістьма світовими державами у липні 2015 року реакція Лівану була помітно розділеною. Політичний альянс на чолі з «Хезболлою» разом з Християнським вільним патріотичним рухом висловив свою підтримку та привітав угоду як позитивний дипломатичний крок.

У той час як частина ліванського політикуму привітала досягнення ядерної угоди, інші політичні сили країни сприйняли її з настороженістю.

²⁴ Lund A. What Does the Iran Deal Mean for Syria? // Carnegie Middle East Center. 2015. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/60707>

²⁵ Katzman K. Iran's Foreign and Defense Policies (prepared for members and committees of congress). Washington: Congressional research service, 2019. 66 p.

Зокрема, представники прозахідного табору, а також окремі сунітські й християнські партії висловлювали занепокоєння, що реалізація домовленостей може призвести до посилення геополітичної ваги Ірану в регіоні та зміцнення позицій Хізбалли всередині Лівану²⁶.

Позиція офіційного Лівану щодо Іранської ядерної програми залишається неоднозначною. У той же час, Хізбалла відіграє ключову роль у реалізації зовнішньополітичного курсу Ірану в регіоні. Взаємини між Тегераном і цією політико-військовою структурою мають глибоке історичне коріння. Протягом багатьох років Хізбалла тісно співпрацювала з Іраном у підтримці шіїтських угруповань в Іраку, які виступали проти американського впливу; надавала допомогу палестинському спротиву в конфліктах з Ізраїлем; підтримувала хуситів у Ємені та активно брала участь у зміцненні позицій режиму Башара Асада під час громадянської війни в Сирії.

Іран підтримує міцні зв'язки з урядом шіїтів в Іраку, орієнтуючись на зміцнення шіїтського впливу в країні. Зовнішньополітична стратегія Тегерана полягає у створенні єдиного фронту серед шіїтських партій Іраку, що сприяє посиленню шіїтського домінування в Багдаді. Наприклад, міністр закордонних справ Іраку І. аль-Джаафарі, представник шіїтської громади, в інтерв'ю іранському інформаційному агентству IRNA наголосив, що поглиблення зв'язків між Іраком та Ісламською Республікою Іран впливає зі спільних культурних цінностей, перетинання національних інтересів та взаємних проблем безпеки. Він наголосив, що міцне партнерство між Багдадом і Тегераном приносить відчутні переваги обом країнам, і припустив, що ці відносини співпраці можна вважати цінним прикладом для наслідування іншими державами в усьому світі²⁷.

²⁶ Hokayem E. Iran and Lebanon // *United States Institute of Peace*. 2015. URL: <https://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-lebanon>

²⁷ Завада Я. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії: 052 – політологія. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. 248 с.

Після виходу США з ядерної угоди в травні 2018 року іранські лідери погрожували припинити виконання деяких зобов'язань Ірану за угодою.

Союзники Тегерана висловили підтримку підписанню СВПД, оскільки вважали, що угода визнає право Ірану на збереження свого ядерного потенціалу в рамках Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Ці держави визнають, що Іран має можливість контролювати свою ядерну програму.

6 вересня 2019 року Тегеран розпочав третій етап своєї ядерної програми, офіційно відмовившись від попередніх зобов'язань щодо наукових досліджень та розробок. Іранська влада повідомила МАГАТЕ про встановлення та випробування обладнання з природним ураном, а також про початок модернізації центрифуг. До січня 2020 року Іран повністю проігнорував обмеження Спільного всеохоплюючого плану дій щодо кількості центрифуг, дозволених для збагачення урану.

5 січня 2020 року Іран оголосив, що більше не дотримуватиметься жодних обмежень на використання своїх центрифуг або на володіння ураном, який вони збагачують. Відтоді Іран розширив свої запаси збагаченого урану, підвищив рівень збагачення цього запасу, запустив у роботу більш досконалі центрифуги, експериментував з металевим ураном і суттєво обмежив можливості МАГАТЕ контролювати свою ядерну діяльність. У таблиці нижче підсумовуються кроки, вжиті Іраном з липня 2019 року²⁸.

Ядерна програма Ірану досягла такої стадії, коли вона потенційно може збагатити достатню кількість урану для виробництва п'яти ядерних боєприпасів приблизно за тиждень і для восьми одиниць менш ніж за два тижні. Однак, щоб цей уран став справжньою ядерною загрозою, він повинен пройти додаткову обробку, щоб перетворитися на компоненти, необхідні для

²⁸ Lopes L. C. Liberalism, Realism and Constructivism: Is an International Nuclear Energy Governance possible?. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/liberalism-realism-constructivism-international-louisa-cajaty-lopes-xku2f>

зброї. Крім того, інші важливі частини функціональної зброї повинні бути підготовлені паралельно зі збагаченням урану. Ці компоненти можна розробляти в менших лабораторних масштабах, що ускладнює виявлення та моніторинг процесу.

Іран значно розширив свої можливості зі збагачення урану завдяки прогресу в тестуванні та розгортанні все більш потужних моделей центрифуг. Ефективність цих центрифуг вимірюється в одиницях роздільної роботи (SWU), які кількісно визначають зусилля, необхідні для концентрації розщеплюваного ізотопу U-235. Іран інтегрував центрифуги другого та третього покоління у свої виробничі лінії, що призвело до постійного збільшення розміру його запасів урану.

З лютого 2021 року Іран перешкоджає МАГАТЕ контролювати виробництво та запаси важкої води, обмежує відвідування об'єктів і блокує щоденний доступ до місць збагачення урану. Крім того, Іран перешкоджає перевірці діяльності центрифуг і типів газу²⁹.

Існуюче збагачення запасів Ірану відіграє вирішальну роль у його здатності швидко генерувати паливо для потенційного невеликого ядерного арсеналу. З квітня 2021 року Іран накопичив уран, збагачений до 60% ізотопу U-235, що ділиться. Досягнення цього рівня збагачення завершує понад 90% процесу, необхідного для перетворення природного урану в збройовий матеріал.

Цей прогрес підвищує ймовірність використання Іраном секретних місцями, роблячи їх меншими та важчими для виявлення. У минулому Іран керував такими таємними місцями для незаконної діяльності, і вони залишаються значною загрозою з точки зору розробки ядерної зброї. Ризик ще більше посилюється рішенням Ірану обмежити інспекції МАГАТЕ. З лютого 2021 року Іран відмовляв МАГАТЕ в доступі до записаних даних із

²⁹ Barnet B. Military nuclear programme of Iran: its history, suspension, and prospects for the future // Pism URL: https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Raport/Report_Military%20Nuclear%20Programme%20of%20Iran.pdf

заводів з виробництва центрифуг, а в червні 2022 року він примусив вилучити обладнання для моніторингу з цих заводів, а також із місць збагачення урану та виробництва жовтого кеку. Хоча деякі камери були перевстановлені на центрифужних заводах у травні 2023 року, МАГАТЕ досі не має доступу до записів. Крім того, Іран відмовився співпрацювати з розслідуванням частинок урану, знайдених на двох незаявлених об'єктах. У результаті розуміння МАГАТЕ ключових аспектів ядерної програми Ірану було значно скомпрометовано.

Ескалація іранської ядерної програми призвела до наслідків, які були загалом очікуваними. У лютому 2023 року МАГАТЕ підтвердило, що Іран збагатив уран до 84%, що лише на 6% менше порогу, необхідного для виробництва ядерної зброї. Водночас, без єдиної політичної позиції щодо майбутнього нерозповсюдження ядерної зброї, з'явилися ознаки неявного «прихованого ядерного альянсу» між Росією та Іраном, оскільки обидві країни зближуються у своїх ядерних зусиллях.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії до України відбувся саміт лідерів Росії, Ірану та Туреччини. Хоча саміт не дав конкретних результатів, він засвідчив зростання діалогу між Москвою та Тегераном. Під час зустрічей Володимира Путіна з іранським президентом Ібрагімом Раїсі, верховним лідером Ірану аятолою Алі Хаменеї та президентом Туреччини Реджепом Таїпом Ердоганом були окреслені спільні інтереси. Зокрема, відносини між Росією та Іраном зміцнилися через підтримку Хаменеї агресії Росії проти України. До цього ж антиіранські санкції змусили Іран погодитись на обмін Shahed-129 на продовольство»³⁰. Незаперечно, що зв'язок між Росією та Іраном зміцнився, а розширення партнерства між двома країнами частково зумовлене їхньою зростаючою залежністю одна від одної на тлі спільної стратегічної відокремленості від західних держав.

³⁰ Joint Statement on the Re-Imposition of US Sanctions Due to its Withdrawal from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) // Bruxelles: web.site. URL: <https://eeas.europa.eu/delegations>

Спілкування на високому рівні між російськими та іранськими посадовцями стало помітно частим, особливо у 2022 році. Примітно, що поїздка путіна на Тегеранський саміт, яка ознаменувала його першу подорож за межі пострадянського простору, була п'ятою зустріччю високого рівня між двома країнами та другим президентським самітом за останній час.

Військова співпраця між Росією та Іраном значно зміцнилася. Щодо ядерних амбіцій Ірану, путін наголосив на ключовій ролі Росії у відродженні партнерства МАГАТЕ з Тегераном. У цьому контексті посилення російсько-іранських зв'язків Сполучені Штати, схоже, втратили значну частину свого впливу на Іран та його ядерні зусилля. Державний секретар США Блінкен висловив стурбованість, зазначивши, що Іран швидко розвиває свій ядерний потенціал. За його оцінкою, Іран «за тижні, а не місяці» матиме достатньо збагаченого урану для виробництва ядерної бомби. Геополітична ситуація після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну створила сприятливі умови для зближення між Москвою та Тегераном, що призвело до посилення та розширення співпраці в багатьох сферах, включаючи військову, політичну, торговельно-економічну та науково-технічну. Спільне сприйняття загроз у військово-політичній сфері сприяє подальшим політичним консультаціям між росією та Іраном та посиленню співпраці у сфері військових технологій.

Так, активізувалися взаємні візити та контакти між Москвою і Тегераном на всіх рівнях та практично в усіх напрямках, у тому числі й по лінії міністрів економічного блоку. Найбільш предметною стала робота російсько-іранської Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва.

На сьогоднішній день співпраця між Росією та Іраном переросла в повноцінне оборонне партнерство. Згідно з інформацією, наданою Білим домом, обидві країни вивчають можливість спільного виробництва бойових

безпілотних літальних апаратів³¹. Про це в 2023 році повідомив офіційний представник Ради національної безпеки США Джон Кірбі. Наразі Тегеран постачає Москві безпілотники-камікадзе для ударів по цілях в Україні. Спочатку обидві країни рішуче спростовували ці повідомлення, але незабаром іранські БПЛА «Шахед-31» та «Шахед-36» почали здійснювати атаки на українські території та об'єкти

Станом на лютий 2025 року Іран експлуатував 36 каскадів центрифуг IR-1, а також 42 каскади більш потужних центрифуг (27 каскадів IR-2m, 12 каскадів IR-4 і три каскади IR-6) на заводі зі збагачення палива в Натанзі (FER). Крім того, Іран експлуатував шість каскадів центрифуг IR-1 і сім каскадів центрифуг IR-6 на заводі зі збагачення палива у Фордо (FFER) і більше тисячі центрифуг на пілотному заводі в Натанзі, зокрема IR-2m, IR-4 і IR-6. Оскільки Іран розгортає все більше своїх потужніших моделей центрифуг IR-2m, IR-4 та IR6, він зможе швидше виробляти паливо для ядерної зброї.

Таблиця 3.1

Потужності Ірану до створення зброї³²

кількість зброї	% урану	процес збагачення	Час
5-8	168-268 кг	480-768 SWU	7 днів

Іранські центрифуги ще не виробляли уран, який зазвичай класифікується як збройовий, тобто уран, збагачений до 90% або вище за

³¹ Grajewski N. Russia and Iran Get Closer While Still Competing, Amid Balancing Act With Turkey // *russiamatters*. August 03, 2022. URL: <https://www.russiamatters.org/analysis/russia-and-iran-get-closer-while-still-competing-amid-balancing-act-turkey>

³² Lincy V. and Milhollin G. Iran's Nuclear Timetable: The Weapon Potential // *Iranwatch*: web site. URL: <https://www.iranwatch.org/our-publications/articles-reports/irans-nuclear-timetable-weapon-potential>

ізотопом U-235. Усе збагачення в Ірані було на нижчих рівнях, що означає, що уран потребує подальшого збагачення, щоб досягти необхідного порогу в 90%. Наступна оцінка припускає, що у швидких зусиллях по розробці ядерної зброї Іран буде покладатися на свої центрифуги, що працюють на об'єктах у Натанзі чи Фордо, використовуючи свої накопичені запаси збагаченого урану. Існуючі запаси Ірану вже містять достатню кількість урану, збагаченого до 60% U-235, який при додатковому збагаченні міг би зарядити до восьми ядерних боеголовки. Ця оцінка також припускає, що діючі центрифуги IR-1 зберігатимуть поточний рівень продуктивності, тоді як більш досконалі центрифуги IR-2m, IR-4 та IR-6 працюватимуть нижче своєї максимально очікуваної потужності.

Ця оцінка отримана на основі мінімального теоретичного часу, необхідного для виконання необхідної роботи діючими зараз центрифугами Ірану, які безперервно працюють із встановленою або прогнозованою ефективністю. Насправді фактично необхідний час може бути довшим. Наприклад, Іран може вибрати лише частину своїх центрифуг у виробничому режимі, щоб досягти 90% збагачення. Крім того, технічні ускладнення або неоптимальна продуктивність деяких центрифуг можуть додатково затримати процес.

Важливо відзначити, що уран, отриманий шляхом збагачення, спочатку буде в газоподібній формі, зокрема гексафторид урану (UF₆). Перетворення цього газу в металевий уран і подальша його переробка в компоненти збройового класу займе додатковий час. МАГАТЕ повідомило, що Іран почав працювати над виробництвом металевого урану на початку 2021 року. Однак металевий уран становив би загрозу лише в тому випадку, якщо Іран уже вдосконалив інші необхідні компоненти для функціональної ядерної зброї, такі як бризантні вибухові речовини та схема стрільби, гарантуючи, що всі частини працюють разом, щоб ініціювати ядерний вибух. Хоча є вагомі докази того, що Іран працював над досягненням цієї мети, немає остаточних доказів того, що він це досяг.

Також важливо враховувати, що Іран міг би використовувати свої запаси урану, збагаченого на 60%, для виробництва зброї безпосередньо без необхідності подальшого збагачення. Існуватимуть обмеження щодо доставки такої зброї, про що йдеться нижче³³.

Отже, було проведено дослідження для виявлення військових складових ядерної програми Ірану у фокусі зовнішньої політики. Також у результаті припинення участі Ірану в програмі, розглянуто поточний стан та ризики, як для регіонального рівня так і для міжнародного.

3.3. «Прагматична» позиція країн Близькосхідного регіону щодо ядерної програми Ірану

Політику Близького Сходу в основному формують дві основні сили: прагнення правлячих режимів і монархій до політичної влади та постійне міжконфесійне чи ідеологічне суперництво. Ці два елементи постійно впливають на регіон, незалежно від інших подій. Після ядерної угоди з Іраном Іран розширює свою роль як регіональної держави, посилюючи свою політичну та економічну присутність, зокрема в Перській затоці³⁴.

Ядерна угода з Іраном може різко змінити не лише глобальну політику, але й геополітичний ландшафт Близького Сходу. Її оголошення викликало широкий спектр реакцій з боку регіональних владних структур – від занепокоєння та недовіри до відвертого розчарування. Очевидно, що ця угода суттєво вплине на те, як країни Близького Сходу взаємодіють і формують свою зовнішню політику. Цікаво, що наслідки угоди мають більшу вагу для регіональних гравців, ніж для Сполучених Штатів. Обрання президента Рухані підкреслило те, що Іран надає пріоритет скасування економічних санкцій над прискоренням ядерної програми. На відміну від Північної Кореї,

³³ Lincy V. and Milhollin G. Iran's Nuclear Timetable: The Weapon Potential // *Iranwatch*: web site. URL: <https://www.iranwatch.org/our-publications/articles-reports/irans-nuclear-timetable-weapon-potential>

³⁴ Ahmad A., & Snyder R. Iran and Multinational Enrichment in the Middle East // *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2016, no. 72 (1), pp. 56.

Іран навряд чи обдурить світову спільноту чи таємно розробить ядерну зброю.

Очікується, що Іран підтримає рух протесту в Бахреїні, намагаючись кинути виклик існуючій динаміці влади в регіоні. Тим часом Сполучені Штати дотримуються стратегії, зосередженої на зміцненні своїх альянсів на Близькому Сході для підтримки регіональної стабільності та безпеки. Частина цього підходу передбачає використання цих партнерств для утримання впливу Ірану під контролем, таким чином зберігаючи поточний стратегічний баланс і запобігаючи будь-яким порушенням геополітичного статус-кво³⁵.

Міністр закордонних справ Ірану Заріф відповів на запитання щодо визнання Ізраїлю, наголосивши, що такий вибір буде суверенною справою Ірану. Однак він підкреслив, що це рішення саме по собі не суттєво змінить ширшу динаміку на Близькому Сході. Заріф підкреслив, що вирішення палестинського питання в першу чергу залежить від задоволення та прийняття самого палестинського народу, стверджуючи, що жодна зовнішня сила не повинна втручатися, якщо палестинці погодяться на вирішення.

Понад шість десятиліть основною проблемою було глибоке невдоволення палестинського народу. Їхнє невдоволення цілком виправдане, оскільки їхні основні права людини постійно ігноруються та порушуються. Поки ці законні скарги не будуть визнані та розглянуті, справжнє вирішення проблеми залишатиметься недосяжним³⁶.

Справа Палестини залишається ключовою проблемою в регіоні, і Іран виділяється як єдина країна, яка пропонує як політичну, так і військову підтримку. У той же час Ормузька протока відіграє вирішальну роль в економічному та геополітичному ландшафті регіону. Іран розмістив ракети в цьому районі як запобіжний захід проти потенційних загроз, і він має

³⁵ Андрейко В.О. Іранська ядерна програма в системі геополітичних інтересів // *Геополітичні пріоритети України*. 2024. №2 (33). С. 147 – 158.

³⁶ Al-Smadi F., Chabkoun M. Iran-US Rapprochement: Iran's Future Role. Al Jazeera Media Network, 2014. 109 p, с. 10

стратегічну здатність заблокувати протоку, якщо напруженість посилиться. Такий крок створив би серйозні проблеми для країн Перської затоки, оскільки цей маршрут є важливим для їхнього експорту нафти та торгівлі, але життєздатної альтернативи немає. Це дає Ірану значні важелі впливу та створює джерело занепокоєння для його сусідів у Перській затоці³⁷.

За словами Обама, ядерна угода – ключовий та історичний шансом для Сполучених Штатів, а не помилка, як вважають критики. Розвиток ядерного потенціалу Ірану фактично ліквідував давнє ядерне домінування Ізраїлю на Близькому Сході. Цей зсув викликає занепокоєння, що інші країни в регіоні також можуть продовжувати ядерні розробки, тим самим підвищуючи ризики для національної безпеки Ізраїлю. Відображаючи цей страх, прем'єр-міністр Ізраїлю назвав президента Роухані «вовком в овечій шкурі», що свідчить про глибоку недовіру до намірів Ірану під його дипломатичним фасадом»³⁸.

Ядерна угода з Іраном є значним поворотним моментом не лише для регіону, а й для світової політики. Це викликало різну реакцію в країнах Близького Сходу. Хоча деякі країни сприймають угоду прихильно, вихваляючи її як дипломатичний успіх, який сприяє миру та забезпечує регіональну безпеку, інші залишаються глибоко скептичними. Критики стверджують, що угода легітимізує ядерні амбіції Ірану та захищає його ядерну інфраструктуру, називаючи її історичною помилкою глобальних держав. Прихильники, однак, наголошують, що угода є тріумфом дипломатії та вирішальним кроком до довгострокової стабільності через зобов'язання Ірану утримуватися від розробки ядерної зброї.

Саудівська Аравія передбачає, що Іран може врешті-решт порушити угоду через свою поведінку в регіоні. Важливо, щоб Іран підтримував позитивні відносини з Пакистаном, щоб сприяти стабільності та балансу між

³⁷ Мануїлова К. Застосування ядерної зброї як запорука міжнародного миру та безпеки // *Конгрес міжнародного та європейського права*. Одеса : Фенікс, 2019. С. 90.

³⁸ Taylor G. Israel's Benjamin Netanyahu: Iran Leader Hassan Rouhani Is a 'Wolf in Sheep's Clothing' // *Washington Times*, 2013, pp. 1.

Саудівською Аравією, Іраном і Пакистаном. По суті, Сполучені Штати, керуючи цією динамікою, прагнуть перешкодити країнам приєднатися до опозиційної політики Ірану, побоюючись, що будь-які подібні кроки можуть спровокувати Іран відмовитися від своїх зобов'язань за угодою, таким чином відновивши свою ядерну діяльність, що було б прямим порушенням угоди³⁹.

На відміну від ворожих позицій багатьох арабських країн, такі країни, як Туреччина, Єгипет, Оман і Катар, дотримуються більш прагматичного погляду на розвиток ядерних амбіцій Ірану. Ці держави не розглядають Іран як безпосередню загрозу регіональній безпеці, і ця позиція суттєво відрізняється від поглядів Ізраїлю та Саудівської Аравії. Як наслідок, корисно дослідити позиції країн, які підтримують мирний шлях розвитку ядерної програми Ірану⁴⁰.

Після приходу до влади Рухані відносини між двома країнами вступили в нову фазу розвитку. Особливу увагу привернула співпраця в економічному, енергетичному та туристичному секторах. Варто зазначити, що саме в цей час Іран розпочав переговори зі США та країнами ЄС щодо ДРСМД, які зрештою призвели до підписання Спільного всеохоплюючого плану дій.

Туреччина є одним із провідних прихильників ядерної угоди, а президент Р. Ердоган став першим іноземним лідером, який відвідав Іран після її підписання. Виконання СВПД відкрило нові можливості для Туреччини та змінило динаміку її відносин з Іраном. З точки зору забезпечення регіональної безпеки, СВПД відіграє ключову роль у стратегії Туреччини щодо збереження без'ядерного Близького Сходу⁴¹. Потенційна поява ядерної зброї в Ірані могла б спровокувати гонку ядерних озброєнь,

³⁹ Замікула М.О. Криза навколо ядерної угоди з Іраном: інтереси та позиція ключових акторів // *Стратегічні пріоритети*. 2019. №3 – 4. С. 38.

⁴⁰ Ключник Р.М. Розвиток економіки Ірану в умовах санкцій // *Академічний огляд*. 2021. №2 (55). С. 94 – 99. DOI: 10.32342/2074-5354-2021-2-55-9

⁴¹ Дубінський В.О. Основні напрями зовнішньої політики Ірану в контексті сучасних геополітичних викликів: підходи та перспективи // *Старожитності Лукомор'я*. 2023. №4 (19). С. 76.

змусивши інші країни регіону реалізувати аналогічні програми, що призвело б до ескалації напруженості у сфері безпеки в усьому регіоні.

З економічної точки зору, скасування санкцій проти Ірану зміцнило фінансову силу країни, позиціонуючи її як перспективного торговельного партнера. Однак цей потенціал може бути короточасним, оскільки реінтеграція Ірану у світовий ринок означає, що турецькі компанії зіткнуться з жорсткою конкуренцією з боку добре відомих європейських фірм з більшим капіталом. Незважаючи на цей економічний зсув, ядерна угода не призвела до змін у регіональній політиці Ірану. Натомість, скасування санкцій дозволило Тегерану зміцнити свій вплив, зокрема в Сирії, Іраку та Ємені, де його інтереси часто стикаються з інтересами Туреччини. Зростання регіональної могутності Ірану викликало занепокоєння не лише в Туреччині, але й серед інших країн, таких як Ізраїль та Саудівська Аравія, які послідовно виступають проти регіональних дій Ірану та ядерної угоди.

Зазначено раніше, після приходу Д. Трампа на посаду президента США та його зміни американської політики щодо Ірану та ядерної угоди, Туреччина чітко дала зрозуміти, що не поділяє цю позицію. І. Калін, речник президента Р. Ердогана, спеціально наголосив, що односторонній вихід США з ядерної угоди призведе до нестабільності та потенційної можливості нових конфліктів. Туреччина розцінила це рішення як помилковий крок, оскільки вважає, що угода відіграє вирішальну роль у зупиненні поширення ядерної зброї в регіоні⁴². Вихід США з СВПД надає президенту Ердогану можливість використати зростання антиамериканських та антиізраїльських настроїв для зміцнення свого лідерства в мусульманському світі. Опір Туреччини рішенням США стає стратегічно вигідним для Ірану. Тим не менш, попри цю схожість, відносини між Анкарою та Тегераном залишаються складними. Обидві країни не лише переслідують власні інтереси на Близькому Сході, але

⁴² World reacts to US withdrawal from Iran nuclear deal // *Anadolu Agency*. 2018. URL: <https://www.aa.com.tr/en/politics/world-reacts-to-us-withdrawal-fromiran-nuclear-deal/1140043>

й претендують на регіональне домінування в таких країнах, як Сирія, Ірак та Ємен, де вони підтримують ворогуючі угруповання.

Позиція Каїра щодо ядерних амбіцій Тегерана є відносно більш стриманою порівняно з різко негативною позицією Ер-Ріяда чи Тель-Авіва. Тим не менш, прогрес у ядерній програмі Ірану, безперечно, чинить певний стратегічний тиск на єгипетську владу. Досягнення Ірану в ядерних технологіях, у поєднанні з його постійним опором західному впливу, служать посиленню його прагнення до регіонального домінування – прагнення, яке безпосередньо конкурує з власними геополітичними амбіціями Єгипту. Крім того, Єгипет, як і інші країни Близького Сходу, залишається з побоюванням щодо незадекларованого ядерного арсеналу Ізраїлю. Це призвело до поширеної думки серед єгиптян – і багатьох арабів загалом – що західні держави демонструють явні подвійні стандарти у своєму підході до ядерної діяльності Ізраїлю порівняно з ядерною діяльністю Ірану. Хвиля масових громадських настроїв свідчить про чітке зближення позицій Ірану та деяких арабських держав, які спільно протистоять зростанню впливу Ізраїлю на Близькому Сході. Ізраїль залишається єдиною країною в регіоні, яка офіційно володіє зброєю масового знищення, що турбує як Тегеран, так і Каїр. Єгипет, як і Іран, висловлює глибоку стурбованість тісним союзом між Тель-Авівом та Вашингтоном. Генеральний секретар Ліги арабських держав Амр Мусса також висловився з цього питання, заявивши: «Ми не повинні забувати, що Ізраїль, який має ядерну зброю, постійно наголошує на загрозі, яку становить ядерна програма Ірану. Тим часом, не Іран, а Ізраїль, який відмовляється приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та має розвинений ядерний арсенал, становить реальну загрозу миру в регіоні та світі»⁴³.

⁴³ Abu al-Qasim M. H. The Future of Iran's Nuclear Program under Trump's Coercive Diplomacy // *Rasanah*. URL: <https://rasanah-iiis.org/english/centre-for-researches-and-studies/the-future-of-irans-nuclear-program-under-trumps-coercive-diplomacy/>

Єгипет, разом з кількома іншими арабськими країнами, рішуче відкидає ідею потенційного військового втручання Ізраїлю чи Америки, спрямованого проти ядерної інфраструктури Ірану, як засобу зупинити його ядерні амбіції. Натомість ці держави виступають за вирішення питання дипломатичними каналами, наголошуючи на діалозі, а не на агресії. Їхня позиція випливає з чіткого розуміння того, що черговий військовий конфлікт у регіоні лише посилює напруженість та поглиблює нестабільність на і без того нестабільному Близькому Сході.

Серед арабських країн Перської затоки Оман вирізняється своїми міцними та дружніми відносинами з Іраном. Зовнішня політика Маската, що ґрунтується на традиціях дипломатичного прагматизму, характеризується адаптивністю, стратегічним нейтралітетом та послідовним уникненням вплутування в регіональні суперечки чи внутрішньо-арабське суперництво. Такий обережний та збалансований підхід дозволив Оману підтримувати конструктивні зв'язки з різними гравцями, включаючи Тегеран, навіть попри ширшу регіональну напруженість. Оман визнає політичне та стратегічне значення Ісламської Республіки Іран на Близькому Сході та ставиться до неї як до важливого партнера як у політичному, так і в економічному плані. Незважаючи на напруженість у регіоні, двосторонні відносини між двома країнами неухильно поглиблюються. Про це свідчить той факт, що президент Ірану Хасан Рухані обрав Оман місцем свого першого закордонного візиту у 2013 році, а султан Кабус став першим арабським лідером, який відвідав Тегеран після перемоги Рухані на переобранні на президентських виборах 2014 року⁴⁴.

Катар представляє ще одну монархію Перської затоки, яка послідовно дотримується збалансованого та прагматичного підходу у своїх відносинах з

⁴⁴ Кіяниця В. Арабський Близький Схід у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2021. №2 (54). С. 16.

Іраном⁴⁵. Незважаючи на своє офіційне членство в Раді співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) та символічну підтримку Саддама Хусейна під час ірано-іракської війни, Доха ніколи не розривала дипломатичних зв'язків з Тегераном. Натомість, катарсько-іранські відносини характеризувалися обережною, але стабільною співпрацею, зумовленою спільними економічними інтересами та взаємною стурбованістю регіональною стабільністю. Протягом багатьох років обидві столиці обирали стриману дипломатію та практичну взаємодію, а не відкрите суперництво. На відміну від більшості країн-членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, включаючи Саудівську Аравію та Об'єднані Арабські Емірати, Катар зайняв більш виважену та стриману позицію щодо політики Ірану, як усередині країни, так і за кордоном. Доха послідовно уникала відкритої критики Тегерана, що відрізняє її від регіональних партнерів. В останні роки обидві сторони активізували свій політичний діалог, провівши численні зустрічі на урядовому та експертному рівнях, зосереджуючись головним чином на питаннях безпеки та економічної співпраці.

Таким чином, встановлено, що Туреччина, Єгипет, Оман і Катар зберігають прихильність до мирного виміру ядерних прагнень Ірану, хоча вони рішуче виступають проти будь-яких військових амбіцій у рамках цієї програми. На відміну від Ізраїлю та Саудівської Аравії, ці держави не класифікують Іран як значну загрозу регіональній стабільності. Їхня більш збалансована позиція випливає з переконання, що конструктивна та добре вивірена політика США щодо Ірану є важливою для забезпечення довгострокового миру на Близькому Сході.

⁴⁵ Соколовська О.М. Глобальна ядерна безпека: актуальні наголоси політики // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. №1 (57). С. 128 – 133.

РОЗДІЛ 4

ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ ЯК ДЕСТАБІЛІЗАТОРА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

4.1 Дихотомічна зовнішньополітична стратегія позарегіональних центрів сили щодо перспектив реалізації ядерної програми Ірану

Дихотомічна зовнішньополітична стратегія полягає в одночасному застосуванні двох протилежних підходів – м'якої та жорсткої сили, з метою вплинути на поведінку Ірану та стримати його від наближення до порогу створення ядерної зброї.

Так, доречно більш детально розглянути дані підходи. До жорсткого впливу можна навести санкції та постійне оновлення заборон для Ірану зі сторони США та союзників. Завдяки санкційному тиску відбувається регулярне посилення економічних та фінансових санкції проти Ірану, обмежуючи його доступ до міжнародних ринків, особливо в енергетичному секторі. Так, наприклад, одними із останніх стали оголошенні 13 травня 2025 року Державним департаментом США нові санкції, що спрямовані проти нафтових доходів Ірану, які пов'язані з триваючими переговорами між Вашингтоном і Тегераном щодо ядерної програми Ірану.

Як повідомила речниця Державного департаменту Теммі Брюс, Сполучені Штати запровадили обмеження щодо міжнародної мережі організацій, які – за даними влади США – брали участь у транспортуванні мільйонів барелів іранської нафти до Китаю. Ці дії нібито здійснювалися на прохання Генерального штабу Збройних сил Ірану та компанії *Sepehr Energy Jahan Nama Pars*⁴⁶.

⁴⁶ Безрук О.О. Російсько-українська війна як виклик сучасним демократіям в умовах кризи світового порядку // *Сучасне суспільство*. 2023. №1 (26). С. 20.

За даними США, прибутки від цієї діяльності використовуються Тегераном для фінансування своїх програм озброєння, включаючи розробку балістичних ракет і безпілотників, а також для підтримки діяльності з розповсюдження ядерної зброї та діяльності терористичних груп, пов'язаних з Іраном⁴⁷.

Наступний напрям впливу – військове стримування. Для цього США розміщує війська у регіоні, проводить спільні навчання з Ізраїлем, поставки озброєння та риторика щодо можливих «точкових ударів» по ядерній інфраструктурі Ірану.

Дипломатичний тиск є також важливим та дієвим, як показує історія. Посилення ізоляції Ірану на міжнародній арені через резолюції ООН, ІАЕА та інші міжнародні інституції, а також завдяки тиску окремих країн. Політика ізоляції та підвищеного міжнародного тиску виявилася ефективною щодо Ірану, який у 2015 році уклав СВПД, погодившись на обмеження своєї ядерної програми в обмін на пом'якшення економічних санкцій.

Розглядаючи м'яку силу, в першу чергу варто відзначити переговорні процеси, погодження повернення до ядерної угоди (СВПД), укладання тимчасових або перехідних домовленостей, які зупиняють прогрес Ірану в обмін на пом'якшення санкцій. Так, у 2015 році, згідно з умовами угоди, Іран зобов'язався значно скоротити свої запаси збагаченого урану – приблизно з 10 тонн до лише 300 кілограмів – в обмін на поетапне скасування міжнародних санкцій. Однак у 2018 році Сполучені Штати вийшли з угоди, значною мірою через переконання президента Д. Трампа, що Тегеран таємно продовжує розробку ядерної зброї. Примітно, що ще у 2017 році Трамп підписав закон «Про протидію супротивникам Америки шляхом санкцій» (CAATSA), який мав на меті посилити каральні заходи проти Ірану, а також проти Росії та Північної Кореї.

⁴⁷ США вкотре посилюють санкції проти Ірану, з яким ведуть «ядерні» переговори // *Європейська правда*: веб-сайт URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/05/13/7211520/>

Також, важливу роль відіграють фінансові стимули. Часткове розмороження іранських активів за кордоном, надання ліцензій для обмежених нафтоторгів, гуманітарна допомога тощо⁴⁸. Незважаючи на досить критичну позицію США, щодо даного питання деякі держави (зокрема серед країн ЄС) готові б піти на поступки, щодо обмежень збагачення урану для цивільних потреб за умови повного контролю з боку МАГАТЕ.

Переговори між Сполученими Штатами та Іраном щодо ядерної програми мають значення, що виходить далеко за межі двосторонніх відносин – вони безпосередньо впливають на архітектуру глобальної безпеки. З огляду на те, що Іран відіграє ключову роль у політичному балансі Близького Сходу, подальший розвиток його ядерної програми створює потенційні ризики для регіональної стабільності та може стати каталізатором ядерного поширення.

Таким чином, позарегіональні гравці, такі як США, ЄС, Росія і Китай, застосовують комбінацію тиску та діалогу, аби мати змогу стримати Іран у межах режиму нерозповсюдження, зберегти контроль над ядерною програмою через прозорість та перевірки. Такі дії мають стримувати ймовірність виникнення та поширення прямої військової конфронтації на Близькому Сході. За рахунок такої політики вдається зберегти геополітичний баланс у регіоні.

Проте, незважаючи на позитивні результати, все ж цей підхід нерідко створює суперечливі сигнали для Ірану. Наприклад, надмірний тиск може стимулювати ядерне прискорення як відповідь на загрозу, водночас занадто щедрі поступки – розглядатися як слабкість Заходу та знову ж таки створюють підґрунтя для порушення домовленостей.

Таким чином, розглянуто особливості дихотомічної зовнішньополітичної стратегії позарегіональних центрів сили щодо

⁴⁸ Ключник Р.М. Розвиток економіки Ірану в умовах санкцій // *Академічний огляд*. 2021. №2 (55). С. 94 – 99. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2021/2/10.pdf>

перспектив реалізації ядерної програми Ірану. Для кращого розуміння їх було розділено за двома напрямками, та розглянуто на конкретних прикладах.

4.2. Іранська ядерна стратегія в умовах російсько-української війни

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року стало не лише етапом відкритої воєнної ескалації багаторічного конфлікту між двома державами (адже гібридна агресія РФ фактично тривала з моменту здобуття Україною незалежності у 1991 році), але й вказало на початок деструктивних змін у глобальній системі міжнародних відносин. Цей напад фактично зруйнував ілюзію стабільності, яка панувала після завершення Холодної війни та краху соціалістичного табору, та актуалізував кризу довоєнної архітектури світового порядку.

Збройна агресія проти України стала першим масштабним збройним конфліктом у Європі XXI століття, який чітко засвідчує прагнення російської федерації переглянути чинні міжнародні правила та перекроїти геополітичну реальність пострадянського простору – щонайменше на початковому етапі.

Водночас Іран, який веде проксі-війну проти Ізраїлю, зацікавлений у затяжному конфлікті в Європі так само, як і РФ має інтерес у дестабілізації на Близькому Сході. Подібні паралельні конфлікти дозволяють обома режимам відволікати увагу Заходу та знижувати рівень підтримки, яку отримують жертви їхньої агресії від міжнародної спільноти⁴⁹.

Таким чином, війна в Україні значно активізувала російсько-іранську співпрацю у військовій, економічній та політичній сферах. Роками Москва дотримувалася виваженого підходу у відносинах з Тегераном, прагнучи уникнути тертя із західними державами та Ізраїлем. Однак повномасштабне вторгнення Росії в Україну та її зростаюче відчуження від Заходу перетворили Іран на одного з її найважливіших стратегічних партнерів. Цей новий геополітичний союз викликає серйозні занепокоєння. Примітно, що

⁴⁹ Безрук О.О. Російсько-українська війна як виклик сучасним демократіям в умовах кризи світового порядку // *Сучасне суспільство*. 2023. №1 (26). С. 16.

лише за кілька тижнів до широкомасштабного наступу Росії президент Ірану Ебрагім Раїсі та Володимир Путін провели переговори, зосереджені на завершенні всеохоплюючої двадцятирічної угоди про співпрацю, що охоплює різні сфери взаємних інтересів.

Активізація відносин між росією та Іраном відображає постійне небажання Тегерана відновлювати співпрацю із західними державами, головним чином через неодноразові невдачі в попередніх дипломатичних зусиллях. Прикладом є СВПД 2015 року. Після виходу США з угоди за адміністрації Трампа у 2018 році європейські країни виявилися нездатними виконати свої економічні зобов'язання перед Іраном. Тим часом адміністрація Байдена не виявила жодної терміновості чи рішучості у відновленні угоди, що додатково послабило довіру Тегерана до взаємодії Заходу.

До повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року відносини між москвою та Тегераном важко було назвати рівноправними. Після запровадження Сполученими Штатами жорстких санкцій у травні 2018 року Іран змушений був активізувати співпрацю з такими державами, як росія та Китай. Така зовнішньополітична орієнтація викликала у частини іранського керівництва певне занепокоєння щодо зростання залежності країни від цих двох геополітичних гравців⁵⁰. Втім, низка невдач росії на полі бою протягом останнього року зменшила побоювання Тегерана. Іран, як одна з небагатьох країн, що надали озброєння росії, зумів змінити баланс у двосторонніх відносинах, і тепер залежність москви від Тегерана стала більш помітною, ніж навпаки. Проте така підтримка російської агресії негативно позначилася на відносинах Ірану з урядами європейських країн, які суттєво погіршилися після того, як Іран відкрито став на бік Росії.

Іран шукає надійного стратегічного партнера, і росія ідеально відповідає цим вимогам, пропонуючи широкий спектр озброєнь, в яких

⁵⁰ Cafiero G. Iran's indispensable role for Russia in the Ukraine War // *Gulf International Forum*. 2023. URL: <https://gulrif.org/irans-indispensable-role-for-russia-in-the-ukraine-war>

Тегеран зараз має величезну потребу. Додатковою перевагою Москви є її значні дипломатичні можливості, що зумовлені її постійним членством у Раді Безпеки ООН. Спільна відразу до демократичних принципів та порушення прав людини складають ідеологічну основу, яка зближує два режими. Ще до того, як росія розпочала повномасштабну агресію проти України, військові відносини між двома країнами набули форми покровительства та клієнта, де росія відігравала домінуючу роль, постачаючи Ірану необхідне військове спорядження.

Військово-технічна співпраця між Росією та Іраном стала ключовим елементом у переосмисленні геополітичного положення, особливо в контексті протистояння росії із Заходом. Москва явно рухається до встановлення особливого партнерства з Тегераном, що, своєю чергою, додає нового поштовху ядерним амбіціям Ірану. З січня 2022 року дві країни ведуть активні політичні переговори щодо довгострокової угоди про співпрацю. В результаті міжнародна спільнота може спостерігати початок серйозних змін – Іран потенційно може подолати багаторічні санкції та сформувати стратегічний альянс, який об'єднає світську авторитарну владу та теократичний режим в Азії.

Джон Кірбі – член Ради національної безпеки США – заявив, що із середини 2022 року Іран став головним постачальником військового озброєння Росії⁵¹. Згідно з його оцінками, рішення Ірану надати допомогу росії у війні проти України слід розглядати як частину поглиблення стратегічного партнерства між двома державами. Починаючи з серпня, Тегеран передав москві сотні безпілотників. Включення іранських дронів-камікадзе стало вагомим підсиленням для російського військового арсеналу, який виявився вразливим унаслідок провального планування вторгнення в Україну. Крім цього, в період з жовтня 2022 року по квітень 2023 року Іран переправив через акваторію Каспійського моря близько 300 тисяч

⁵¹ Kirby J.: Putin 'can't find the right leadership to run this war'..2023. [Відео]. // YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GOW1yLIMbsU&ab_channel=MSNBC

артилерійських снарядів і приблизно мільйон патронів, що стало суттєвим внеском у поповнення російських запасів боєприпасів⁵².

В обмін на свою військову підтримку в триваючому російсько-українському конфлікті Іран отримав низку переваг від росії. За даними американської розвідки, Тегеран намагається отримати допомогу від Москви в галузі ядерних технологій. Така співпраця могла б значно пришвидшити розвиток ядерної програми Ірану та скоротити час, необхідний для досягнення повної здатності виробляти ядерну зброю, готову до оперативного застосування⁵³.

На даний момент немає офіційного підтвердження того, що Кремль погодився на відповідні умови співпраці. Проте, за інформацією Пентагону, часові рамки, необхідні Ірану для виготовлення ядерної боєголовки, суттєво скоротилися – якщо раніше йшлося про приблизно один рік, то нині цей термін оцінюється лише у 12 днів⁵⁴. Таке скорочення темпів є суттєвим. І хоча прямого доказу, що росія мала на це вплив немає, виключати її участь теж складно. Цікаво, що ще до повномасштабної війни в Україні Росії не було вигідно, щоб Іран мав ядерну зброю. Але зараз ситуація змінилася.

Втім, створити ядерну боєголовку – це лише частина справи. Потрібно ще мати ракети, здатні доставити її до цілі, причому так, щоб обійти систему протиповітряної оборони противника. Іран наразі має балістичну ракету середньої дальності «Шахаб-3», яка теоретично може доставити ядерний заряд на 1300–2000 км. Але вона ніколи не використовувалась у бою, і країни, проти яких її могли б застосувати, мають сучасну ППО, яка може її знищити.

⁵² Iran's deepening strategic alliance with Russia // United States Institute of Peace: web.site. URL: <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/feb/24/iran%E2%80%99s-deepening-strategicalliance-russia>

⁵³ Exclusive: Iran is seeking Russia's help to bolster its nuclear program, US Intel officials believe // CNN: web.site .URL: <https://edition.cnn.com/2022/11/04/politics/iran-russia-nuclear-program/index.html>

⁵⁴ Iran can make fissile material for a bomb “in about 12 days” - U.S. official // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-can-make-fissile-material-bomb-in-about12-days-us-official-2023-02-28>

У цьому контексті росія виглядає привабливим союзником, адже має гіперзвукову ракету «Кинджал», яка, за офіційними заявами, здатна нести ядерну боеголовку і яку майже неможливо збити. Але на практиці, під час війни в Україні, виявилось, що «Кинджал» збивається навіть радянськими системами ППО 1980-х років. Тож питання про ефективність такої співпраці залишається відкритим⁵⁵. Тегеран отримував плату за свою військову допомогу не лише грошима. За повідомленнями, у серпні 2022 року Росія передала Ірану 140 мільйонів доларів готівкою, а ще – зенітні й протитанкові ракети, які були незаконно здобуті в західних країнах. Побутує думка, що ця викрадена зброя була переправлена до Ірану. Таким чином, Іран отримав можливість для вивчення та реінжинірингу їхніх конструкцій.

Розширення військової співпраці між Росією та Іраном має низку стратегічних обмежень. Росія переживає через можливість того, що Іран в майбутньому може змінити свою зовнішню політику і налагодити відносини з країнами Заходу. У такому випадку, Москва не бажає, щоб Іран отримував доступ до її передових військових технологій та обладнання. Крім того, офіційне укладання військового союзу з Іраном може ускладнити відносини Москви з іншими ключовими партнерами, зокрема з Саудівською Аравією. Іран, в свою чергу, бачить у війні в Україні можливість продемонструвати свої військові досягнення, зокрема в галузі безпілотних технологій, що відкриває нові ринки в Африці та Південній Америці. Це дає Тегерану шанс «презентувати» свої розробки в реальних бойових умовах.

Один із важливих наслідків війни – суттєве послаблення міжнародного контролю над іранською ядерною програмою. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну Іран значно просунувся у розвитку своєї ядерної програми, яка стала менш підконтрольною міжнародній спільноті. Наразі країна має можливості швидко виготовляти

⁵⁵ Putin is angry: U.S. patriot missile kills Russian hypersonic missile // 19FortyFive: web.site. URL: <https://www.19fortyfive.com/2023/05/putinis-angry-u-s-patriot-missile-kills-russian-hypersonic-missile/>

матеріали для створення ядерної зброї, зокрема збройовий уран у великих обсягах. У порівнянні з 2018 роком, коли після виходу США з ядерної угоди JCPOA Ірану було потрібно близько року для отримання необхідного матеріалу для однієї бомби, нині цей термін скоротився до менш ніж тижня.

За оцінками, Іран має достатньо ресурсів для виробництва матеріалу для шести ядерних боєголовок щомісяця. Після п'яти місяців виробництва урану збройового класу Тегеран може мати достатньо ресурсів для створення до десятка ядерних боєголовок. Більше того, країна вже має у своєму розпорядженні різноманітні системи доставки, включаючи засоби для потенційного запуску ракет, оснащених ядерними боєголовками⁵⁶.

Історично Росія виступала ключовим посередником між Іраном та західними країнами у питаннях, пов'язаних з ядерними амбіціями Тегерана. Примітно, що у 2021 році Москва навіть підтримала зусилля адміністрації Байдена щодо відродження СВПД. Однак, після початку повномасштабної війни в Україні, Росія змінила свою позицію, відмовившись від своєї балансуючої ролі та натомість об'єднавшись з Іраном, активно схвалюючи та підтримуючи його ядерні досягнення.

У березні 2022 року росія фактично зірвала перемовини щодо відновлення ядерної угоди з Іраном, висунувши вимогу, щоб санкції Заходу не заважали її власній співпраці з Тегераном. Надалі вона взяла на себе роль захисника Ірану на міжнародній арені, зокрема від критики з боку МАГАТЕ. Так, коли у червні того ж року агентство прийняло резолюцію з вимогою допустити інспекторів до трьох незадекларованих ядерних об'єктів, Росія виступила проти цього документа. Вона також не критикувала Тегеран за відключення камер спостереження МАГАТЕ на ядерних об'єктах, а навпаки – звинуватила саме агентство у провокаційній поведінці.

⁵⁶ Моренчук А.І. Російсько-іранське співробітництво як загроза національній та глобальній безпеці // *Міжнародно-політичні виміри російсько-української війни*. 2024. №50. С.25.

Такі дії демонструють, що Кремль дедалі більше підтримує Іран на фоні санкційного тиску та загального загострення геополітичної ситуації. У самій Росії існують два погляди на іранську ядерну програму. Одна група, здебільшого з лав силових структур, вважає, що стратегічний союз із Іраном важливіший за стримування його ядерних амбіцій. Вони вбачають у проросійському Ірані ключового партнера, який у довгостроковій перспективі буде підтримувати Москву, зокрема у війні проти України. Дехто навіть розглядає потенційне ядерне озброєння Ірану як спосіб послабити світову систему, в якій головну роль відіграють Сполучені Штати⁵⁷.

Існує також інша позиція, яку офіційно підтримує Кремль: вона полягає в збереженні Ірану як держави без ядерної зброї. Прихильники цього підходу вважають, що недопущення розповсюдження ядерних технологій є ключовим для забезпечення стабільності в регіоні та національної безпеки самої росії. Згідно з їхнім баченням, повернення до Спільного всеосяжного плану дій допоможе уникнути нової хвилі озброєнь на Близькому Сході й знизить імовірність збройного конфлікту з Тегераном. Проте в умовах затяжної війни в Україні, коли росія дедалі активніше залежить від іранської військової допомоги, зростає ймовірність того, що саме силові кола, які виступають за стратегічне зближення з Іраном, поступово домінуватимуть у формуванні зовнішньої політики.

Нездатність Сполучених Штатів та Європи серйозно розглянути потенційні основи стратегічного альянсу між Росією та Іраном відіграла ключову роль у їхній бездіяльності щодо протидії зростаючій близькості між цими двома країнами. У березні 2024 року Китай, Росія та Іран провели спільні військово-морські навчання поблизу Оманської затоки, що стало яскравим свідченням їхнього прагнення координувати дії у відповідь на західний тиск. Цей крок підкреслив зміцнення партнерства між Москвою й

⁵⁷ Моренчук А.І. Російсько-іранське співробітництво як загроза національній та глобальній безпеці // *Міжнародно-політичні виміри російсько-української війни*. 2024. №50. С.26

Тегераном, попри наявні розбіжності між ними. Свідченням того, що відбувається формування нового геополітичного порядку також є завершення роботи над документом про стратегічне партнерство між Росією та Іраном. У липні 2024 року на офіційному сайті президента росії було опубліковано указ, що підтверджує правомірність укладення такої угоди. Згідно з повідомленнями іранського інформаційного агентства IRNA, володимир путін та новообраний президент Ірану Масуд Пезешкіан домовилися, що угода буде підписана під час саміту БРІКС у Казані, запланованого на жовтень. Таким чином, попередній санкційний фронт, який роками був основою міжнародного консенсусу щодо стримування іранських ядерних прагнень, був зруйнований.

Указ президента росії сигналізує про значну ескалацію двосторонньої співпраці, яка може підвищити ризики для регіональної безпеки. Крім того, у жовтні 2024 року міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров підтвердив, що угода міститиме положення, що стосуються співпраці в галузі оборони. Лише ретельно спланована й успішно проведена 26 жовтня 2024 року повітряна операція ізраїльських збройних сил проти іранських об'єктів продемонструвала ефективний інструмент для стримування стратегічного союзу між Росією та Іраном. Удари ізраїльських ВПС мали результат: було знищено іранські системи протиповітряної оборони, включаючи сучасне озброєння, отримане з Росії, частина якого вже перебувала на бойовому чергуванні з метою охорони об'єктів, пов'язаних із реалізацією іранської ядерної програми⁵⁸.

Іран відіграє ключову роль для росії як регіональний партнер, особливо у військовій сфері. Підтримка Тегерана стала невід'ємним елементом стратегії Кремля, метою якої є відновлення позицій Росії як світової держави та одного з головних полюсів сили на міжнародній арені. З геополітичної

⁵⁸ Опанасенко О. Розвідка США вперше оприлюднила секретний документ про санкціоновані Путіним убивства за кордоном 23 листопада 2024. // *Бабель*: веб-сайт. URL: <https://babel.ua/news/112952-rozvidka-sshavpershe-oprilyudnila-sekretniy-dokument-pro-sankcionovani-putinimubivstva-za-kordonom>

точки зору, Москва розглядає Іран як інструмент для зміни балансу сил на Близькому Сході – своєрідний таран, що прокладає шлях для посилення присутності Росії в регіоні. Тому Кремль хоче, щоб Іран мав ресурси для проведення активної зовнішньої політики якомога довше⁵⁹.

Вирішальною подією, яка може суттєво змінити динаміку регіональних сил, є можливе зростання Ісламської Республіки Іран як ядерної держави. Зростаюче занепокоєння щодо ядерних цілей Тегерана посилилося через повідомлення, які свідчать про те, що станом на листопад 2024 року – Іран має достатньо високоточного урану для створення чотирьох ядерних боєголовок⁶⁰. Ця небезпека, що наближається до Близького Сходу, вимагає історичного погляду: на ранньому етапі ядерних зусиль Ірану (1950-ті–1979 роки) Сполучені Штати відігравали активну роль у його прогресі в рамках ініціативи «Атом заради миру». І навпаки, на пізнішому етапі програми саме Росія взяла на себе ініціативу, зокрема 12 вересня 2011 року, коли інженери «Росатому» допомогли активувати ядерний реактор у Бушері, що стало значним досягненням в атомній інфраструктурі Ірану⁶¹.

Іранське керівництво, подібно до своїх союзників у росії, застосовує широкий арсенал впливу на опонентів – від розвитку економічної взаємодії до демонстрації сили й потенційної загрози застосування зброї, включно з можливим створенням ядерного арсеналу. Водночас, між періодами зростання політичної та військової напруги в регіоні, Тегеран зазвичай повертається до формату тривалих, багатораундових переговорів (наприклад, до 2015 року, знову з 2021 року та в листопаді 2024-го, коли було заявлено про готовність до діалогу). Проте, прагнучи зміцнити свої позиції за переговорним столом, Іран вдається до дій, які ускладнюють процес

⁵⁹ Замікула М.О. Криза навколо ядерної угоди з Іраном: інтереси та позиція ключових акторів // *Стратегічні пріоритети*. 2019. №3 – 4. С. 38 – 46.

⁶⁰ Губицький Л. Російсько-іранські відносини як проєкція конфлікту на Близький Схід // *Міжнародні конфлікти у сучасному світі. Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва*. Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 17 грудня 2024 р.) С. 47.

⁶¹ Iran's export to Russia rises 105% in 2020 // *Tehran Times*: web.site. URL: <https://www.tehrantimes.com/news/459002/Iran-s-export-to-Russia-rises-105-in-2020>

перемовин – як це сталося 23 листопада 2024 року, коли було запущено 5 тисяч центрифуг для збагачення урану⁶².

Військова співпраця між Росією та Іраном значно зросла. У контексті ядерних амбіцій Ірану президент Володимир Путін підкреслив вирішальну роль Москви у сприянні відновленню взаємодії Ірану з Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ). Тим часом під час брифінгу в Раді Безпеки ООН щодо іранського ядерного питання заступниця Генерального секретаря Розмарі ДіКарло висловила стурбованість ситуацією. Вона заявила, що можливість повного відновлення СВПД та виконання відповідної резолюції Ради Безпеки залишається значною мірою «ілюзорною». ДіКарло також зазначила, що решта обмежень, викладених у додатку до Резолюції 2231 (2015)⁶³, залишатимуться чинними до жовтня 2025 року, якщо Рада Безпеки не вирішить переглянути їх заздалегідь. З огляду на те, що ми зачепили проблему санкцій і підходили до генези розв'язання проблеми насамперед з позиції американської дипломатії, то цілком справедливо розглянути питання іранської ядерної програми в ключі китайської і російської позицій⁶⁴.

У нинішній ситуації Росія потребує підтримки Ірану як ніколи раніше. Західні санкції та спричинені ними економічні труднощі змусили Москву шукати незвичайного, гнучкого союзника з точки зору поставок зброї, обмежених товарів та механізмів відмивання грошей. Іран, маючи багаторічний досвід дії під тиском санкцій, зумів розробити інноваційні стратегії для їх обходу. До них належать, серед іншого: зміцнення економічної самодостатності, зворотне проектування та копіювання західних технологій – часто несанкціонованим, але ефективним способом. У той же

⁶² В Ірані активізовано тисячі нових центрифуг // *Mignews*: веб-сайт. URL: <https://mignews.ua/uk/news/disasters/v-irane-aktivizirovany-tysyachinovyh-centrifug.html>

⁶³ Resolution 2231 (2015). United Nations: official document. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/225/27/pdf/n1522527.pdf>

⁶⁴ Андрейко В.О. Іранська ядерна програма в системі геополітичних інтересів // *Геополітичні пріоритети України*. 2024. №2 (33). С. 150.

час Тегеран гостро зацікавлений у створенні газового картелю подібного до ОПЕК, що з погляду Москви також є привабливою пропозицією.

Так, і росія, і Іран шукають способи підсилити свої позиції, адже перебувають під міжнародним тиском. Росія намагається підтримувати війну проти України, обходити санкції й знайти нові ринки для торгівлі. Іран же хоче отримати новітню зброю та розширити свій вплив на Близькому Сході.

Втім, у них різні цілі. Росія бачить Іран як засіб для втілення своєї глобальної стратегії, тоді як Іран більше зосереджений на тому, щоб посилити свої позиції у регіоні та зберегти внутрішню стабільність. До 2025 року стало очевидно, що ядерна угода СВПД, підписана у 2015 р., фактично мертва, і шансів на її відновлення майже немає. Після того як Дональд Трамп вивів США з цієї домовленості, Іран вже за рік у відповідь почав активно розвивати свою ядерну програму й досяг у ній нових успіхів. Фактично за параметрами якості та кількості центрифуг, кількості важкої води, кількості збагаченого урану Іран досяг нових якісних показників⁶⁵.

Таким чином, на світовому рівні співпраця між Росією та Іраном має серйозні наслідки. Іран постачає Росії безпілотники та боеприпаси, що допомагає затягувати війну в Україні. У відповідь Росія ділиться з Іраном сучасними технологіями, які ускладнюють контроль за іранською ядерною програмою та роблять її більш розвиненою. Це загрожує зусиллям міжнародної спільноти стримати поширення ядерної зброї. Крім того, союз Москви і Тегерана зміцнює потенційне об'єднання Росії, Китаю та Північної Кореї, що підвищує напруження в різних частинах світу – зокрема в Індо-Тихоокеанському регіоні

4.3. Сценарії стабілізації кризових явищ та процесів спричинених розвитком ядерної програми Ірану

⁶⁵ Trump Warns Iran Not To Restart Nuclear Program // RFERL: web.site. URL: <https://www.rferl.org/a/iran-russia-european-powers-vow-uphold-nuclear-deal-without-us-trump-vowstough-sanctions/29216532.html>

19 квітня 2025 року Сполучені Штати та Іран завершили другий раунд непрямих ядерних переговорів у Римі з обережним оптимізмом. Переговори, що відбуваються за посередництва Омана, мають на меті закласти основу для всеохоплюючої угоди, яка б запобігла розробці Іраном ядерної зброї, водночас дозволила б скасування санкцій та захистила його право використовувати ядерну енергію в мирних цілях. Міністр закордонних справ Оману зазначив, що наступний етап буде спрямований на встановлення справедливої, довгострокової та обов'язкової угоди. Обидві країни мають намір продовжити переговори на технічному рівні, щоб допомогти зменшити поточну напруженість навколо ядерної програми Ірану.

Ядерне досє Ірану стало дедалі складнішим після того, як Дональд Трамп відновив президентство 20 січня 2025 року. Його адміністрація відновила жорсткий підхід до Тегерана, що характеризується відновленням альянсом з Ізраїлем, більш конфронтаційною регіональною позицією та повторним запровадженням широких каральних санкцій. Цей стратегічний зсув значно посилив тиск на керівництво Ірану та поглибив існуючу напруженість.

Під час свого першого президентства Дональд Трамп у 2018 році вийшов з ядерної угоди 2015 року, назвавши її «найгіршою угодою, яку коли-небудь підписували США», та розпочав кампанію максимального тиску, щоб змусити Іран укласти нову угоду. Однак до закінчення його терміну не було досягнуто жодної угоди на заміну. Його наступник, Джо Байден, також не зміг відновити або переглянути угоду дипломатичним шляхом. Тепер, коли Трамп повернувся до влади, він, здається, має намір продовжити там, де зупинився. Одним з його перших кроків під час другого терміну було повернення до стратегії максимального тиску. Повідомляється, що він надіслав листа Верховному лідеру Ірану Алі Хаменеї, вимагаючи нової угоди протягом двох місяців, попереджаючи про безпрецедентну військову ескалацію, якщо Іран відмовиться. Зіткнувшись зі зростаючими внутрішніми викликами та стратегічними порадами, Хаменеї, незважаючи на попередні

відмови від переговорів під загрозою, вирішив позитивно відреагувати на поновлені дипломатичні зусилля.

Посилюючи труднощі Ірану, нещодавній раунд ядерних переговорів відбувся на тлі періоду зростаючого внутрішнього та зовнішнього тиску на Тегеран. Країна щойно пережила своє перше пряме, широкомасштабне військове протистояння з Ізраїлем з 7 жовтня 2024 року – протистояння, яке закінчилося важкою поразкою Ірану. Наслідки вийшли за рамки військових втрат, значно послабивши вплив регіональних союзників Ірану, підірвавши його суверенітет, загрожуючи національній безпеці та атакуючи ключові стратегічні об'єкти. Серйозність ситуації підкреслила стримана реакція Ірану на удари Ізраїлю по його території в жовтні 2024 року, що сигналізувало про ослаблення позиції. Водночас країна продовжує боротися з поглибленням економічної кризи та поширеними внутрішніми проблемами, що підживлюються жорсткими міжнародними санкціями.

М.Х. Абу-аль-Казі⁶⁶ розглядав дане питання та запропонував чотири сценарії подальшого вирішення проблеми.

Сценарій перший – знищення іранської ядерної програми. Цей сценарій окреслює потенційний результат, за якого Іран може погодитися на демонтаж своєї ядерної програми – або шляхом відновлення дипломатичних відносин, або в результаті постійного максимального тиску, який може перерости у військову конфронтацію. За таких обставин Іран відмовиться від своїх ядерних амбіцій, а Сполучені Штати, ймовірно, візьмуть на себе центральну роль в управлінні та моніторингу процесу роззброєння під міжнародним наглядом. Хоча цей конкретний шлях офіційно не був представлений на попередніх переговорах, та він все ж залишається можливим розвитком подій. На даний сценарій мають вплив декілька факторів, наприклад Деякі діячі в адміністрації Трампа та Конгресі активно наполягають на повній

⁶⁶ Abu al-Qasim M. H. The Future of Iran's Nuclear Program under Trump's Coercive Diplomacy // *Rasanah*. URL: <https://rasanah-iiis.org/english/centre-for-researches-and-studies/the-future-of-irans-nuclear-program-under-trumps-coercive-diplomacy/>

ліквідації ядерної програми Ірану. Наприклад, радник з національної безпеки Майк Вальц відкрито закликав до її повного «виведення з ладу». Контрольований республіканцями Конгрес, тісно пов'язаний з жорсткою позицією адміністрації щодо Ірану, рішуче підтримує зусилля Трампа щодо повного припинення ядерного потенціалу Тегерана⁶⁷.

Разом з цим Ізраїль залишається твердо відданим повному знищенню ядерної програми Ірану та відкидає будь-яку форму угоди, навіть ті, що передбачають жорсткіші обмеження. Він продовжує чинити сильний тиск на Вашингтон, щоб той дотримувався цієї жорсткої стратегії у своїх відносинах з Тегераном.

Сполучені Штати та Ізраїль чітко заявили про готовність застосувати військові заходи, спрямовані на нейтралізацію ядерної програми Ірану, що може серйозно дестабілізувати регіон і поставити під загрозу саме існування іранського режиму. Цей намір підкреслюється помітним збільшенням військової присутності США на Близькому Сході, включаючи передачу Ізраїлю боєприпасів для знищення бункерів. Доповнюючи це нарощування, два союзники розпочали спільні повітряні навчання, які широко інтерпретуються як стратегічна підготовка до потенційного удару, якщо Тегеран відхилить дипломатичні пропозиції.

Хоча Іран давно чітко вказав, що проти будь-якої повної заборони на збагачення ядерного урану, навіть для цивільного використання, посилення тиску з боку Вашингтона та Тель-Авіва може підштовхнути Тегеран до стратегічних змін, наприклад: зберегти режим або продовжувати свої ядерні амбіції. У такому сценарії з високою ймовірністю збереження режиму майже напевно матиме пріоритет.

Проте, все ж таки сценарій знищення ядерної програми Ірану видається малоімовірним з кількох причин. По-перше, це червона лінія для Тегерана, яку навряд чи буде перетнуто. По-друге, поточні переговори свідчать про те,

⁶⁷ Middle East, Israeli and American Concerns: Will Iran Exploit the Nuclear Talks to Its Advantage? // 2U: web.site. URL: <https://2u.pw/PWpyM>

що цей варіант наразі не є пріоритетом для Вашингтону. Хоча військовий варіант удару по ядерних об'єктах та демонтажу програми залишається можливим, він, здається, є крайнім заходом для Сполучених Штатів, який використовується переважно як важіль для отримання максимальних поступок за столом переговорів.

Другий сценарій – Іран розвиває ядерну зброю. Іран може зрештою вирішити перетнути ядерний поріг, обравши активно розвивати ядерну зброю як стратегічний засіб стримування від того, що він сприймає як екзистенційні загрози, особливо з боку Сполучених Штатів та Ізраїлю. Так, Іран може бути змушений розробляти ядерну зброю як стратегічний засіб стримування. Ці зовнішні сили не лише загрожують національній безпеці Ірану, але й загрожують його регіональному впливу та основним національним інтересам.

Технічні можливості Ірану у збагаченні урану дають йому можливості для швидкого переходу до розробки ядерної зброї, якщо він вирішить піти цим шляхом. Згідно зі звітом Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) від лютого 2025 року, запаси Ірану збагаченого 60% урану збільшилися до 92,5 кілограма порівняно зі 182,2 кілограма у листопаді 2024 року, що свідчить про явне прискорення збагачення. У конфіденційному звіті МАГАТЕ також наголошується, що Іран встановив нові центрифуги на своєму об'єкті Фордо, що значно покращило його здатність виробляти високозбагачений уран. Це означає, що Тегеран тепер здатний виробляти розщеплюваний матеріал, необхідний для ядерної боєголовки, за відносно короткий проміжок часу⁶⁸.

Регіональний вплив Ірану був значно підірваний агресивними діями як Ізраїлю, так і Сполучених Штатів, що призвело до зриву його стратегії передової оборони. Тегеран зараз стикається з безпрецедентними викликами

⁶⁸ Rosaleen C., IAEA's Grossi to visit Tehran ahead of second round of US-Iran nuclear talks, al-monitor, (Apr 14, 2025), accessed 17 April 2025 // Tinyurl: web site. URL: <https://tinyurl.com/2db7abgr>

безпеці, його суверенітет знаходиться під безпосередньою загрозою, а його оборонна інфраструктура все частіше стає ціллю.

Хоча перспектива прагнення Ірану до ядерної зброї залишається можливою, вона все ще далека від реальної. Розробка ядерної бомби несе величезні ризики для Тегерана. Такий крок, ймовірно, спровокує значне нарощування військової сили, особливо з боку Сполучених Штатів та Ізраїлю, і Ірану буде важко впоратися із загрозами на кількох фронтах. Цей тиск може зрештою дестабілізувати режим. Для правлячої еліти виживання режиму є пріоритетним за будь-якими потенційними перевагами отримання ядерної зброї.

Третім можливим сценарієм є прийняття тимчасової угоди, яка б дозволила призупинити ядерне збагачення. Така угода дозволила б окреслити рамки взаємних кроків як з боку Ірану, так і Сполучених Штатів. Її основна вимога полягає в тому, щоб Іран скасував ядерні розробки, що включатиме такі дії, як заморожування або скорочення запасів низькозбагаченого урану, демонтаж сучасних центрифуг, відновлення міжнародних інспекцій, відновлення систем спостереження на ядерних об'єктах та надання доступу до раніше обмежених об'єктів. Натомість США послаблять деякі санкції, дозволивши Ірану обмежений доступ до заморожених фінансових активів та надавши звільнення від експорту нафти кільком країнам. Угода також може включати продовження механізму швидкого відновлення під час його реалізації, що забезпечить швидке відновлення санкцій, якщо Іран порушить умови.

Проте, враховуючи стислі терміни та прагнення Д. Трампа завершити угоду протягом лише двох місяців – періоду, який є занадто коротким для всеохоплюючої угоди – тимчасова угода постає як прагматична альтернатива. Такий тимчасовий механізм забезпечить структурований спосіб для обох сторін зменшити свої розбіжності, перевірити потенційні рішення давніх суперечок та сигналізувати про справжню готовність до взаємодії. Поетапний, взаємний підхід може принести відчутні вигоди для

обох сторін, сприяючи атмосфері обережного оптимізму та закладаючи основу для більш суттєвого прогресу в майбутніх переговорах⁶⁹.

Іран давно демонструє високий рівень дипломатичної обізнаності та стратегічного терпіння в міжнародних переговорах. З точки зору Тегерана, тимчасова угода може бути найвигіднішим шляхом вперед, особливо з огляду на прагнення Трампа до швидкої та жорсткої угоди. Обрання тимчасової угоди дозволить Ірану уникнути поспішних поступок, які можуть назавжди обмежити його ядерний потенціал. Це також дозволяє іранським переговорникам керувати зовнішнім тиском, не ставлячи під загрозу основні інтереси, виграючи час, зберігаючи гнучкість і контроль над напрямком майбутніх переговорів.

Тимчасова угода дає Ірану певний простір для перепочинку, щоб відступити та переоцінити свою стратегію. Для Тегерана затягування переговорів насправді може зіграти йому на користь, особливо якщо тимчасова угода допоможе послабити напруженість та зменшити міжнародний тиск. З огляду на мінливу глобальну динаміку, включаючи торговельні війни та конфлікти між великими державами, Іран може знайти способи обійти санкції та загрози США, навіть військові. У таких умовах санкції можуть втратити свій вплив, особливо якщо вони не пов'язані з досяжними цілями. Цей момент дає Ірану шанс перекалібруватися, не йдучи на серйозні поступки⁷⁰.

Іран зараз має значні запаси збагаченого урану та широке розгортання сучасних центрифуг на кількох об'єктах, що робить практично неможливим для США чи Ізраїлю повністю демонтувати свою ядерну програму одним військовим ударом. Навіть якщо атака буде успішною, команда досвідчених іранських вчених-ядерників може швидко перезапустити програму. За даними американської розвідки, будь-яка військова шкода, ймовірно, буде

⁶⁹ Araghchi and Witkoff lead “indirect” talks between Iran and the United States in Oman, (April 8, 2025), accessed April 16, 2025 // 2u: web.site URL: <https://2u.pw/2ZwSf>

⁷⁰ Ross D., The United States Needs a Better Strategy to Deter Iran, Dennis Ross, (July 6, 2022), accessed 15 April 2025 // 2U: web site. URL: <https://2u.pw/iwSeR>

короткочасною – затримає прогрес лише на кілька місяців. Зупинка програми силою вимагатиме тривалих ударів або навіть зміни режиму, що пов'язано з величезними ризиками та непередбачуваними наслідками. Тим часом технічний досвід Ірану значно просунувся, і його вчені-ядерники зараз більш кваліфіковані, ніж будь-коли. Оскільки переговори тривають на експертному рівні, кожна сторона вступає в переговори зі своїми власними важелями впливу та очікуваннями, що робить шлях уперед складним та невизначеним.

Четвертий сценарій пов'язаний із більш надійною угодою, яка зберігає мирну ядерну програму Ірану. Цей сценарій передбачає можливість нової, далекосяжної угоди, за якою Іран зберігає за собою право розвивати свою ядерну програму виключно в мирних цілях. Однак, на відміну від попередніх угод, ця потенційна угода скасує пункти про припинення дії обмежень – положення. Така угода матиме на меті створити більш міцну та виконавчу систему, ніж попередні домовленості, зменшуючи неоднозначність та зміцнюючи міжнародну довіру.

Даний сценарій підсилюється позицією Д. Трампа. Президент США наразі має значний вплив на Іран і, схоже, рішуче налаштований використати його для забезпечення угоди, яка відображає його власні політичні та особисті амбіції. Він навряд чи погодиться на тимчасову угоду, подібну до тих, що були укладені за часів Обама чи Байдена, особливо враховуючи, що він неодноразово заявляв, що хоче «жорсткішої, кращої» угоди, ніж та, від якої він відмовився у 2018 році. Трамп добре усвідомлює, що Іран може спробувати виграти час під час переговорів. Він висловив занепокоєння, що навіть коротка затримка, як-от тиждень переговорів, може дати Тегерану можливість скористатися ситуацією. Щоб запобігти цьому, він чітко дав зрозуміти, що військовий варіант залишається. Трамп відкрито попередив, що якщо Іран не погодиться на прийнятні умови, він готовий завдати ударів по його ядерних об'єктах, використовуючи загрозу застосування сили як

спосіб продовження тиску на Тегеран та наполягання на швидкому врегулюванні⁷¹.

Іран залишився стійким у своїй позиції, він категорично відмовився від будь-яких прямих переговорів зі США, відмовився розглядати можливість закриття своєї ядерної програми та був непохитним у збереженні своїх можливостей збагачення урану.

Хоча Тегеран продовжує відкидати ідею ліквідації своєї мирної ядерної програми, нагальні проблеми режиму – забезпечення його виживання, уникнення військової конфронтації, зменшення вразливості та забезпечення послаблення санкцій для стабілізації його економіки та регіонального становища – можуть підштовхнути його до прийняття переглянутої угоди. З огляду на зростаючий тиск, Іран може розглядати подальші поступки як необхідний компроміс. Країна стикається зі стрімким погіршенням економіки, падінням валюти та серйозною нестачею електроенергії, води та газу – перебої, які вплинули на промислове виробництво та навіть змусили закрити школи в кількох провінціях. З огляду на цю поглиблення кризи та посилення міжнародного тиску, Тегеран може розглядати тимчасову угоду як стратегічну можливість полегшити тягар, зберігаючи при цьому основні свої ядерні можливості.

Таким чином, було розглянуто можливі сценарії стабілізації кризових явищ та процесів спричинених розвитком ядерної програми Ірану.

⁷¹ Trump on Iran: We are used to dealing with idiots in America during negotiations, (April 15, 2025), // CNN: web.site. URL: <https://tinyurl.com/295dhzr6>

ВИСНОВКИ

Отримані результати магістерського дослідження надають змогу зробити наступні висновки теоретико-практичного характеру та запропонувати такі рекомендації:

– розглянуто Іранську ядерну програму в теоретичних міжнародно-політологічних дослідженнях. Встановлено, що сучасна система міжнародної безпеки переживає новий етап трансформацій, що супроводжується зростанням глобальної конфліктності. Саме тому дане питання стало предметом дослідження для багатьох вчених. Так було розглянуто здобутки українських та закордонних вчених. Щодо українських вчених, то можна поділити на тих, хто досліджує питання ядерної загрози для України зокрема та світу в цілому. Автори досліджують історичні аспекти розвитку ядерних програм, їхній вплив на регіональну безпеку та політичну динаміку, а також розглядає можливі сценарії подальшого розвитку ситуації. До іншої групи належать закордонні дослідники, а саме європейські науковці та науковців із США. Даний наліз дозволив розглянути питання ядерної програми Ірану та її впливу на світову політичну арену, охоплюють численні аспекти, серед яких питання безпеки на національному та глобальному рівнях, економічної стабільності, а також міждержавної взаємодії.

– визначено джерельну базу дослідження, яку було класифіковано за декількома групами. Так, наприклад перша – міжнародні договори. До цієї групи входять документи, які відображають ключові засади, щодо врегулювання відносин, що дії ядерної програми. Наступною групою є дані міжнародних організацій. Ще однією групою джерел є документи міжнародних організацій. Сюди віднесено Резолюцію 1737 (2006 р.), резолюцію 1747 (2007 р.) , резолюції 2231 (2015). Наступною групою можна назвати – виступи діячів. Сюди можна віднести виступ Р. М Помпео –

державний секретар США, який підкреслює підхід уряду США до Ірану після виходу США з ядерної угоди 2015 року, виступ К. Брюслейн. П'ятою групою стали публікації ЗМІ.

— охарактеризовано методи та методології дослідження. Концептуальна основа проведеного дослідження полягає у концепції «жорсткої сили» та «м'якої сили» як у міжнародних відносинах. Термін «зовнішня політика» має різні інтерпретації в наукових джерелах, проте переважна більшість учених погоджується, що він характеризує дії держави у процесі взаємодії з іншими країнами. Також варто відзначити, що у процесі написання роботи, автор керувався класичним методологічним підходом, характерним для досліджень у сфері міжнародних відносин. У процесі аналізу автор спирався на комплексний, системний, інституційний та аксіологічний підходи, що дозволило глибше осмислити предмет дослідження. Для здійснення цього дослідження було використано широкий спектр методів і методологічних підходів, що дозволяє здійснити глибокий та всебічний аналіз проблеми застосування ядерної програми.

— проаналізовано Ядерну програму Ірану в другій половині ХХ ст.: детермінуючі чинники та визначальні тенденції. Встановлено, що угода між Іраном та США про співпрацю у мирному використанні атомної енергії, в межах програми «Атом для миру», була укладена 5 березня 1957 року. Інтерес Сполучених Штатів та Європейського Союзу до Ірану зумовлений його стратегічним розташуванням у зоні Перської затоки, а також тим, що країна займає друге місце у світі за запасами нафти та природного газу після Саудівської Аравії та Росії відповідно. У листопаді 1967 року Сполучені Штати уклали двосторонню угоду з Іраном, в рамках якої надали йому дослідницький ядерний реактор. Регіональні умови сприяли Ірану, що призвело до подальшої співпраці між його державою та США. В рамках цієї співпраці США відправили до Ірану ще один дослідницький реактор з потужністю 5 МВт. Після Ісламської революції 1979 року відбулися значні зміни в стосунках між Тегераном та Вашингтоном. Після революції в Ірані

зміни у політичному курсі країни та активне просування мети розповсюдження ісламської революції стали серйозним джерелом турбот для інших країн регіону, особливо для тих, де шиїтський іслам має значний вплив. У 1990-х роках міжнародне співтовариство почало дивитися на Іран з підозрою, що він намагається розробити ядерну зброю. З'явилися припущення, що Іран може отримувати допомогу та технології від країн, таких як Росія, Пакистан та Північна Корея. Тому у 1994 році адміністрація президента Білла Клінтона впровадила стратегію подвійного стримування для обох основних конкурентів США на Близькому Сході – Іраку та Ірану.

– розглянуто реалізацію Іранської ядерної програми в ХХІ ст. Починаючи з початку ХХІ століття, іранська ядерна програма стала серйозною загрозою для міжнародної безпеки на новому рівні. У червні 2005 року в Ірані пройшли президентські вибори, і перемогу на них здобув тодішній мер Тегерана Махмуд Ахмадінежад. Його прихід до влади був зумовлений кількома важливими чинниками: військова присутність США в регіоні (в Іраку й Афганістані), посилення антиамериканських настроїв, а також агресивна риторика Вашингтона щодо необхідності зміни іранського політичного режиму й припинення ядерних розробок. Під час першого періоду президентства в Ірані спостерігається рішучий крок у зміні стратегії стосовно ядерної програми. Нова адміністрація відмовляється від попередніх заходів у цьому напрямку. У січні 2006 року Іран згодився на обговорення з інспекторами МАГАТЕ «Проекту Зеленка», який стосувався виробництва тетрафториду урану (UF₄), необхідного для збагачення урану. Проте відмовився обговорювати інші аспекти своєї ядерної програми. Проте після завершення цієї інспекції виявилось, що не всі необхідні відповіді щодо ядерних дій Ірану були знайдені, і, навпаки, виникло ще більше питань щодо мирного характеру її ядерної програми. Вимоги Вашингтона щодо недопущення здобуття ядерної зброї Тегераном періодично узгоджуються з військово-політичною лінією США, яка відображає неоконсервативний

підхід до зміни політичного режиму в Ірані та прагнення до американського контролю над енергетичними ресурсами країни.

– визначено інституційний вимір можливостей та обмежень ядерної програми Ірану. Кожна з країн, яка підписала ДНЯЗ і не має власної ядерної зброї, зобов'язується не тільки не отримувати або контролювати ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, але і не виробляти, не придбавати або не намагатися отримати їх будь-яким способом. У сучасному контексті Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), дослідники відзначають, що для Заходу, який вкладає велике значення у вирішенні ядерних проблем, ситуацію ускладнює той факт, що Іран не був звинувачений у відкритому порушенні будь-яких зобов'язань, передбачених ним як державою-учасницею ДНЯЗ. Від 2006 року, Рада Безпеки ООН прийняла серію резолюцій, у яких закликала Іран негайно вжити заходів, передбачених Радою керівників МАГАТЕ, для зміцнення довіри міжнародного співтовариства до виключно мирних цілей його ядерної програми. Останнім істотним міжнародним документом, що значно вплинув на ядерну програму Ірану, є СВПД. Цей план є результатом принаймні дворічних переговорів, спрямованих на обмеження ядерної програми Ірану, послаблення санкцій проти нього та розвитку концепції мирної ядерної співпраці. У рамках угоди Іран згодився на низку заходів, включаючи: розширений та всебічний моніторинг концентрату уранової руди, виробленого на всіх іранських підприємствах, на протязі 25 років. Проте, у травні 2018 року президент Дональд Трамп оголосив про вихід Сполучених Штатів з Спільного всеосяжного плану дій.

– розглянуто Іранську ядерну програму як дестабілізуючий чинник на регіональному рівні. Влітку 2006 року МАГАТЕ отримало доступ до місця, де Іран будував свій реактор, і змогло незалежно підтвердити достовірність раніше розкритих деталей проекту, Іран продовжував створювати важку воду протягом цього періоду. Водночас, інспекції МАГАТЕ дозволили агентству виявити, що між 1980-ми та початком 2000-х

років Іран проводив таємні ядерні дослідження в установах, пов'язаних з його Міністерством оборони. Спроби МАГАТЕ прояснити критичні аспекти ядерної діяльності Ірану постійно зустрічали обмежену співпрацю з боку Тегерана. Більш результативне співробітництво між Іраном і МАГАТЕ розпочалося в липні 2015 року після укладення домовленостей між Іраном і країнами контрольної групи. Як підкреслюється у звітах Генерального директора МАГАТЕ, перевірка та моніторинг ядерної діяльності Ірану, проводилися у повній відповідності до Резолюції 2231 Ради Безпеки ООН. Ядерна програма Ірану викликала зацікавленість як серед всіх країн світу, так і країн на Близькому Сході. І хоча ядерна угода почалася з оптимізму, вона продовжує викликати дискусії як у Тегерані, так і у Вашингтоні, а також у різних країнах Близького Сходу. Нові обмеження, запроваджені в листопаді 2018 року, заборонили торгівлю іранською сировою нафтою.

– досліджено військову складову ядерної програми Ірану у фокусі зовнішньої політики регіональних акторів. У квітні 2018 року прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньягу повідомив, що ізраїльські розвідувальні агенти успішно проникли на іранський об'єкт, де встановили, що існує документ, що доводять існування проєкту «Амад», що підтверджує гіпотези МАГАТЕ та більшості західних країн, хоча Іран послідовно стверджує, що його ядерна програма призначена виключно для мирних цілей. Офіційне підтвердження існування проєкту «Amad» відбулося у 2018 році. Укладання угоди у 2015 році не послабило напруження у регіоні. Занепокоєння цією ситуацією країн Близького Сходу базувалося на тому, що угода не повністю усунула ризик розробки Іраном ядерної зброї. Іран дотримувався жорсткої позиції щодо санкцій і будь-яких нових додатків до СВПД. Після виходу США з ядерної угоди в травні 2018 року іранські лідери погрожували припинити виконання деяких зобов'язань Ірану за угодою. 6 вересня 2019 року Тегеран розпочав третій етап своєї ядерної програми, офіційно відмовившись від попередніх зобов'язань щодо наукових досліджень та розробок. Іранська влада повідомила МАГАТЕ про встановлення та

випробування обладнання з природним ураном, а також про початок модернізації центрифуг. Військова співпраця між росією та Іраном значно зміцнилася. Щодо ядерних амбіцій Ірану, путін наголосив на ключовій ролі росії у відродженні партнерства МАГАТЕ з Тегераном. У цьому контексті посилення російсько-іранських зв'язків Сполучені Штати, схоже, втратили значну частину свого впливу на Іран та його ядерні зусилля.

— визначено «прагматичну» позицію країн Близькосхідного регіону щодо ядерної програми Ірану. Ядерна угода з Іраном може різко змінити не лише глобальну політику, але й геополітичний ландшафт Близького Сходу. З економічної точки зору, скасування санкцій проти Ірану зміцнило фінансову силу країни, позиціонуючи її як перспективного торговельного партнера. Однак цей потенціал може бути короточасним, оскільки реінтеграція Ірану у світовий ринок означає, що турецькі компанії зіткнуться з жорсткою конкуренцією з боку добре відомих європейських фірм з більшим капіталом. Незважаючи на цей економічний зсув, ядерна угода не призвела до змін у регіональній політиці Ірану. Позиція Каїра щодо ядерних амбіцій Тегерана є відносно більш стриманою порівняно з різко негативною позицією Ер-Ріяду чи Тель-Авіва. Єгипет, разом з кількома іншими арабськими країнами, рішуче відкидає ідею потенційного військового втручання Ізраїлю чи Америки, спрямованого проти ядерної інфраструктури Ірану, як засобу зупинити його ядерні амбіції. Серед арабських країн Перської затоки Оман вирізняється своїми міцними та дружніми відносинами з Іраном. Оману підтримувати конструктивні зв'язки з різними гравцями, включаючи Тегеран, навіть попри ширшу регіональну напруженість. Катар дотримується збалансованого та прагматичного підходу у своїх відносинах з Іраном. Натомість, катарсько-іранські відносини характеризувалися обережною, але стабільною співпрацею, зумовленою спільними економічними інтересами та взаємною стурбованістю регіональною стабільністю.

— наведено дихотомічну зовнішньополітичну стратегію позарегіональних центрів сили щодо перспектив реалізації ядерної програми

Ірану, що полягає в одночасному застосуванні двох протилежних підходів – м'якої та жорсткої сили, з метою вплинути на поведінку Ірану та стримати його від наближення до порогу створення ядерної зброї. До жорсткого впливу можна навести санкції та постійне оновлення заборон для Ірану зі сторони США та союзників, військове стримування, так США розміщує війська у регіоні. Дипломатичний тиск є також важливим та дієвим, як показує історія. Розглядаючи м'яку силу, в першу чергу варто відзначити переговорні процеси, фінансові стимули.

– визначено Іранську ядерну стратегію в умовах російсько-української війни. Збройна агресія проти України стала першим масштабним збройним конфліктом у Європі XXI століття, який чітко засвідчує прагнення російської федерації переглянути чинні міжнародні правила та перекроїти геополітичну реальність. Водночас Іран, який веде проксі-війну проти Ізраїлю, зацікавлений у затяжному конфлікті в Європі так само, як і РФ має інтерес у дестабілізації на Близькому Сході. Так, війна в Україні значно активізувала російсько-іранську співпрацю у військовій, економічній та політичній сферах. Активізація відносин між росією та Іраном відображає постійне небажання Тегерана відновлювати співпрацю із західними державами, головним чином через неодноразові невдачі в попередніх дипломатичних зусиллях. Прикладом є СВПД 2015 року. Після виходу США з угоди за адміністрації Трампа у 2018 році європейські країни виявилися нездатними виконати свої економічні зобов'язання перед Іраном. За інформацією Пентагону, часові рамки, необхідні Ірану для виготовлення ядерної боєголовки, суттєво скоротилися – якщо раніше йшлося про приблизно один рік, то нині цей термін оцінюється лише у 12 днів, це становить значну небезпеку. Втім, створити ядерну боєголовку – це лише частина справи. Потрібно ще мати ракети, здатні доставити її до цілі, з чим допомагає росія. Варто зазначити, що один із важливих наслідків війни – суттєве послаблення міжнародного контролю над іранською ядерною

програмою. За оцінками, Іран має достатньо ресурсів для виробництва матеріалу для шести ядерних боеголовок щомісяця.

— розглянуто сценарії стабілізації кризових явищ та процесів спричинених розвитком ядерної програми Ірану. Так, М.Х. Абу-аль-Казі розглядав дане питання та запропонував чотири сценаріїв подальшого вирішення проблеми. Сценарій перший – знищення іранської ядерної програми. Другий сценарій – Іран розвиває ядерну зброю. Третім можливим сценарієм є прийняття тимчасової угоди, яка б дозволила призупинити ядерне збагачення. Четвертий сценарій пов'язаний із більш надійною угодою, яка зберігає мирну ядерну програму Ірану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Міжнародні договори

1. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї // United Nations: official document. URL: <https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/npt/>
2. Конвенції про заборону розроблення, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (КЗХО) // Верховна Рада України. Законодавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182
3. Ядерна програма IPI // Congressional Research Service: official document. URL: <https://sgp.fas.org/crs/nuke/RL34544.pdf>
4. Comprehensive nuclear-test-ban treaty. / United Nations: official document. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/284477?ln=en>
5. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Signed at Washington, London, and Moscow July 1, 1968. // United Nations: official document. URL: <https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/npt/#:~:text=The%20NPT%20is%20a%20landmark,and%20general%20and%20complete%20disarmament>

Міжнародні організації

6. Міжнародне агентство з атомної енергії // IAEA: official document. URL: <https://www.iaea.org>
7. Організація із заборони хімічної зброї // OPCW: official document. URL: <https://www.opcw.org>

Документи міжнародних організацій

8. Спільний всеосяжний план дій // EU: official document. URL: http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2015/150714_01_en.htm

9. Статуту Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), який був ухвалений 26 жовтня 1956 року // Верховна Рада України. Законодавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164
10. Resolution 1737 (2006). United Nations: official document. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n06/681/42/pdf/n0668142.pdf>
11. Resolution 1747. Adopted by the Security Council at its 5647th meeting on 24 March 2007 // UN Security Council: official document. URL: [https://undocs.org/S/RES/1747\(2007\)](https://undocs.org/S/RES/1747(2007))
12. Resolution 2231 (2015). United Nations: official document. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/225/27/pdf/n1522527.pdf>
13. Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in Light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015). GOV/INF/2015/18, October 18, 2015. IAEA. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov-inf2015-18.pdf>

Виступи

14. Brustlein C. Conventionalizing Deterrence? U.S. Prompt Strike Programs and Their Limits // *Proliferation Papers Paris: Institut Français des Relations Internationales*, 2015. № 52. URL: <http://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/fs20bisbrustlein.pdf>
15. Pompeo M. R., Secretary of State. After the Deal: A New Iran Strategy. Speech. Washington, DC // *The Heritage Foundation. U.S. Department of State*. 2018. 21 May. URL: <https://www.state.gov/after-the-deal-a-newiran-strategy/>

Публікації ЗМІ

16. В Ірані активізовано тисячі нових центрифуг // *Mignews: веб-сайт*. URL: <https://mignews.ua/uk/news/disasters/v-irane-aktivizirovany-tysyachinovyh-centrifug.html>

17. Голова МЗС Ірану заявив, що рішення щодо ядерної програми знайдено // *Уніан*: веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/world/1063088-golova-mzs-iranu-zayaviv-scho-rishennya-schodo-yadernoji-programi-znaydeno.html>
18. Іран і МАГАТЕ підписали «дорожню карту» // *LB. UA* : веб-сайт URL: https://lb.ua/world/2015/07/14/310869-iran_magate_podpisali_dorozhnyuyu.html
19. Іранська ядерна угода: від кризи до нових перспектив // *Adastra*: веб-сайт. URL: <https://adastra.org.ua/blog/iranska-yaderna-ugoda-vid-krizi-do-novih-perspektiv>
20. Люксіков М. Іран заявив про можливість збагачення урану до 90% // *Mil*: веб-сайт URL: <https://mil.in.ua/uk/news/iran-zayavyv-pro-mozhlyvist-zbagachennya-uranu-do-90/>
21. Опанасенко О. Розвідка США вперше оприлюднила секретний документ про санкціоновані Путіним убивства за кордоном 23 листопада 2024. // *Бабель*: веб-сайт. URL: <https://babel.ua/news/112952-rozvidka-sshavpershe-oprilyudnila-sekretniy-dokument-pro-sankcionovani-putinimubivstva-za-kordonom>
22. Очільник МАГАТЕ поїхав до Ірану для «результатів» у переговорах щодо ядерної програми // *Радіо свобода*: веб-сайт URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hendyrektor-mahate-iran-iaderna-prohrama/33201991.html>
23. США вкотре посилюють санкції проти Ірану, з яким ведуть «ядерні» переговори // *Європейська правда* : веб-сайт URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/05/13/7211520/>
24. Ядерна дипломатія: ризики повертаються. 2020 // *Bintel*: веб-сайт URL: <https://bintel.org.ua/analytics/voennivoprosy/armii-voorugenie/yaderna-diplomatiya-riziki-povertayutsya/>
25. A history of Iran's nuclear program. Iran Watch. (2016, серпень 9) // *Iranwatch*: web.site URL: <https://www.iranwatch.org/ourpublications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program>

26. Araghchi and Witkoff lead “indirect” talks between Iran and the United States in Oman, (April 8, 2025), accessed April 16, 2025 // 2u: web.site URL: <https://2u.pw/2ZwSf>
27. As Russia Runs Low on Drones, Iran Plans to Step In, U.S. Officials Say // NY Times: web.site URL: <https://www.nytimes.com/2022/07/17/us/politics/drones-ukraine-russia-iran.html>
28. Cohen Z., Alkhshali H., Khadder K., Dewan A. US drone strike ordered by Trump kills top Iranian commander in Baghdad 2020. 4 January // CNN News. web.site. URL: <https://edition.cnn.com/2020/01/02/middleeast/baghdad-airport-rockets/index.html>
29. Exclusive: Iran is seeking Russia’s help to bolster its nuclear program, US Intel officials believe // CNN: web.site. URL: <https://edition.cnn.com/2022/11/04/politics/iran-russia-nuclear-program/index.html>
30. Finnegan C. Trump announces US withdrawing from Iran nuclear deal // ABC News: : web.site. URL: <https://abcnews.go.com/International/iraqirefugees-arrested-foiled-german-terror-plot-authorities/story?id=60722656>
31. For a summary of the problems surrounding the JCPOA and Donald Trump’s first presidency, // International Crisis Group: web.site. URL: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/181-iran-nuclear-deal-two-status-report>
32. Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran // Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) : web.site. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-83.pdf>
33. Iran can make fissile material for a bomb “in about 12 days” - U.S. official // Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-can-make-fissile-material-bomb-in-about12-days-us-official-2023-02-28/>
34. Iran rejects suggestion its missile programme is negotiable. BBC News. 2019. 16 July // BBC: web.site. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49011836>

35. Iran: Government Reacts To IAEA Nuclear Resolution // Radio Free Europe. Radio Liberty. 2005. September 26: web.site. URL: <https://www.rferl.org/a/1061670.html>
36. Iran's deepening strategic alliance with Russia // United States Institute of Peace: web.site. URL: <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/feb/24/iran%E2%80%99s-deepening-strategicalliance-russia>
37. Iran's export to Russia rises 105% in 2020 // Tehran Times: web.site. URL: <https://www.tehrantimes.com/news/459002/Iran-s-export-to-Russia-rises-105-in-2020>
38. Israel accuses Iran over deadly oil tanker attack // BBC: web.site. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57977702>
39. Joint Statement on the Re-Imposition of US Sanctions Due to its Withdrawal from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) // Bruxelles: web.site. URL: <https://eeas.europa.eu/delegations>
40. Kremlin bans sale of S-300 missile systems to Iran // BBC News: web.site. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-11388680>
41. Lincy V. and Milhollin G. Iran's Nuclear Timetable: The Weapon Potential // *Iranwatch*: web site. URL: <https://www.iranwatch.org/our-publications/articles-reports/irans-nuclear-timetable-weapon-potential>
42. Middle East, Israeli and American Concerns: Will Iran Exploit the Nuclear Talks to Its Advantage? // 2U: web.site. URL: <https://2u.pw/PWpyM>
43. Motaghi E. Iranian Approaches to Nuclear Weapon-Free Zone in the Middle East. 2013. 6 September // *PIR Center*: web site. URL: <http://pircenter.org/en/articles/1564-iranian-approaches-to-nuclear-weapon%20freezone-in-the-middle-east>
44. Putin is angry: U.S. patriot missile kills Russian hypersonic missile // 19FortyFive: web.site. URL: <https://www.19fortyfive.com/2023/05/putinis-angry-u-s-patriot-missile-kills-russian-hypersonic-missile/>

45. Rosaleen C., IAEA's Grossi to visit Tehran ahead of second round of US-Iran nuclear talks, al-monitor, (Apr 14, 2025), accessed 17 April 2025 // Tinyurl: web site. URL: <https://tinyurl.com/2db7abgr>
46. Ross D., The United States Needs a Better Strategy to Deter Iran, Dennis Ross, (July 6, 2022), accessed 15 April 2025 // 2U: web site. URL: <https://2u.pw/iwSeR>
47. Trump on Iran: We are used to dealing with idiots in America during negotiations, (April 15, 2025), // CNN: web.site. URL: <https://tinyurl.com/295dhzr6>
48. Trump Warns Iran Not To Restart Nuclear Program // RFERL: web.site. URL: <https://www.rferl.org/a/iran-russia-european-powers-vow-uphold-nuclear-deal-without-us-trump-vowstough-sanctions/29216532.html>
49. World reacts to US withdrawal from Iran nuclear deal // Anadolu Agency: web.site. URL: <https://www.aa.com.tr/en/politics/world-reacts-to-us-withdrawal-fromiran-nuclear-deal/1140043>

Статті

50. Алієв М.М. Ядерні програми Ірану та Ізраїлю в контексті близькосхідного протистояння // *Вісник КМУ*. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk10/03.pdf>
51. Андрейко В.О. Іранська ядерна програма в системі геополітичних інтересів // *Геополітичні пріоритети України*. 2024. №2 (33). С. 147 – 158.
52. Андрущенко С. В. Вплив іранського й афганського питань на геополітику Близького й Середнього Сходу // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. № 93. Ч. 2. С. 18–27.
53. Безрук О.О. Російсько-українська війна як виклик сучасним демократіям в умовах кризи світового порядку // *Сучасне суспільство*. 2023. №1 (26). С. 15 – 27.
54. Воррік, Дж. Papers stolen in a daring Israeli raid on Tehran archive reveal the extent of Iran's past weapons research // *The Washington Post*. Отримано 4

травня 2023 р., URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/papers-stolen-in-a-daring-israeli-raid-on-tehran-archive-reveal-the-extent-of-irans-past-weapons-research/2018/07/15/0f7911c8-877c-11e8-8553-a3ce89036c78_story.html

55. Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин // *Український історичний журнал*. 2006. 5. С. 186–199.

56. Голуб В. Ядерна програма Ірану // *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*: зб. матеріалів Другої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Острогож, 20 травня 2011 р.). 2011. № 1. С. 32.

57. Губицький Л. Російсько-іранські відносини як проєкція конфлікту на Близький Схід // *Міжнародні конфлікти у сучасному світі. Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва*. Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 17 грудня 2024 р.) С. 47 – 59.

58. Дубінський В.О. Основні напрями зовнішньої політики Ірану в контексті сучасних геополітичних викликів: підходи та перспективи // *Старожитності Лукомор'я*. 2023. №4 (19). С. 76 – 86.

59. Дудка Р. А. Ісламська республіка Іран в сучасній системі міжнародних відносин // *Література та культура Полісся. Серія «Історичні науки»*. 2020. №99. С. 144-152.

60. Завада Я. Угода «P5+1» та її вплив на безпеку в Перській затоці // *Безпекові виклики у геополітиці XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24 листоп., 2017 р.). Львів, 2017. С. 29–33.

61. Завадна Я. Формування ядерної програми Ірану з 1950-х років до президентства М. Ахмадінежада // *Вісник Львівського університету*. 2018. №17. С. 155 – 161.

62. Замікула М.О. Криза навколо ядерної угоди з Іраном: інтереси та позиція ключових акторів // *Стратегічні пріоритети*. 2019. №3 – 4. С. 38 – 46.

63. Кіяниця В. Арабський Близький Схід у зовнішній політиці Ісламської Республіки Іран // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2021. №2 (54). С. 15-20.
64. Ключник Р.М. Розвиток економіки Ірану в умовах санкцій // *Академічний огляд*. 2021. №2 (55). С. 94 – 99. DOI: 10.32342/2074-5354-2021-2-55-9
65. Коппель О. А. Теоретичні моделі дослідження глобальних політичних процесів // *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Міжнародні відносини*. 2005. № 31/32. С. 4–7.
66. Малус, KFrom “Atoms for Peace” to “JCPOA”: History of Iranian Nuclear Development // *Columbia University in the City of New York.*, 2023. URL: <https://k1project.columbia.edu/content/atoms-peace-jcpoa-history-iranian-nucleardevelopment>
67. Мануїлова К. Застосування ядерної зброї як запорука міжнародного миру та безпеки // *Конгрес міжнародного та європейського права*. Одеса : Фенікс, 2019. С. 90–92.
68. Моренчук А.І. Російсько-іранське співробітництво як загроза національній та глобальній безпеці // *Міжнародно-політичні виміри російсько-української війни*. 2024. №50. С.20 – 32.
69. Пехник А., Кройтор А. Розуміння та суттєві фактори політичного ризику // *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*. Одеса: Гельветика, 2021. №1. С. 172–175.
70. Покотило Ю. Ядерна програма ірану в контексті регіонального протистояння з Ізраїлем і Саудівською Аравією // *Сучасні виклики в умовах трансформації системи міжнародних відносин*: Всеукраїнська наукова онлайн конференція, Київ, 17 квітня 2025 р. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. URL: <https://fpmv.kubg.edu.ua/pro-fakultet/news/podiji/2812-vseukrainska-naukova-onlain-konferentsiia-2025.html>
71. Покотило Ю.О. Іран і ядерна угода: геополітичні сценарії майбутнього // *Старожитності лукомор'я*. 2025. №2. (подано до друку – публікація

- очікується на початку травня). URL: <http://www.lukomor.mosk.mksat.net/index.php/lukomor/article/view/347>
72. Покотило Ю.О., Габро І.В. Іранська ядерна програма як один із викликів міжнародної безпеки // *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 7-8 грудня 2023 року*. Житомир: Житомирська політехніка, 2024. С. 507. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/povnyj-tekst.pdf>
73. Проблеми реалізації політики ядерного стримування // *Інститут всесвітньої історії*. 2022 URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4740/1/Problemy%20realizatsii%20polityky%20yadernoho>
74. Соколовська О.М. Глобальна ядерна безпека: актуальні наголоси політики // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. №1 (57). С. 128 – 133.
75. Толстов С. В. Ядерне стримування у військово-політичній стратегії США // *НАУ*. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4749/1/Yaderne%20strymuвання%20u%20viiskovo-politychnii.pdf>
76. Троціко І. Особливості договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 року // *Підприємництво, господарство і право*. 2018. URL: <http://pgpjjournal.kiev.ua/archive/2018/7/37>
77. Чебан О. Я. Причини підписання Женевської ядерної угоди з Іраном у листопаді 2013 р.: теоретичний аспект // *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. Том 19, № 2 (21). С. 104 – 113.
78. Чебан О.Я. Протиріччя США та ЄС щодо іранської ядерної програми у період президентства Дональда Трампа: наслідки для євроатлантичної єдності // *Політичне життя*. 2021. №1. С. 140 – 151.
79. Abu al-Qasim M. H. The Future of Iran's Nuclear Program under Trump's Coercive Diplomacy // *Rasanah*. URL: <https://rasanah-iiis.org/english/centre-for->

researches-and-studies/the-future-of-irans-nuclear-program-under-trumps-coercive-diplomacy/

80. Afrasiabi K. L. An Iran option the US prefers to ignore // *Asia Times Online*. 2006. March 17. URL: http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/HC17Ak02.html
81. Ahmad A., & Snyder R. Iran and Multinational Enrichment in the Middle East // *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2016, № 72 (1), pp. 52-57.
82. Almasmari H. Yemen's Houthi Militants Extend Push Southward // *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/yemen-protests-against-militants-leave-one-dead-17-injured-1427193838>
83. Al-Muslimi F. The Iran Nuclear Deal and Yemen's War: An Opportunity for EU Statecraft // *Sana'a Center For Strategic Studies*. 2018. URL: <http://sanaacenter.org/publications/analysis/6665>
84. Barnet B. Military nuclear programme of Iran: its history, suspension, and prospects for the future // *Pism*. URL: https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Raport/Report_Military%20Nuclear%20Programme%20of%20Iran.pdf
85. Bell, M. S. Miller, N. N. Questioning the Effect of Nuclear Weapons on Conflict // *Journal of Conflict Resolution*. 2015. № 59(1), P.74–92.
86. Bijan A. Iran's Nuclear Program and its Impact on the Middle East Regional Security Order // *WMD*. URL: <https://www.wmd-free.me/meto-student-journal/metosj01/msj01-16/>
87. Borger J., Smith D. Trump administration imposes new sanctions on Iran // *The Guardian*. 2017. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/feb/03/trump-administration-iran-sanctions>
88. Browen J. 1967 war: Six days that changed the Middle East. 2017 // *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/worldmiddle-east-39960461>
89. Cafiero G. Iran's indispensable role for Russia in the Ukraine War // *Gulf International Forum*. 2023. URL: <https://gulfif.org/irans-indispensable-role-for-russia-in-the-ukraine-war>

90. Cohen A. The nuclear equation in a New Middle East // *Nonproliferation Review*. 1995. № 2 (2). P. 12–30.
91. Dian M. Trump's Mixed Signals toward North Korea and US-led Alliances in East Asia // *The International Spectator*. 2018. Vol. 53, №. 4. P. 112 – 128.
92. Dizboni A. Hegemonic Aspirations and Middle East Discord: The Case of Iran // *Atlas Institute for International Affairs*, Dec. 17, 2018. URL: <https://www.internationalaffairshouse.org/hegemonic-aspirationsand-middleeast-discord-the-case-of-iran/>
93. Eisenstadt M. Iran's Military Intervention in Syria: Long-Term Implications // *The Washington Institute*. 2015. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-military-intervention-in-syria-long-termimplications>
94. Eisenstadt M., Khalaji M. Nuclear Fatwa: Religion and Politics in Iran's Proliferation Strategy // *Washington Institute for Near East Policy. Policy Focus* №115. September 2011. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus115.pdf>
95. Gelbart J. The Iran-Syria Axis: A Critical Investigation // *Stanford Journal of International Relations*. 2010. Vol. XII. № 1. P. 36–42.
96. Graham-Harrison E. Iran steps up nuclear plans as tensions rise on anniversary of Suleimani's killing // *The Guardian*. 3 January 2021. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/03/iran-nuclear-plans-tensionsanniversary-qassem-suleimani-killing>
97. Grajewski N. Russia and Iran Get Closer While Still Competing, Amid Balancing Act With Turkey // *russiamatters*. August 03, 2022. URL: <https://www.russiamatters.org/analysis/russia-and-iran-get-closer-while-still-competing-amid-balancing-act-turkey>
98. Hokayem E. Iran and Lebanon // *United States Institute of Peace*. 2015. URL: <https://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-lebanon>

99. Jehangir H. Realism, Liberalism and the Possibilities of Peace // *E-international relationship*. URL: <https://www.e-ir.info/2012/02/19/realism-liberalism-and-the-possibilities-of-peace/>
100. Johnson K., Groll E. Bolton is Gone, but Tensions with Iran Remain High // *Article in Foreign Policy Magazine* 2019. Sept. 12. URL: <https://foreignpolicy.com/2019/09/12/bolton-is-gone-but-tensions-with-iran-remain-highrouhani-jcpoa-oil-sanctions-trump/>
101. Kirby J.: Putin ‘can’t find the right leadership to run this war’. 2023. [Video]. // *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GOW1yLIMbsU&ab_channel=MSNBC
102. Koberidze, G. Iran an offensive realist 2019 // *The Foreign Policy Council*. URL: <https://foreignpolicycouncil.com/2019/02/16/iran-offensive-realist/>
103. Kuchta A. R. A Closer Look: The U.S. Senate’s Failure to Ratify the Comprehensive Test Ban Treaty // *Penn State International Law Review*. 2001. Vol. 19, №. 2. P. 333 – 360. URL: <http://elibrary.law.psu.edu/psilr/vol19/iss2/5>
104. Lopes L. C. Liberalism, Realism and Constructivism: Is an International Nuclear Energy Governance possible? URL: <https://www.linkedin.com/pulse/liberalism-realism-constructivism-international-louisa-cajaty-lopes-xku2f>
105. Lund A. What Does the Iran Deal Mean for Syria? // *Carnegie Middle East Center*. 2015. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/60707>
106. MacAskill E., McGreal C. Israel should be wiped off map, says Iran’s president. *The Guardian*. 27 October 2005 // *The guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/27/israel.iran>
107. Major Powers: On Snapback Sanctions // *The Iran Primer*. 2020. 21 September. URL: <https://iranprimer.usip.org/index.php/blog/2020/sep/21/majorpowers-snapback-sanctions>
108. Ross, D. (2019) What Washington – and Iran – Should Take Away from the Warsaw Conference. February 19, 2019 // *Washington institute*. URL:

<https://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/what-washington-and-iranshould-take-away-from-the-warsaw-conference>

109. Saikal A. Is Trump trigger-happy towards Iran? // *The Australian Strategic Policy Institute Blog The Strategist*. 2020. 30 November. URL: <https://www.aspistrategist.org.au/is-trump-trigger-happy-towards-iran/>

110. Students slam Khatami reform failure // *Aljazeera*. 2004. 6 December. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2004/12/06/students-slam-khatami-reform-failure/>

111. Taylor G. Israel's Benjamin Netanyahu: Iran Leader Hassan Rouhani Is a 'Wolf in Sheep's Clothing' // *Washington Times*, 2013, pp. 1.

112. Vakil S. Iran and the GCC Hedging, Pragmatism and Opportunism // *London: Chatham House; Royal Institute of International Affairs*, 2018. p. 5–6

113. Waltz, K. The Origins of War in the Neorealist Theory // *The Journal of the Interdisciplinary History*, 1988. № 18 (4), P. 615–628.

114. Waltz, K. Why Iran should Get the Bomb. Nuclear Balancing Would Mean Stability // *Foreign Affairs*. 2012. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2012-06-15/why-iran-should-get-bomb>: 93

115. Wareham S. O. Nuclear deterrence theory – a threat to inflict terror // *Flinders law journal*. 2013. P. 257 – 273.

116. Zavada Y. Iran's nuclear program in the context of neorealism theory // *Політичні науки*. 2019. №5. С. 25 – 30.

Монографії

117. Адамович С., Грицан О., Пташник І. Особливості реалізації міжнародного та національного законодавства про ядерну зброю. Івано-Франківськ, 2017. 294 с.

118. Бауман З. Глобалізація: наслідки для людини і суспільства / пер. з англ.: І. В. Андрущенко. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 109 с.

119. Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги-XXI, 2019. 271 с.

120. Ладиченко Д.В. Теорія міжнародних відносин. Київ. 2019. 210 с.

121. Требін М. П. Теорія міжнародних відносин: підручник; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2022. 472 с.
122. Al-Smadi F., Chabkoun M. Iran-US Rapprochement: Iran's Future Role. Al Jazeera Media Network, 2014. 109 p.
123. Amineh M. P. The Greater Middle East in global politics: social science perspectives on the changing geography of the world politics. Leiden, The Netherlands: Brill, 2007. 544 p.
124. Cohen A. Israel and the Bomb. N.Y.: Columbia University Press, 1998. 470 p.
125. Joyner D. Iran's nuclear program and international law: from confrontation to accord. New York: Oxford University Press, 2016. 280 p.
126. Kasra N. Ahmadinejad: The Secret History Of Iran's Radical Leader. California: University of California Press, 2008. 313 p.
127. Katzman K. Iran: Internal Politics and U.S. Policy and Options. Congressional Research Service Report RL32048. October 22, 2019. 40 p.
128. Katzman K. Iran's Foreign and Defense Policies (prepared for members and committees of congress). Washington: Congressional research service, 2019. 66 p.
129. Nye J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. 328 p.
130. Phillips C. The Battle For Syria: International Rivalry In The New Middle East. Connecticut, New Haven: Yale University Press, 2016. 320 p.

Автореферати та дисертації

131. Гергієва В. О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї: дисс... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 212 с.
132. Завада Я. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії: 052 – політологія. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. 248 с.

133. Скрипник М.В. Ядерна політика США у ХХІ столітті: дис. доктора філософі. 052 – Політологія. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2024. 241 с.